

Algimantas Valantiejus

Racionalumo problema sociologijoje (II)

Santrauka. *Antroje straipsnio dalyje konkretinamos ir analizuojamos paralelės 1) tarp postempiristinės mokslo filosofijos ir postanalitinės sociologijos, 2) tarp epistemologijos sampratos natūralizavimo filosofijoje ir racionalumo sampratos pragmatizavimo sociologijoje. Teigiama, kad metodologinė racionalumo problema sociologijoje yra siauresnė epistemologinio santykio tarp filosofijos ir mokslo dalis. Analizuojant filosofinės nuostatos natūralizavimo šiuolaikinėje sociologijoje tendencijas skiriamos dvi – analitinė ir postanalitinė – pozicijos. Nagrinėjama normatyvinė santykio tarp racionalumo normų ir mokslinių objektyvumo kriterijų problema abiejose pozicijose.*

Pagrindiniai žodžiai: *racionalumas, normatyvumas, natūralizmas, a priori problema, reliatyvizmas.*

Key words: *rationality, normativity, naturalism, the problem of the a priori, relativism.*

Natūralistinė repriza, arba Štai kodėl skeptikas Hume'as proto sampratą išveda iš šventyklos

„Ir tie tariamieji indiferentistai, kad ir kaip jie stengtųsi užsimaskuoti, mokslingai kalbai suteikdami populiarų skambesį, jei tik jie apskritai ką nors mąsto, neišvengiamai grįžta prie metafizinių teiginių, kuriuos taip giliai niekino.“

(KANTAS 1982; 28–9)

Pirmoje šio straipsnio dalyje nagrinėti mokslinio racionalumo sampratos kaitos bruožai *racionalumo normų, socialinio veiksmo ir normatyvumo* elementų sąveikos atžvilgiu atskleidė vertas dėmesio paraleles 1) tarp *postempiristinės* mokslo filosofijos ir *postanalitinės* sociologijos, 2) tarp epistemologijos sampratos *natūralizavimo* filosofijoje ir racionalumo sampratos *pragmatizavimo* sociologijoje.

Šiandieną, kai mokslo filosofijoje vyrauja *epistemologinis natūralizmas, objektyvistinis*

požiūris į mokslinio racionalumo sritį, – kad *metodas* bet kurią tyrimo sritį gali paversti *griežtu mokslu*, koks yra fizikos mokslas (Toulmin 2001; 83), – nėra toks populiarus, kaip vakar. Ir ne todėl, kad nulėgsta racionalus tikėjimas objektyvumu. Veikiau todėl, kad į dienos šviesą išskyla *normatyvumo* kaip santykio (matomo, tačiau dažnai nepastebimo) tarp *racionalumo normų* ir mokslinių *objektyvumo kriterijų* problema. Šio santykio įsisąmoninimo padariniai – griežtos skirties (brėžtos loginio pozityvizmo) tarp *moksl*

ir *metafizikos*, o taip pat tarp *analitinių teiginių* ir *sintetinių teiginių* sunykimas.

Blunkant konvencinėms analitinėms skirtims tradicinė epistemologija *natūralizuojama*, o moksliniai racionalumo kriterijai *pragmatizuojami*. Šis specifinis lygmuo, vadovaujantis postempiristinės mokslo sociologijos apibrėžimais, vadintinas *socio-loginiu*, o vadovaujantis mokslo filosofijos nuorodomis – *natūralistiniu epistemologiniu*. Tankiuose empiriniuose aprašymuose reliatyvizuotos sąvokos darosi matomos, tačiau nepastebimos, o natūralizmo nuostata tampa korektiškos mokslo politikos gairėmis. Darnos požiūriu, Marvinas Farberis galbūt (tai, žinoma, tik *klausimas*) buvo teisus nuosaikiai priekaištaudamas Edmundui Husserliui, kad jo tekstuose galbūt pernelyg daug „antinatūralistinių kaltinimų“ (Farber 1943; vii). Tačiau šią dieną madinga *natūralizmo politika*, skirtina nuo Davido Hume'o *natūralizmo euristikos*, vargu ar laikytina „natūralia“, ir būtent darnos požiūriu.

Pirma. Glaudūs, bet nebūtinai identifikuojami, natūralizmo ir pliuralistinio realizmo (sociologizuotų kalbinių žaidimų) tarpusavio ryšiai priartina prie *grynojo aprašomojo sveiko proto realizmo*. *Antra*. Matoma, kad ir ne visada pastebima, loginio empirizmo ir natūralizmo draugystė tęsiasi. *Trečia*. Filosofinį klausimą: „Kaip tęsti?“ – pakeičia natūralizmas kaip *natūrali daugumos laikysena*.¹

Natūralizmas natūraliai reikalaujamas, negatyviosios laisvės požiūriu, *daugiau teisių* filosofijoje, politikoje, moralėje, ir sociologijoje rekomenduoja diegti holistinę kognityvinės moralės formą. Tai nėra naujas dalykas. Šiuolaikiniai *loginio empirizmo* tezės gynėjai (atkreiptinas dėmesys į tai, kad *loginio pozityvizmo* vardas darosi nebemadingas) daugeliu aspektų yra teisūs teigdami, kad loginio empirizmo mokslo filosofija turi įvairių, tarp jų ir natūralistinio holizmo, idėjų. Dar prieš Th. Kuhno *Mokslo revoliucijų struktūros* pasirodymą *nebendramatiškumo* bei kitos revoliucinės idėjos buvo *subrendusios ir jau laukiamos* (Bernstein 1983; 19).

Kad ir stulbinanti loginio pozityvisto Rudolfo Carnapo tolerancija kalbos struktūrai,² kuri šiandieną savitai, nebūtinai tiesiogiai, susišaukia su tuo, ką Davidas Hume'as vadino „gramatikos klausimais“ (Hume 2007; 202), o šiuolaikiniai filosofai ir sociolingvistai – „lingvistiniu posūkiu“ filosofijoje ir socialinės srities moksluose. Eksperimentuodami su tolerancijos paprasčiausioje šnekoje ir sveiko protavimo lygmenyje (ko vengė net Hume'as) ribomis, etnometodologai, apdairiai pasitelkdami „gramatiką“, o ne filosofiją, teigia įveikę Immanuelio Kanto filosofinį a priori: „Kantui moralinė tvarka „mumyse“ buvo stulbinanti paslaptis; sociologams moralinė tvarka „už mūsų“ yra techninė paslaptis“ (Garfinkel 2005; 37).

¹ Natūralizmas kaip natūrali daugumos laikysena išstumia *nedaugelio*, visų pirma Husserlio ir Heideggerio (D'Amico 1999), požiūrius, gynusius filosofijos autonomiją tiek gamtos, tiek socialinių mokslų „modelių“ atžvilgiais.

² „Ir sintaksėje galioja tolerancijos principas“. Plg.: „*Logikoje nėra moralės*. Kiekvienas turi teisę kurti savo logiką, t.y. tokią kalbos formą, kurios nori. Tai, ko reikia, jei tik norima apie tai diskutuoti, yra aiškiai apibrėžiamas metodas ir sintaksės taisyklių, o ne filosofinių argumentų, išskleidimas“ (Carnap 2000 [1937]; 52; kursyvas autoriaus).

Kartu reikia pripažinti, kad truputį pavėluotai atrandamas loginio empirizmo „plurimalumas“ nėra palankus loginio pozityvizmo *filosofijai*. Rudolfo Carnapo filosofinę empiristinę *analitinės tiesos* koncepciją, akcentuojančią abstrakčių teorinių formų, grindžiamų logikos ir matematikos principais, svarbą moksliniam pažinimui, keičia W. V. Quine'o inicijuotas *postanalitinis natūralistinis empirizmas*, grįžtantis prie klasikinio empirizmo ištakų, nurodančių paprasčiausio (įprasčiausio, tariant socioempirizmo klasiko H. Garfinkelio žodžiais) patyrimo, dar nestruktūrizuoto teoriškai ir matematiškai, reikšmę tiek moksliniam pažinimui, tiek euristikai apskritai. Kalbant apie šiuos pokyčius šiek tiek melancholiškai, pažymėtina: susvyruoja kilnus klasikinio mokslinio racionalumo – Immanuelio Kanto puoselėtos *tradicinio empirizmo* ir *tradicinio racionalizmo* sintezės – centras. Randasi tai, kas vadinama *holistinio epistemologinio natūralizmo* vardu.³

Empiristinėje sociologijoje atgyja Durkheimo *holizmo* idėja, o naujos *konteksto teorijos* rodo *ypatingą* pagarbą rutininiams tvarkos lūkesčiams, rekomenduodamos naują „ne metodologiją“: filosofija viską palieka taip, kaip yra. Natūralizmo daugumos žavesiui pasiduoda beveik visi (ką ir kalbėti: „<...> ieškodamas

užuovėjos ir šilumos mielai pulčiau į minią“; Hume 2007; 204). Bet ne visai visi. Tie, kurie tikisi atkurti modifikuotą I. Kanto epistemologinės harmonijos idealą, – „kad būtų galima išsaugoti dinamišką Apšvietos idealų versiją“ (Friedman 2001; 118), – sutelkia dėmesį į pakankamą racionalų (komunikacinį) konstitucinių principų postpozityvistinės revoliucijos laikotarpiu *tęstinumą*.

Natūraliai gausėjančių *socialinių mokslų* srityse⁴ racionalių *normų* ir objektyvumo *kriterijų* koreliacijos pasiekia *ribą*, kurią ir turi pasiekti eidamos savitiksliu metodinio nuo-seklumo keliu. Šioji *riba* – tai filosofinis supratimas, kad *racionalumas* yra *normatyvinė samprata*. Racionalumo mįslė, įskaitant *supratimo* kriterijus, glūdi pačiose daiktų ištakose. *Racionalumas*, kaip ir *ne racionalumas*, *iracionalumas* ir pan., yra *normatyvinės* sampratos (Davidson 2004; Brandom 2009).

Šiandieną, kitaip nei Maxo Weberio laikais, *racionalumas* ne tik moksliskai klasifikuojamas ir tipizuojamas, bet ir pragmatizuojamas, apčiuopiamą įtaką darant *pragmatizmo* ir *empirizmo* tradicijoms. Skirtumas nuo „Weberio laikų“ yra tas, kad racionalumo principams ištikimai tarnaujantį racionalistą glaudžiu *holizmo* žiedu apsupta „postanalitiniai sociologai“ (Lynch,

³ W. V. Quine'o požiūriu, Rudolfas Carnapas tinkamai įvertina *holizmo* principą, tačiau nepakankamai nuosekliai – *praktinius* holizmo padarinius. Pasak Quine'o, holistinis mokslo dėsnis *kamuolys* (angl. *holistic bundle*; lygiai toks pat terminas Hume'o vartojamas apibrėžiant *tapatumą*, *our SELF*; Hume 2011; 220) nuo pačios pradžios suponuoja eksperimentinį kriterijų, numatymą (Quine 1994; 36). Dar radikalesnės socioempiristinės „liaudies metodologijų“ kryptys atmeta net ir minimalistinę eksperimentinę logiką orientuodamosi ne į eksperimentines mokslininko hipotezes, bet į natūralistines (etnometodologines) rutinines socialinės tvarkos atskaitas.

⁴ Jonas Elsteris, konkretindamas vieną pagrindinių mokslo filosofijos uždavinių (mokslų vidines perskyras), į *socialinių mokslų sritį* įtraukia lingvistiką, istoriją ir psichologiją, – šią sritį savo ruožtu skirdamas nuo kitos bendrosios *humanistikos* krypties srities – *estetikos*, arba *meno*, dalykų (Elster 1983; 15).

Bogen 1996; 269–70). Skirtumas dar ir tas, kad viena kitą tolydžiai užklojančios *postempirizmo* ir *epistemologinės natūralizacijos* bangos, sulaukiančios ne tik santūraus pritarimo, bet ir visuotinio entuziazmo, beveik neleidžia abejoti, kad epistemologijos ir mokslinio racionalumo kriterijai, kitaip nei dar prieš visuotinį natūralizmo potvynį rekomendavo Davidas Hume'as,⁵ „leidžiasi į bekraštį vandenyną, susisiekiantį su begalybe“ (Hume 2007; 203).

Pagrindinė povandeninė srovė, pragmatiškai stumianti mus visus „į priekį“, seniai žinoma. Tai yra tai, ką I. Kantas vadina *metaphysica naturalis* (Kantas 1982; 67). Ne normatyviniame moksle (pozityvizme, neopozityvizme, scientizme) tai yra neblėstanti mokslinė viltis *mechanizuoti interpretaciją* (Putnam 1990; 129) gerai žinant netgi tai, kad, pradžioje išdavus skeptišką nuostatą, o paskui ir interpretaciją, „Žmogaus prigimtis (tiek individuali, tiek abstrakti) paprasčiausiai *netirtina*“ (ten pat; 121).

„Šių dienų“ klausimas – vėl metafizinis. *Loginio empirizmo* natūralizmą pakeitusios *neopozityvistinės mokslo sociologijos* natūralizuoja epistemologiją kaip grynojo procedūrinio aprašymo poetiką, „euristiką apskritai“ (Quine 1992; 20). Euristika „apskritai“ filosofinę refleksiją, kurios ištakose yra santykio tarp proto ir prigimties klausimas, galiausiai atiduoda į geras metafilosofines empirinio mokslo rankas. Proto ir prigimties santykis, kartu su filosofine refleksija, tampa empirinio mokslo dalimi.

Kitaip nei *žmogaus* prigimtis, *konteksto* prigimtis, kaip drašiai tvirtina humanistai (*socialiniai* mokslininkai), ne tik tirtina, bet ir apsaugo nuo „privataus proto“ paklydimų. Epistemologinio natūralizmo laikotarpiu *holizmas* (naujasis humanizmas) išsirutulioja į normatyvinę empirizmą ir tampa „prigimties mąstymu“, materialiai įkūnytu pačioje praktikoje. Už holizmo – jau po filosofijos, ne tik dievo, mirties – nebėra nieko. Tik antropologija. Techniniu begalinio kartotinumumo požiūriu, saulė čia pateka ne iki kito paskutinio karto, o vis kitą pirmą kartą. Štai kodėl vandenynas atrodo toks skaidrus ir techniškai atviras: „<...> holizmas yra atviras, kontekstualizuojantis detales, atrandantis netikėtus sąryšius ir iškeliantis juos į dienos šviesą (Marcus 2010; 28–9).

Šių dienų klausimas – metafizinis. Ar galima, apibrėžus mokslą be prielaidų, rasti vietos filosofinei vaizduotei, t.y. „prasimanyti jungimosi principų“ (Hume 2007; 203)? Tačiau ar reikia kažką prasimanyti jau *po* filosofijos, kai normatyviniu racionalaus prasimanyimo *pagrindimu* suabejojama, ir iš esmės? Žmogaus prigimtis, be abejo, dvilypė. Tai normalu. Bet pati prigimtis sudaryta iš proto normų, kurias prižiūri holistinė normatyvinė prigimtis. Viena vertus, žmogus iš prigimties – normatyviškai junglus: tik pakirdęs iš miego rezga religinius, kitaip sakant, grynai socialinius (Durkheim 1999; 14), dalykus. Kita vertus, sekuliarizuoja (natūralizuoja) savo paties socialines konstrukcijas ir idealiuosius socialinio veiksmo tipus artėdamas prie ne natūralių

⁵ Skeptikas, kiek jis nuoseklus, pasirengęs geriau žūti ant dykrios uolos (žr. autobiografinį Davido Hume'o išpažinimą; Hume 2007; 203–10), negu leistis į bekraštį vandenyną, susisiekiantį su begalybe.

prielaidų klausimo: kaip šiuose natūralizmo vandenyse išlikti ant „dykrios uolos“ (Hume 2007; 203)? Tai – *šių dienų istorijos* klausimas, atplukdantis prie „<...> objekto, kuris skleidžia energiją, pranašesnę už tą, kuri glūdi mumyse“ (Durkheim 1999; 461).⁶

Tai klausimas, kurį dera perskrointi žvilgsniu. Tik praplėšus akis išlaikyti žvilgsnį ilgesnį laiką, kai protas pats turi būti, anot Kanto, savo mokiniu (Kantas 1982; 39) sprenddamas dviejų natūralių pažinimo polinkių (kiek jie nuoseklūs) pasirinkimo klausimą: arba atsiduoti skeptiškai nevilčiai, arba perimti dogminį užsispyrimą (ten pat; 312).

Šį mokytojo ir mokinio santykį verta sukonkretinti. Viena vertus, darskart aiškėja, kad tradicinis mokytojas negali gyventi neprasimanymas minėtų interpretacinių „jungimosi principų“ (Hume 2007; 203). Toks jau tas mokytojas. Kita vertus, aptikus esminę mokytojo ydą (keistą filosofinę vaizduotės paramą protui, o ne prigimčiai) randasi pagunda visiškai atsakyti Mokytojo paslaugų. Šitaip atgyja tiesiog įpročiai. Štai kodėl fenomenologiškai orientuotas Kanto klausimas ir šiandieną yra tinkama *ne natūralistinė* pradžia, iš kurios šakojasi visi kiti, įskaitant *filosofiškai grindžiamos metodo teorijos*

idėją, klausimai: „Kaip galima metafizika kaip natūralus polinkis <...>?“ (Kantas 1982; 67).

Šiandieną susidaro įspūdis, kad *epistemologijos* ir *mokslinio racionalumo* sąvokos apskritai nyksta. Jei taip, nyksta ir galimybės konkretinti metodinius socialinio pasaulio pažinimo kriterijus, įskaitant „filosofiškai grindžiamą metodo teoriją“ (Schutz 1967; xxxi). *Pirma*. Filosofinio racionalizmo pastangos suprasti, artikuliuoti ir aiškinti *proto* sampratą susiduria su atkakliu dviejų dominuojančių filosofinio empirizmo formų – pragmatizmo ir analitinės filosofijos pasipriešinimu, trunkančiu „maždaug šimtmetį“ (Brandom 2009; 1).

Antra. Racionalumo prestižas ir statusas labai sumenksta atradus revoliucinius mokslinio racionalumo evoliucijos *pertrūkius*, vadinamus „nebendramatiškumo“ vardu. Nebendramatiškumo idėja, kai tik ji ekstrapolijuojama į socialinių mokslų metodologijas, paremia metodologijų be a priori formavimosi sąlygas, ir plačiai atveria duris reliatyvistinėms *konteksto*,⁷ *paprasciausių dalykų* (indeksinių išraiškų vartojimo konkrečiose situacijose), *paprasciausių taisyklių* (paprastumo maksimizavimo ir iškraipymo minimizavimo) idėjoms. Atgyja euristinė radikalaus empirizmo išvada, kad „<...> neturi-

⁶ Hilary Putnamas, koreguodamas W. V. Quine'o „Dvi empirizmo dogmas“, pažymi: „Jei aš esu teisingas, Quine'as yra filosofas, kurio reikšmė – istorinė. Jo reikšmė yra istorinė todėl, kad jis – pirmasis aukščiausios prabos filosofas atmetęs aprioriškumo sampratą ir artikuliuojęs pakankamai supratingą metodologijos be aprioriškumo koncepciją (angl. *an intelligible conception of methodology without apriority*)“ (Putnam 1983; 87–8).

⁷ *Analitinio realizmo* arba *loginio empirizmo* „nesėkmės“ laikomos „geru argumentu“ atmetant *teoriją* ir plėtojant *naują kalbą*, tariamai neišverčiamą į tradicinę teorinę kalbą, kurioje *kontekstinė empirizacija* sutampa su miela, bet mistiška *konteksto teorija*. Plg.: „Nors nėra aiškios konteksto teorijos, o šią sampratą skirtingi mokslininkai vartoja turėdami mintyse plačią reikšmių įvairovę, kontekstą galime glaustai apibrėžti kaip visų socialinės situacijos požymių, kurie susiję su diskurso formavimu ir suvokimu, struktūrą“ (van Dijk 1997; 19).

me kitokios substancijos idėjos, išskyrus atskirų kokybių rinkinio idėją“ (Hume 2007; 27).

Kalbant apie šiuolaikines tendencijas, tiksliau būtų teigti, kad *epistemologijos* samprata ir *mokslinio racionalumo* kriterijai ne nyksta, bet patenka į natūralistinių *metodologijų* *be a priori* lauką. Šiame akademiniam lauke gausėja nebendramatiškų, tradicinės epistemologijos atžvilgiu, kriterijų. Empiristinėje proto liberalizavimo trajektorijoje *naujoji* socialinių mokslų filosofija atranda nebendramatiškumo (radikalumo, alternatyvumo, neišverčiamumo) momentus. Šie momentai yra „matoma, tačiau nepastebima“ mokslo be prielaidų prielaida, pateisinanti natūralizmo judėjimą – „nebendramatišką, asimetriškai alternatyvią socialinės analizės technologiją“ (Garfinkel 2002; 192).

„Nebendramatiškumo“ kriterijus interpretuojamas *dvejopai*: arba paliekant komunikacijos tarp labai skirtingų racionalumo struktūrų galimybę, arba pabrėžiant uždara kalbinių žaidimų pobūdį. Socioempiristinėse koncepcijose *nebendramatiškumas* – lygu *neišverčiamumas*. O tai pernelyg nesiskiria nuo „pirminio“ sumanymo,⁸ jau paskui paplitusio socialinių mokslų metodologijose, – susieti *asimetriškumo* idėją ir *kalbinių žaidimų* koncepcijas:

„Nebendramatiškumo samprata darosi man vis svarbesnė. Mano dabartinis darbas konkrečiai apibūdinamas kaip pastanga paaiškinti tai, kas yra nebendramatiškumas ir kaip šis dalykas gali egzistuoti, negu kad paaiškinti bet kurią kitą

paviene problemą. Dabar aš ypač pabrėžčiau lingvistinį šios problemos komponentą. Aš vis dažniau kalbu apie nebendramatiškumą kaip neišverčiamumą“ (Kuhn 1994; 161).

Problema, dažnai išleidžiama iš akių, yra ta, kad ilgaamžės įtampos tarp racionalizmo ir empirizmo filosofijų šiuolaikinis sprendinys yra pernelyg asketiškas, pernelyg sekuliarizuotas, pernelyg natūralizuotas. T.y. „lengvai įtartinas“: tariamai atsikratęs netgi racionalaus religinio (epistemologinio, teorinio, metodologinio) pagrindo. Juk „religija“ visad lieka savo vietoje: „Jeigu burtininkų gildijos pamažu transformuojasi į dvasininkus, tai ši labai svarbi pasauliečių ugdymo funkcija neišnyksta“ (Weber 2000; 83).

Atmetus *racionalizmą* ir *empirizmą*, dvi „tarpusavyje besirungiančias“ (Durkheim 1999; 25) teorijas, šiuolaikiniai sprendiniai pernelyg lengvai atribojami nuo jų tarpusavio „vaizduotės jungčių“ istorijos. Šis abejotinas veiksmas kartais vadinamas „nebendramatiška“ (minėtos istorijos atžvilgiu) natūralaus atskaitingumo praksiologija be prielaidų, be apibendrinimų, be interpretacijų. Tai „tiesiog“ paprasčiausi, įprasčiausi asketiški aprašymai, „neišverčiami“ į tradicinės racionalizmo ir empirizmo kalbas. Galbūt „neišverčiami“, o galbūt ir išverčiami, – jei tik nebūtų tokio stipraus pasipriešinimo racionalistinių kalbų istorijai.⁹

Šiandieną, kitaip nei vakardieną, nėra nieko natūralesnio ir suprantamesnio, kaip tai, kad

⁸ Nebendramatiškumo terminas vartojamas kaip *atrakinis* ir *parakinis*. Vienas iš dviejų (kartu su Paulu Feyerabendiu) *nebendramatiškumo* sąvokos kalvių mokslo filosofijoje Thomas Kuhnas rašo: „Mokslinių revoliucijų struktūra skirta filosofams. Tačiau ši knyga nėra tik apie mokslo filosofiją. Kai ją rašiau, vyliausi, kad ji taps reikšminga knyga, tačiau niekada neįsivaizdavau, kad ji bus labai pačiai skaitoma, ir, tiesą sakant, skaitoma taip blogai pačių įvairiausių skaitytojų“ (Kuhn 1994; 157).

⁹ „Šią epistemologijos rūšį Quine’as pasirenka iš dalies dėl to, kad pabrėžtinai priešinasi idėjai, jog

ilgą laiką natūralistinių tyrimų nebuvo, todėl stiprėja *natūralistinis polinkis*. Filosofija „neturi kištis į faktinį kalbos vartojimą“, o „tik aprašyti“ (Wittgenstein 1995b; 177). Filosofija palieka viską taip, kaip tai yra...“ (Hutchinson, Read, Sharrock 2008; 124). Palikus viską taip, kaip tai yra, lieka tai, kas yra. Tariant natūralizmo klasikų žodžiais, „natūralūs gyvenimo faktai“ (Garfinkel 2005; 37).

Stiprėja natūralus polinkis, natūralus noras: *šiandieną visi nori tapti natūralistais* (Papineau 1993; 1). *Visa tai*, kas vyksta aplink mus, veikia tik per plauką nuo mūsų, yra natūralizmas. Euristicinio natūralizmo atmainių (ne tik socialinės epistemologijos ir socialinio konstrukcionizmo) įsidrąsinimo rezultatai stulbina: mokslo laukas perpildytas socio-loginiais smuklių kalbinių žaidimų atradimais. Plačiai vartojamas natūralizmo *vardas* beveik neleidžia abejoti, kad natūralizmas – naujas reiškinys, nors tarp senojo natūralumo ir naujojo natūralizmo esti ir šiokių tokių giminytės ryšių:

„Iš tikrųjų nėra nieko natūralesnio, kaip žodžiu „natūralu“ suprasti tai, kas turi vykti teisingai ir protingai; o jei juo suprantama tai, kas paprastai įvyksta, tai vėlgi nėra nieko natūralesnio ir suprantamesnio, kaip tai, kad ilgą laiką tokio tyrimo nebuvo“ (Kantas 1982; 59).

Natūralizmas pasirodo vilkėdamas perregimu *globalaus natūralizmo* apsiaustu, kurio minimalistiniame normatyviniame audinyje prasišviečia, Kanto žodžiais tariant, „būtinumo regimybės“ metafizika. Iš pirmo žvilgsnio

natūralizmas – praktinio racionalumo formų įgyvendinimas konkrečiose situacijose – yra naujas. Kai išsisklaido žavūs „iš pirmo žvilgsnio“ kerai, natūralizmas, jau iš antro žvilgsnio, pasirodo kažkur matytas. Tiems, kurie tebestovi „ant dykrios uolos“, natūralizmas pasirodo „su sena skrybėle“ (Stroud 2011; 226). Kiaurai vėjų perpučiamame natūralistinio laiko skersgatvy sutikę seną gerą bičiulį vangiai kilstelime savo skrybėlę: „Kaip sekasi?“ (Garfinkel 2005; 44).

* * *

Pripažįstant, kad diskusija apie racionalumą, tiksliau, racionalumo *požymius*, įskaitant racionalumo sampratos vartojimo pavyzdžių sociologijoje ir filosofijoje aptarimą pirmoje šio teksto dalyje, yra tęstinė, verta, kiek tai susiję su *racionalumo* ir *veiksmo* elementų tarpusavio sąveika, tikslinti kai kuriuos *istoriškai pasikartojančius* racionalumo problemas sprendinius lyginant juos su būdingomis šiuolaikinėmis *racionalumo pragmatizavimo* ir *epistemologijos natūralizavimo* tendencijomis.

Šiuolaikinėse socioempirizmo koncepcijose racionalumo problema atskiriama nuo normatyvinio racionalizmo diskurso. Kai filosofinę normatyvinę racionalumo *problema* pakeičia natūralistinė socialinio *darbo praktika*, paslepiama ir normatyvumo problema. Utopinė svajonė *formalizuoti* racionalumą, dažnai baigiasi, kaip tinkamai taria Hilary Putnamas, „blogu požiūriu“ (Putnam 1990; 131), – jei tik ir kai tik naujas požiūris ignoruoja tai, kad

---

filosofija turi būti tik *a priori*; arba veikia dėl to, kad jis priešinasi idėjai, kad apskritai yra bet koks *a priori* žinojimas. Jeigu Hume'o „eksperimentinis mokslo apie žmogų“ projektas vadintinas „natūralistiniu“, tai dėl tos pačios priežasties lygiai tą patį galima pasakyti apie Quine'o epistemologijos koncepciją“ (Stroud 2011b; 246).

filosofija skiriasi nuo techninio mokslinio darbo (Nozick 1994; 83).¹⁰

Klasikinio empirizmo euristika, eksperimentuojanti su *įprasčiausia* žmogiška prigimtimi, numato *neskubraus techninio aprašymo*, kuris šiomis dienomis virsta specializuotais *etnometodologiniais darbo tyrimais* (Garfinkel, Sacks 1986), galimybę. Klasikinėje empirizmo euristikoje slypi būsimas „pozityvistinis“ atsakymas, kurį šiuolaikinis natūralizmas laiko racionalizmo ir empirizmo ginčo sprendimo būdu. „Subtilūs ir įmantrūs klausimai“ (filosofiniai) turėtų būti laikomi, – labai stiprią praksiologinę tezė formuluoja Hume’as, – „greičiau gramatiniais, o ne filosofiniais sunkumais“ (Hume 2007; 202). Hume’as savaip inicijuoja *interpretacijos* ir *kommunikacinio racionalumo* pabaigą ir *techninio mokslinio darbo* pradžią. Tiesa, skeptiko Hume’o

kvestionuojamas netgi sveiko proto racionalumas (kaip ir ankstyvojoje eksperimentinėje H. Garfinkelio etnometodologijoje). Tačiau laiku įsikiša „pati prigimtis“ (ten pat; 207): pristabdo *pernelyg nuoseklius* skeptiškos nuostatos žingsnius. Skeptiškam protui „apšilti“ leidžiama tik iki tam tikros ribos. Paskui inicijuojamas natūralistinis tyrimas: protas turįs tarnauti prigimčiai.

Natūralizmo metafizikoje *subtili* perskyra tarp skeptiškos proto nuostatos ir pačios prigimties dar labiau blunka. Tai nėra tolimas Hume’o filosofijos kaip skeptiškos euristikos, kad ir priartėjusios prie natūralizmo, aidas. Tai veikiau „gramatinis minimalistinis“, arba „etnometodologinių darbo tyrimų“, sprendimo būdas vyraujant holistinei mikroskopinei reliatyvizmo kultūrai, sudarytai iš trijų pagrindinių dalių: 1) filosofinio *a priori atmetimo*,¹¹ 2) *kontekstu-*

¹⁰ Filosofškai grindžiama metodo teorija skiriasi nuo techninio darbo, kaip rašo Alfredas Schutzas: „Prasmės fenomeno prigimtis reikalauja žingsnis po žingsnio analizuoti prasmingą socialinio pasaulio struktūrą, skverbiantis, metodologiniu požiūriu, dar giliau, nei tai darė Maxas Weberis. Priešingu atveju padidėja rizika, kad priežastinio adekvatumo kategorija gali „natūraliai“ pakeisti *subjektyvų požiūrį*, o socialinę tikrovę gali pakeisti „fiktyvus neegzistuojantis pasaulis, sukonstruotas mokslinio stebėtojo“ (Schutz 1978a; 50). Kaip tik todėl racionalumo problemas socialinių mokslų, o ypač sociologijos srityje, gali eksplikuoti tik filosofškai grindžiama metodo teorija (Schutz 1967; xxxi-xxxii).

¹¹ Verta patikslinti šiame straipsnyje akcentuojamą sociologinę istorinę *analitinio a priori* pradžią Talcotto Parsonso empirinėje teorijoje. T. Parsonso sociologinė teorija ir analitinė pozicija (*analitinis realizmas*) kartais netinkamai siejami su I. Kanto transcendentalinio idealizmo principais. *Filosofinis a priori* ir *mokslinis a priori* iš esmės skiriasi, kaip *Kantiškose paskaitose apie proto dinamiką* pabrėžia Michaelas Friedmanas: filosofija kaip transcendentalinis tyrimas ne tik skiriasi nuo visų empirinių mokslų, bet skiriasi ir nuo grynojo a priori pažinimo, kaip geometrija ir pan., elementų, kurie būdingi gryniesiems mokslams. Bet kuris pirmojo lygmens mokslas, empirinis arba a priori, turi būdingą objekto sritį. Filosofija kaip antrojo lygmens meta-dalykas neturi tokių objektų. Filosofijos skiriamasis bruožas – <...> pirmojo lygmens objektų *pažinimo* klausimai“ (Friedman 2001; 8; kursyvas autoriaus). T. Parsonsas sistemingai vengia transcendentalinio pažinimo sąlygų bei principų aptarimo, kaip rodo aptariamuoju aspektu nevaisinga diskusija tarp Parsonso ir Schutzo (Grathoff 1978). Darkart verta pakartoti trumpą Kanto transcendentalinės pažinimo teorijos apibrėžimą: „Aš vadinu *transcendentaliniu* kiekvieną pažinimą, kuriam apskritai labiau rūpi ne objektai, bet būdas, kuriuo mes pažįstame objektus, kiek šis būdas turi būti galimas *a priori*“ (Kantas 1982; 69). Romanas Plečkaitis tikslina aptariamuoju aspektu reikšmingą

alumo kaip perėjimo iš analitikos į postanalitiką ir 3) postempiristinio *natūralizmo* (bet kokio a priori, įskaitant analitinį, atmetimo).

Trūkstant teorinių *jungimo* principų sunykta normatyvinė *proto* ir *prigimties* tarpusavio santykių įtampa, aprašyta Hume'o. Tačiau netgi tada, kai *normatyvinis* elementas – *vos pastebimas*, kaip kad šių dienų natūralizuotoje epistemologijoje, normatyvinis elementas vis dėlto išlieka „empirizmo slaptažodžiu“ (Quine 1992; 19). Šiuolaikinio empirizmo slaptažodis – *holizmas* – ne svetimas ir sociologijai.¹²

Racionalumo problema sociologijoje, kaip minėta, yra tik siauresnė *metodologinė* epistemologinio santykio tarp *filosofijos* ir *mokslo* dalis. Ne pirmasis, metodologinis, o antrasis, *epistemologinis*, santykis yra racionalumo problemos ištakos. *Mokslinio tyrimo kaip racionalios veiklos* sampratos krizė mokslo filosofijoje daro poveikį santykio tarp *filosofijos* ir *mokslo* tikslinimui įvairiose tyrimų srityse. Kvestionuojant „paradigmos“, arba „normaliojo mokslo“, sampratą kvestionuojama ir mokslinio racionalumo samprata. Nors Th. Kuhno *Mokslinių revoliucijų struktūros* retorika, daugelio mokslo filosofų teigimu, yra ambivalentiška, tačiau atveria kelius lankstesnėms, istoriškai orientuotoms *mokslinio*

tyrimo ir *racionalumo* sampratų konkretinimo galimybėms (Bernstein 1983; 22).¹³

Šis *euristinis* žingsnis yra svarbus norint tęsti diskusiją apie *proto* ir *prigimties* santykį vyraujant postempiristinėms natūralizmo ir reliatyvizmo sąlygoms. Dar kartą pažymėtina pabrėžiant negatyvias metodologijos sampratos siaurinimo implikacijas socialinės srities mokslams: *mokslinio racionalumo* kriterijų pragmatizavimas yra konvencinių filosofijos klausimų „likvidavimo proceso“ dalis: „Natūralizmas, plačiausia prasme, yra prielaida, kad filosofinė refleksija turėtų būti empirinio mokslo tąsa (galbūt integrali dalis). Natūralistai nebetrokšta suteikti filosofinį pagrindimą mokslo autoritetui ir supratingumui; veikiau mokslinis supratimas suteikia pagrindus tam, kas lieka iš filosofijos“ (Rouse 2002; 1).

Kaip rodo trumpa socioempirizmo istorija, neopraksiologija „<...>“ atsiriboja nuo istorinio santykio su pagrindiniais socialinės teorijos klausimais“ (Coulter 2001; 37). Išsilaisvinusi iš vertikalios naštos, ji atsiremia į saugesnį, vartojant Kanto terminus, „išvestinių empirinių sąvokų“, užnugarį. Tai sveiko *proto* konstituojamos *in situ* normos. Mokslinio racionalumo *norma* suskliaudžiama *holistinėje* lingvistinio

---

vertimo momentą primindamas, kad Kantas kalba ne apie „techninį būdą“ (sakykim, Talcotto Parsonso *techninę epistemologiją*), o apie *pažinimo galimybes*: „Originalo sakinio dalį „sofern diese a priori möglich sein soll“ galima suprasti ir taip, kad žodis „diese“ siejamas su pažinimu. Tada ji skambėtų taip: „kiek šis pažinimas turi būti galimas a priori“ (ten pat; 590).

¹² „Šiuolaikinis natūralistinis entuziazmas“ (Stoud 2011b; 224) filosofijoje tikrai ne svetimas, o veikiau artimas, sociologijai. Čia, kaip įprasta, *normatyvinis* elementas linkęs virsti *holizmo* elementu. Ginčas dėl *holizmo* atradimo teisių nesibaigia: „Garfinkelis yra iš principo vienintelis tarp šiuolaikinių sociologų, pabrėžiantis, kad socialinės tvarkos sudarytos visų pirma iš įgyvendintų ir atpažintų reiškinių, ir tik paskui – iš konceptualių tvarkos požymių“ (Rawls 2002; 57–8).

¹³ Thomas Kuhnas, kaip pažymi Alexanderis Bird'as, gali būti traktuojamas „<...>“ ir kaip paskutinyssis loginis empiristas, ir kaip pirmasis postloginis empiristas“ (Bird 2000; xi).

biheiviorizmo formoje. Šiuo atveju kalbinių išraiškų *prasmės akcentai* sutampa su šių išraiškų *vartojimu* situacijose. Dėl šios priežasties daugiau dėmesio skiriama *praktikos* ir *praktinio racionalumo* dimensijoms akcentuojant *horizontalią metodinę*, o ne *vertikalią metodologinę* pusę.

Iš pažiūros lankstus racionalumo sampratos pragmatizavimas eina kartu su epistemologijos ir normatyvumo natūralizavimu. Tai nėra tik „dėmesingumo įprasčiausiems kasdienio gyvenimo dalykams“ grąžinimas (Garfinkel 2005; 7). Tai gerokai daugiau. Mįslinga *kontekstinė* natūralios patyrimo vienovės samprata išlaisvinama iš racionalistinio a priori nelaisvės ir lokalizuojama *empiristiniuose sąryšiuose* postuluojuant *lygybės ženklus* tarp racionalumo ir veiksmo, tarp semantinių normų ir pragmatinių normų. Kontekstinėse natūralistinėse racionalumo problemos formuluotėse išsaugomas, kaip teigiama antroje šio straipsnio dalyje, esminis pozityvizmo ir postpozityvizmo kriterijų (įskaitant *neutralumo* ir *indiferentiškumo*, *objektyvumo* ir *konkretumo*, *antimetafiziškumo* ir *natūralizmo* nuostatas) ryšys.

Praksiologija, kiek ji yra *teorija*, turi atsakyti į *konceptualius* klausimus. Pirma, *kaip* kinta racionalumo ir normatyvumo tarpusavio santykis postanalitiniu laikotarpiu? Jei analitinės filosofijos tarpsniu normatyvumas grindžiamas remiantis apriorinėmis formaliomis struktūromis, tai postanalitinės filosofijos tarpsniu normatyvumas natūralizuojamas empirinių sąryšių aprašymo euristikose. *Ar* ir *kaip* sunyksta normatyvumas natūralizuojantis epistemologijai? Antra, ar racionalumo kriterijų *pragmatizavimas*, kuris suporuojamas su *atsitiktinumu* ir *kontekstualumo* bruožų įkūnijimo kalbos vartojimo situacijose

kriterijais, reikalauja nagrinėti – *konceptualiam* lygmenyje – neišvengiamas *reliatyvumo implikacijas*, ar tik tenkintis empiristinių ryšių aprašymu natūralaus atskaitingumo lygmenyje?

Abiejų šių klausimų svarbą liudija diskusijos mokslo ir socialinių mokslų filosofijoje dėl postpozityvistinio *nebendramatiškumo* kriterijaus, kuris, ypač reliatyvistinėse socioempirizmo koncepcijose, linkęs virsti „neišverčiamumo“ kriterijumi. Kaip pažymi Michaelas Friedmanas: „Skirtingos konstitucinės struktūros, arba paradigmos, pasitelkia skirtingus – ir *netgi* nebendramatiškus, arba vienas į kitą neišverčiamus – komunikacinio racionalumo standartus ir *būtent* todėl kelia conceptualaus reliatyvizmo grėsmę“ (Friedman 2001; 93; kursyvas mano – A. V.).

Racionalumo veiksmo praksiologija *bendrąsias teorines* sąvokas pakeičia *bendruoju holistiniu* (bendruomeniniu, pagrindo lūkesčių, kalbinių žaidimų ir pan.) normatyvumo komponentu. *Bendrumo* komponentas natūralizuojamas empiristinėse procedūrose – stebint ir aprašant *sąryšių* aspektus. Pažymėtina, kad racionalumas ir normatyvumas natūralizuojami *vienu ir tuo pačiu metu*; postuluojuant *simetriškų* ryšių aibes – tarp racionalumo ir veiksmo, tarp kalbos ir kalbos vartojimo konkrečiose kontekstinėse situacijose. Kitaip tariant, holistinė *problema* išverčiama į socioempiristines *procedūras*, akcentuojančias *ryšius* tarp kalbos (mokslinės arba ne mokslinės) ir realaus pasaulio, kurį kalba perteikia visapusiškai (Quine 1992; 5). Empirizmo euristiką sudaro dvi pagrindinės dalys: „Du reikalavimai, intersubjektyvumas ir atitikimas stimuliacijų aibei, užtikrina mus, kad bet kuris stebėjimo teiginys *gali* būti perteikia-

mas tiesiogiai“ (ten pat; kursyvas autoriaus).¹⁴

Šiuo, reikia pripažinti, *unikaliu* empiristinio išganymo momentu – tiesiogiai, arba betarpiškai „susiduriant“ su tikrove – užsibaigia ilgaamžė kova su „tariamai nereikšmingais vaizduotės principais“ (Hume 1995; 196–7), o kartu ir šių vaizduotės principų išradėjais („Malebranche’u ir kitais kartezininkais“; ten pat; 112). Kalbant trumpai, konstitucinius principus, apibendrintai vadinamus filosofija, įskaitant analitinę filosofiją, keičia metafilosofiniai natūralizmo principai be a priori, atriboti nuo intelektualistinių transcendentalinės sąmonės struktūrų.¹⁵

Tai gali būti pasiekama, jei tik ir kai tik nuosekliai siekiama *tiesioginio patyrimo*. Šį momentą tinkamai nusako *holistinė* W. V. Quine’o gairė: „<...> Aš filosofijoje įžvelgiu veikiau horizontalią, o ne vertikalią dimensiją“ (Quine 1994; 31). Natūralus yra empirinis judėjimas be a priori. Šiame natūraliame kelyje netgi „stebėjimo“ samprata tampa „nerangia“ siekdama „evidencijos

paramos“ (Quine 1992; 2). Quine’o „polinkis traktuoti tradicinį empirizmą kaip tiesioginį savo paties siekinių pirmtaką“ teikia atskaitos pradžią natūralizmo judėjimui.¹⁶ Šiuolaikiniai natūralistai šią gairę, natūralistiškai modifikuotą dar Otto Neuratho,¹⁷ perrašo kaip fenomenalistinės loginio pozityvizmo programos tąsą.

Žmogaus proto gimties ištakose empiristų atrastas „polinkis pramanams“ (natūralus polinkis prasimanyti teorinius *jungimo* principus manipuliuojant *panašumo, artimumo, paprastumo, priežastingumo* idėjų sekomis; Hume 2007; 201–3)¹⁸ tarnauja kaip kriterijus, skiriantis *ne natūralią* (vaizduotės) ir *natūralią* (tik stebėjimo) nuostatas. Šis ryškiai švytintis kontrastas šiandieną atgaminamas tokiose plačiai apibendrinančiose skirtyse, kaip H. Garfinkelio *klasikinio atskaitingumo* vs. *natūralųjį atskaitingumą* dichotomija (Garfinkel 2002). Jei Quine’as *analitiškumo* apibrėžimą pasiūlo, kaip pažymi H. Putnamas, turėdamas tam tikrą tikslą – jo

¹⁴ Išsaugoma sąvokų *eksplicikacijos* programa, nuskaidrinta loginio empirizmo filosofijoje, tačiau kartu rekomenduojama biheivioristinė inovacija: „Mūsų kalbėjimas apie išorinius daiktus, pati daiktų samprata, yra tik koncepcinis aparatas, kuris padeda mums numatyti ir kontroliuoti mūsų juslinių receptorių spragtelėjimus ankstesniųjų juslinių receptorių spragtelėjimų atžvilgiu“ (Quine 1995; 199).

¹⁵ „Kad ir kokie būtų skirtumai, bendrasis stebinantis šiuolaikinės filosofinės scenos bruožas yra plačiai paplitęs antinatūralizmo atmetimas konstituciniame, „transcendentaliniame“ lygmenyje. Husserlio vartojama fundamentalia prasme, beveik visi šiandienos filosofai yra natūralistai“ (Rouse 2002; 79).

¹⁶ „Kalbant konkrečiai, Quine’o lingvistiniai siekiniai, susiejant juos su konceptualių sugrįžimu prie Hume’o, rodos, yra paskutinis ryšys reikšmingų konceptualių tyrimų aibėje: pradėdant tradiciniu empirizmu ir einant toliau, kaip matysime, įkandin Russelo ir Carnapo, kurių tyrinėjimai, kad ir patiriantys transformacijas, lieka empiristiniai“ (DePierris 2003; 190).

¹⁷ Nors „<...> neginčytina, jog Quine’o idėjos padaro didžiulę įtaką postpozityvistinio periodo filosofijai“ (Zammito 2004; 16), tačiau Otto Neuratho natūralizmo pradai atgyja postempiristinės filosofijos ir praktiologijos laikotarpiu (Uebel 1992; Uebel 2003).

¹⁸ „Juk kai mes neteisingai priskiriame tapatybę kintamiems ar nutrūkstamiems objektams, mūsų klaida neapsiriboja vien pavadinimu, paprastai ją lydi kažko nekintamo ir nenutrūkstamo arba paslaptingo ir nepaaiškinamo pramanas ar bent jau polinkis tokiems pramanams“ (ten pat; 197–8).

atsisakyti (Putnam 1983; 94), tai Garfinkelis *klasikinio atskaitingumo* apibrėžimą pasiūlo turėdamas tam tikrą tikslą – jo neatsisakyti.¹⁹

Loginio empirizmo *racionalių principų vienovės* postulatą nesunyksta, nes randasi smulkių patyrimo sąryšių vienovė; „konkrečių kokybių rinkinio“ (Hume 2007; 27), „įprasčiausių daiktų“, atsirandančių „lengvai, tolygiai, be pertrūkių“ (ten pat Garfinkel 2002; 173), sklaida. Natūralistinė *euristika apskritai* eina gerokai toliau, nei Davido Hume'o *skeptiška euristika*. Tai yra natūralizmo judėjimas, kuris kovą su *kartezininkais* užbaigia kova su *filosofija*.²⁰ Šią kovą vainikuoja ne naujas, bet pozityvesnis už Hume'o, pasiūlymas – viską užbaigti *stebėjimo teiginiais*:

„Galime remtis evidencijos mokslo srityje liudijimais bei „evidencijos“ kaip techninio termino paramos. Užuoat rėmėsi šiuo terminu galime pasitelkti stebėjimo teiginius. <...> Teoriją sudaro teiginiai, tiksliau, teiginiai ją instruktuoja, o logika susieja teiginius su teiginiais. Ko mums reikia, kaip pradinių ryšių šiose jungiančiose

grandinėse, tai tam tikrų teiginių, tiesiogiai ir tvirtai susietų su mūsų stimuliacijomis. <...> Kitas reikalavimas yra intersubjektyvumas: teiginį, kitaip negu jausminę raišką, paremia vienas ir tas pats sprendinys, kurį priima visi lingvistiškai kompetentingi aplinkybės liudytojai (Quine 1992; 2–3).

Vadinamieji „stebėjimo teiginiai“ – arba tiesiogiai ir tvirtai susieti su „mūsų stimuliacijomis“, arba tiesiogiai ir tvirtai susieti su „mūsų indeksinėmis išraiškomis“ – natūralizuoja racionalizmo liekanas, išskyrus nebent vienintelę *nominalistinio racionalizmo* nuostatą: „<...> racionalių ryšių strategiją formuojant mokslines hipotezes“ (ten pat; 20). Tiesa, natūralizuotų epistemologijų terminologija skiriasi. *Filosofinė postempiristinė* gerokai atviriau postuluoja mokslinę strategiją, o *sociologinė postempiristinė*, atsiribodama nuo „mokslinių hipotezių“, rekomenduoja tik labai atsargias formuluotes, vengiančias bet kokių *eksplikacinių* analogijų su loginėmis empirinėmis hipotezėmis.²¹

¹⁹ *Klasikinio* ir *natūralaus* atskaitingumų suporavimas rodo, pirma, kaip ne natūraliai, palyginti su natūraliomis empirinėmis, gali kirpti racionalizmo žirklys, antra, kaip paprastai galima atrasti paprasčiausius daiktus, jei tik ir kai tik atsisakome nuoseklaus, empiristinio, skepticizmo. Skeptikas, pasak Richardo Bernsteino, visada žaidžia baime: kol nepasiekiam baigtinės ribos, nepasiekiam „nieko“; kai vieną gražią dieną „visa tai“ atrasime, paaiškės, kad visapusiškai klydome įrodinėdami savo tiesą (Bernstein 1983; 68). Socioempirizmas pačiu laiku nupjauna Skeptiko epistemologinės bambos virkštelę – *įrodinėjimą*.

²⁰ Kartu su garsia *kalbinių žaidimų nebendramatiškumo* teze randasi tyli gamtos mokslo ir natūralistinės filosofijos *bendramatiškumo* (simetrijos) tezė. Kad ir kokios įvairios būtų natūralistinės filosofijos ir sociologijos programos, visos jos brėžia griežtą skiriamąją liniją tarp natūralistinės filosofijos ir tradicinės filosofijos. Natūralistinė mokslinio žinojimo sociologijos (SSK, *the sociology of scientific knowledge*) programa, kaip pažymi Michaelas Friedmanas, nesitenkina fundamentaliais tikslų bei metodų skirtumais, o apibrėžia save kaip tradicinės filosofijos alter ego (Friedman 1998; 244). Metodologiniu požiūriu, natūralizmas – tai tikrovės *aiškinimo būdas*, ne pati tikrovė. Nors XVIII amžiuje *natūralizmo* terminas vartojamas kaip empiristinio metodo, arba nauviojo metodologinio redukcionizmo, atitikmuo, dabartinėje filosofijoje šis terminas siejamas su epistemologinio natūralizmo mokslo filosofijoje sąjūdžiu: nuo epistemologijos natūralizacijos einama prie mokslo teorijos ir netgi filosofijos natūralizavimo (Pacho 2013; 156).

²¹ Šis „stebėtinas atsargumas“ yra turbūt svarbiausias socioempirizmo elementas. Klausimas, kas gi,

Kad ir kokie būtų skirtumai, esminis filosofinio ir sociologinio natūralizmo sąjūdžių panašumas leidžia šias tendencijas nagrinėti kaip paralelias nuostatas. Esminis jų panašumas – paradoksalus *radikalaus skepticizmo* ir *radikalaus empirizmo* nuostatų derinimas. Dalykas tas, kad nuoseklus skepticizmas dar ankstyvuojau laikotarpiu prieina prie liūdnokos išvados. Priežasties – moksliskai tirti žmogaus prigimtį – apskritai galbūt nėra; tai gali būti tik mūsų įprotis. Liekamosiose modernaus empirizmo (nuo Hume'o iki Quine'o, Garfinkelio *et al.*) sąvokose lašas po lašo kaupiasi *nuoseklaus skepticizmo* žadinamas liūdesys. Skiriasi tik atspalviai: klasikinės nuostatos ištakos – *melancholija*, o šiuolaikinės natūralistinės – *indiferentiškumas*.²²

Kad ir kokie nepanašūs skirtingų empirizmo krypčių bruožai, visas jas vienija siekis sukurti

„ne filosofinį, vadinasi, atsargų“ mokslą. Dualistinė vaizduotės prigimtis, svyruojanti tarp skeptiško nepasitikėjimo ir pozityvaus pasitikėjimo, išlaisvinama iš klasikinio conceptualaus prieštaravimo. Skeptiška melancholijos nuostata tiesiog pakeičiama empiristine natūralizmo nuostata. Postempirizmo laikotarpiu, kai tik *semantinės* normos sutampa su *pragmatinėmis* (kalbinių išraiškų *vartojimo* konkrečiose situacijose) normomis, randasi eksperimentinės euristikos, redukuojančios *prasmę* į *vartojimą*, formulė: *paprastumo maksimizavimas* ir *iškraipymo minimizavimas* (Quine 1992; 15). Šią, tik iš pažiūros paprastą, formulę galima laikyti dviem visuotinai galiojančiomis neopraksiologinio metodo taisyklėmis.²³

Mokslinio etoso taisyklės nuo šiol diktuoja ne loginis empirizmas, o *labai atsargi* experi-

---

epistemologiniu požiūriu, yra socioempirizmas, išlieka mįslingas net patiems socioempiristams, nes epistemologija natūralizuojama. H. Garfinkelio postulatą, kad *socialinė tvarka yra reali, o ne tik konceptuali*, kaip pažymi A. Rawls, paprastai interpretuojama dviem būdais: „Arba jis laikomas naiviu pozityvistu, arba manoma, kad jis plėtoja radikalus atsitiktinumo formą“ (Rawls 2002; 57). Galimas dar ir trečias variantas. Hume'o vartojamas žodis „melancholija“ (angl. „melancholy“) į lietuvių kalbą gali būti verčiamas (visiškai teisėtai, turint mintyse natūralistinę „mūsų“ amžiaus dvasią) kaip „apmaudas“. Plg.: „Pasigailėtina padėtis, silpnumas ir pakrikę gebėjimai, kuriuos turiu naudoti savo tyrinėjimams, sustiprina mano būgštavimus. Ir negalėdamas pagerinti ar paritaisyti šių gebėjimų bemaž puolu į nevilgtį ir geriau ryžtuosi pražūti ant šios dykrios uolos, ant kurios dabar esu, negu leistis į bekraštį vandenyną, susisiekiantį su begalybe. Dėl šio netikėto man gresiančio pavojaus vaizdo mane apima apmaudas; <...>“ (Hume 2007; 204–5). „The wretched condition, weakness, and disorder of the faculties, I must employ in my enquiries, increase my apprehensions. And the impossibility of amending or correcting these faculties, reduces me almost to despair, and makes me resolve to perish on the barren rock, on which I am present, rather than venture myself upon that boundless ocean, which runs out into immensity. This sudden view of my danger strikes me with melancholy; <...>“ (Hume 2011; 231).

²² Galimas dar ir trečias variantas. Hume'o vartojamas žodis „melancholija“ (angl. „melancholy“) į lietuvių kalbą gali būti verčiamas (visiškai teisėtai, turint mintyse natūralistinę „mūsų“ amžiaus dvasią) kaip „apmaudas“. Plg.: „Pasigailėtina padėtis, silpnumas ir pakrikę gebėjimai, kuriuos turiu naudoti savo tyrinėjimams, sustiprina mano būgštavimus. Ir negalėdamas pagerinti ar paritaisyti šių gebėjimų bemaž puolu į nevilgtį ir geriau ryžtuosi pražūti ant šios dykrios uolos, ant kurios dabar esu, negu leistis į bekraštį vandenyną, susisiekiantį su begalybe. Dėl šio netikėto man gresiančio pavojaus vaizdo mane apima apmaudas; <...>“ (Hume 2007; 204–5). „The wretched condition, weakness, and disorder of the faculties, I must employ in my enquiries, increase my apprehensions. And the impossibility of amending or correcting these faculties, reduces me almost to despair, and makes me resolve to perish on the barren rock, on which I am present, rather than venture myself upon that boundless ocean, which runs out into immensity. This sudden view of my danger strikes me with melancholy; <...>“ (Hume 2011; 231).

²³ Siekdamas apsaugoti *stebėjimo teiginių* užnugarį nuo nepageidautinos vaizduotės (*teorinių teiginių*), empiristinis natūralizmas ragina nepasitikėti bet kokia fikcija. Šiuo požiūriu, grynojo empirizmo galimybę (kad visas žinojimas yra lokalus, o prasmė yra kitas pirmas žodžių vartojimas) dar prieš naująsias praksiologijas *labai nuosekliai* artikuluoja natūralistinė Hume'o epistemologija, natūralistinį žvilgsnį kreipianti į „vietines sąsajas“ (Hume 2007; 194; angl. „local union“; Hume 2011; 220). Teorinė vaizduotė *radikalčiai sekuliarizuojama*, o patyrimas grindžiamas *tik aprašymu*. Mes, „postanalitiniai sociologai“ (Lynch, Bogen 1996; 269–70), kartu su Wittgensteinu sakome: prasmė yra vartojimas.

mentinė filosofija, grįžtanti atgal prie daiktų, kad ir aplinkkeliais. Hume'o natūralistinė euristika atrandama kaip „naujas“ pažinimo būdas. Po ne visai sėkmingo proto eksperimento (loginio pozityvizmo) grįžtama prie fenomenalizmo: „paties Quine'o įvardytų pastangų tęsti fenomenalistinę R. Carnapo programą“ (Gupta 2006; 47).²⁴ Hume'o problema²⁵ atstatoma, tačiau ideo-logiškai, t.y. nukreipiant skeptišką Hume'ą priešpriešiais Hume'ą be skepticizmo nuostatos.

Konceptualumo stoką empirizme kompensuoja *epistemologinės lygybės* tarp racionalumo ir veiksmo formulė. Kadangi racionalistiniai požymiai, būdingi pernelyg stiprioms loginėms konstrukcijoms, radikaliems empiristams yra „absoliučiai nesuprantami“ (Hume 2007; 194; angl. „absolutely unintelligible“; Hume 2011; 220), pasirenkami asketiški „<...> būdai, leidžiantys tirti genealoginį ryšį tarp socialinių praktikų ir šių praktikų atskaitų“ (Lynch 1993; 1; kursyvas autoriaus). *Genealoginis socioempiristas* yra asketiškesnis ne tik už Weberio idealų protestantą, bet ir už rūstųjį loginį empiristą. Išsaugant dėmesingumą „inžinerinėms detalėms“

(Garfinkel 2002; 279–285) akcentuojamas ne tiek stebėjimu grindžiamas hipotetinis eksplikavimas, kiek tankus praksiologinis „lokalijų, reflektivių, natūraliai atskaitingų reiškinių su fenomenaliomis detalėmis“ (Garfinkel 2002; 166–8) aprašymas.²⁶

Epistemologinio natūralizmo horizontalėje Hume'as, Quine'as, Garfinkelis ir kiti eksperimentinio žmogaus prigimties mokslo atnaujinimo šalininkai, kad ir kokie ryškūs būtų jų skirtumai, yra „bendraamžiai“: Quine'o „stebėjimo ir mokslo“ ryšio tyrimai savo „dvasia, jei ne raide“ atliepia Hume'o tyrinėjimus (Stroud 2011b; 246). Skirtumas tik tas, kad *individualistinius* klasikinio empirizmo bruožus pakeičia šiuolaikiniai *holistiniai*. Radikalus stebėjimo teiginio empirizmas išsaugomas: tai „<...> kamuolys, arba rinkinys, įvairių suvokinių, nesuvokiamu greičiu lekiančių vienas paskui kitą ir nuolat kintančių, judančių“ (Hume 2007; 196).²⁷

Yra tik konkretūs indeksinių išraiškų požymiai. Natūralūs požymiai, kalbantys patys už save. Tikrovės, veikiau techninių atskaitingumo *koherencijų*, protas įžvelgti negali. Bendra

²⁴ Nors, kaip priduria Anilas Gupta, būtent „šią fenomenalistinę“ Carnapo programos interpretaciją, siūlomą Quine'o, kvestionuoja Michaelas Friedmanas, Alanas Richardsonas ir Werneris Taueris (ten pat).

²⁵ „Nėra jokio pagrindo jokiai a priori išvadai nei dėl kokio nors objekto, kurio sąvoką gali suformuoti žmogaus protas, operacijų, nei dėl trukmės“ <...> *viskas, ką mes galime įsivaizduoti, yra įmanoma*“ (Hume 2007; 194; išskirta autoriaus).

²⁶ Vis dėlto net asketizmas be prielaidų ir net klasikinė Ernsto Macho „mąstymo ekonomija“ turi prielaidas, nes natūraliai įauga į filosofinę antropologinę imanentinio realizmo – vidinio realizmo, pragmatinio realizmo, pliuralistinio realizmo, neopraksiologinio realizmo ir pan. – tradiciją. „Mes suprantame natūralizmą kaip natūralią filosofinę antropologinę poziciją“ (Vollmer 2007; 27). Šią poziciją Gerhardas Vollmeris apibūdina remdamasis teze, kad *visur ir viską pasaulyje galima paaiškinti racionaliai*.

²⁷ Angl.: „<...> a bundle or collection of different perceptions, which succeed each other with an inconceivable rapidity, and are in a perpetual flux and movement“ (Hume 2011; 222).

idėja yra ta, kad nėra bendros idėjos: „<...> nėra tokio dalyko, kaip bendroji idėja, kuri suvokiama savarankiškai“ (Rawls 2002; 57). Hume'as tampa ne tik filosofinio natūralizmo, bet ir sociologinio natūralizmo pirmtaku: „Tai yra Hume'o problemos atnaujinimas, – kad norėdami suteikti prasmę mūsų gamtos pasaulio sąvokiniams, turime organizuoti juos konceptualiai“ (ten pat). *Konceptualumo* ir *prasmės* ryšiai išardomi pakeičiant juos *empirinio aprašymo* ir *prasmės* ryšiais.

Socioempirizmo noras atrasti *istorinę konceptualią* – ypač Hume'o ir Durkheimio – atramą (iš principo neigiant konceptualumą!) yra keistas. Tačiau tik iš pirmo žvilgsnio. Grįžtama prie konceptualios empiristinės maksimos: filosofinė vaizduotė (proto jungtys) tik trukdo atpažinti natūralią daiktų prigimtį. Kalbamuoju aspektu pažymėtina: T. Parsonsas žengia pirmąjį tvirtą, tariant H. Garfinkelio žodžiais, „nuostabų“, žingsnį atimdamas paslaptį iš filosofijos ir technizuodamas metodologiją realistinio fizikalizmo koncepcijoje. Antrasis žingsnis – praksiologinis, plintantis reliatyvistinėse praktikos teorijose: tai „plačiai paplitęs Heideggerio ir Wittgensteino idėjų klaidinantis taikymas socialinėje teorijoje“ (Rouse 2002; 168).

Senasis skeptikas Hume'as tampa naujuoju pozityvistu. Nors ir atnaujinama Hume'o problema (Rawls 2002), čia nerastume nė lašelio skepticizmo: „Mes pabrėžiame, kad politika neturi nieko bendra su skepticizmu“; „Tai yra tyrimų praktika“ (Garfinkel 2002; 170–1). Vadinasi, tai nėra Hume'o *problemos atnaujinimas*. *Problema natūralizuojama*: „Natūralų, tęstinį ir neužbaigiamą socialinės teorijos uždavinį sudaro praktinis praktinių veiksmų objektyvumas ir

praktinis pastebimumas“ (Garfinkel 1991; 11; Lynch 2011; 155).

Priešingai negu etnometodologinis Hume'as, skeptikas Hume'as žino, kad nežino, „kaip reikėtų čia daryti“. Hume'as kaip nuoseklus skeptikas ir filosofas, o tai yra viena ir tas pat, kalba apie *subtilią ribą*, kuri ir sunyksta empiristinėje *metodologijos be a priori* tyrimų programoje:

„Jei pripažįstame šį principą ir atmetame visą subtilų samprotavimą, pasiekiamo aiškiausias absurdiškumus. O jei jį atmetame dėl šių samprotavimų, visiškai pakertame žmoniškąjį supratimą. Vadinasi, mums belieka rinktis arba klaidingą samprotavimą, arba išvis jokie. Dėl manęs, tai aš nežinau, kaip reikėtų čia daryti. Galiu tik pažymėti, kaip daroma dažniausiai: taigi apie šį sunkumą retai arba visai nemažoma; o jei jis kam ir ateina į galvą, tai greit pamiršamas ir palieka tik nedidelį įspūdį. Labai subtilių apmąstymų įtaka mums yra nedidelė arba jos iš viso nėra <...>“ (Hume 2007; 206–7).

Pasirinkimo tarp „visiško skepticizmo“ ir „visiško nemažymo apie šį sunkumą“ dilema (ten pat), šiuolaikiniame natūralizme *technologizuojama*: „Kaip kad teorinė epistemologija natūralizuojama į teorinio mokslo poskyrį, taip ir normatyvinė epistemologija natūralizuojama į inžinerijos poskyrį: technologiją, anticipuojančią juslinę stimuliaciją“ (Quine 1992; 19). Kai skeptiška nuostata neutralizuojama, ryškėja epistemologinio natūralizmo ir socioempirizmo panašumai. Trys Quine'o „neapibrėžtumo postulatai“ – *teorijos* neapibrėžtumas remiantis evidencija, *referencijos* neapibrėžtumas, *vertimo* neapibrėžtumas – skelbia natūralizmo, kontekstinės empirizacijos be skepticizmo, momentą.

Tiek Hume'o, tiek šiuolaikinių empiristų natūralistinė nuostata rekomenduoja tik apra-

šyti „vietines sąsajas“ (Hume 2007; 194; angl. „local union“; Hume 2011; 220). Epistemologijai natūralizuojantis privalu pasirinkti brandžius mokslo vaisius ir tirti jų subrandinimo ištakas (Quine 1995; 16); aprašyti „unikaliai adekvačiai organizuotas *struktūros detales*“ (Garfinkel 2002; 163; kursyvas autoriaus). Tai ir tampa bendrosiomis *natūralizmo sąjūdžio* gairėmis: „Hume’as niekada nevadino savęs natūralistu, tačiau šitaip jį vadina kiti“ (Stroud 2011b; 241).

***

Klasikinio empirizmo *patirtis*, ypač natūralizmo laikotarpiu, tariant klasiko Durkheimio žodžiais, „<...> kad ir trumpa buvusi, išsaugo visą savo sociologinę svarbą“ (Durkheim 1999; 238). Natūralizmas klasikinių empirizmą pertvarco į asketinio holizmo formą. Po ilgų vienišo skeptiko klajonių „bekraščiamame vandenyne“ atrandama nauja bendruomeninė žemė, skirtingų teoretikų vadinama skirtingais vardais: E. Durkheimio – socialine aplinka, arba aplinkybių sistema, T. Parsonso – socialine sistema, P. Bourdieu – socialine, arba kultūros, praktika, H. Garfinkelio – nemaria visuomene in situ, Roberto Brandomo – diskursyvia praktika, W. V. Quine’o – holizmu, D. Davidsono – intersubjektyvumu. Kad ir kokios nepanašios būtų šių

praktikos teoretikų koncepcijos, visas jas jungia žymiai liberalesnis, nei loginio pozityvizmo, požiūris į racionalumo normas.

Postanalitinė sociologija holizmo formą dar labiau „asketizuoja“, nepalikdama „jokių properšų specialioms epistemologinėms privilegijoms, dažnai saistomoms su socialinių mokslų metodų ir teorijų vartojimu“ (Lynch, Bogen 1996; 264–5). Analitinę asketizmo formą keičia postanalitinė: „natūralistinių pozityvistinių empirizmą“ (Rawls 2002; 13) keičia rafinuota postempiristinė indeksinių išraiškų – „distinkcijų atvejis* po atvejo**“ (Garfinkel 2004; 13) – aprašymo technologija. Technopoetinį momentą asketiškai konstatuoja Anne Rawls: filosofiją keičia filosofija, vadinama socio-logija (Rawls 2002; 62). Šie procesai priartina tai, ką ir turi priartinti, – filosofą Durkheimą: „Durkheimio epistemologija – tai neigtas argumentas“ (Rawls 2004; 7–8). Norima pasakyti tai, ką ir norima pasakyti: į epistemologines diskusijas retai įtraukiama Durkheimio *natūralistinio holizmo* tezė.

Tolimas holizmo, taigi ir *epistemologinio natūralizmo*, pirmtakas mokslo filosofijoje – Rudolfo Carnapo ir Vienos ratelio *konvencionalizmas*.²⁸ Darkart atkreiptinas dėmesys į tai, ko kartais nepaiso mokslo filosofija: kad *kontekstinės empirizacijos* kryptimi bene nuosekliausiai

²⁸ W. V. Quine’o požiūriu, Rudolfas Carnapas deramai įvertina holizmo *principą*, tačiau nepakankamai nuosekliai – *praktinius* holizmo padarinius. Holistinis mokslo dėsnių rinkinys, kamuolys (angl. *holistic bundle*), pasak Quine’o, nuo pradžios suponuoja eksperimentinį rezultatą – numatymą (Quine 1994; 36): Donaldo Davidsono požiūriu, Quine’as, kalbos filosofiją išlaisvindamas iš empirizmo „dogmų“, įdiegia trečiąją, percepcinio solipsizmo, „dogmą“. Quine’as išvaduoja iš *radikalaus redukcionizmo*, vertifikacinės prasmės teorijos (Davidson 1994), spąstų, tačiau juda, anot Davidsono, kuris pats išplėtoja holistinę *intersubjektyvumo* koncepciją, percepcinio solipsizmo, arba „privataus proto“ link: „Quine’as pradeda tuo, kas duota individui. Jo idėja – pradėti mūsų jusliniais organais ir jais remiantis konstruoti visa kita; o tai yra bruožas, kuris yra bendras Descartes’ui ir empiristams (ten pat; 49).

žengia É. Durkheimas. Holizmo klausimas, kaip jį taupiai formuluoja sociologijos klasikas, yra *objektyvios vertės* klausimas, kurio akiratyje – subjektyvios *socialinės prigimties* ir objektyvios *daiktų esmės* santykio (Durkheim 1999; 24) problema: kaip susidaro sampratos, kurių mes patys nesuformavome:

„Ir kad galėtume sužinoti, kaip susidarė sampratos, kurių mes nesuformavome, negana atsigręžti į mūsų sąmonę; reikia žvelgti už mūsų, stebėti istoriją, sukurti ištisą mokslą, kompleksinę mokslą, kuris stumtųsi į priekį iš lėto, bendru darbu“ (ten pat; 25).

Šiuo *pozityvaus stebėjimo* ir *normatyvumo* kaip euristinės darbo normos natūralizavimo empiristiniuose sąryšiuose požiūriais, tarp Hume'o ir Durkheimo, epistemologinio natūralizmo pirmtakų filosofijoje ir sociologijoje, – visiškas sutarimas. Pirma, jei tik „atsisakome nuobodžių varginamų metodų“ (Hume 2007; 12), antra, kai tik „renkame savo patyrimą atsargiai stebėdami žmonių gyvenimą ir žiūrėdami, ką jie veikia įprastinėje gyvenimo tėkmėje, kaip žmonės elgiasi draugijoje, tvarkydami reikalus ar pramogaudami“ (ten pat; 14), galime tikėtis „to“, ko negali suteikti blogas epistemologinis argumentas, – *atsargaus objektyvumo*.

Filosofinis ir sociologinis *natūralizmas* (atskirai vienas nuo kito) kvestionuoja du kertinius loginio empirizmo akcentus: pirma, mokslinių hipotezių *tikrinimo*, antra, teorijų *atmetimo* postulatą: „Tradicinė epistemologija ieško pagrindimo jusliniame patyrimo, siekdama im-

plikuoti teorijas apie pasaulį, ar bent jau suteikti šioms teorijoms vis didesnę tikimybės laipsnį. Seras Karlas Popperis, priešingai, pastoviai pabrėžia, kad stebėjimas tarnauja tik atmetant teoriją, o ne paremiant ją“ (Quine 1992; 12). Tačiau kvestionuoja tik todėl, kad būtų galima, pirma, *dar labiau sustiprinti* ir taip stiprų loginio empirizmo įtarumą *interpretacinių* kryptčių atžvilgiu ir, antra, *objektyvumo* kriterijus pakeisti *natūralistiniais*, artinančiais jei ne prie paties *natūralistinio absoliuto*,²⁹ tai bent jau prie antrinių jo kokybių – kvapo, skonio, spalvos.

Paralėlė tarp *epistemologijos* sampratos natūralizavimo filosofijoje ir *racionalumo* sampratos pragmatizavimo sociologijoje rodo, kad prieštaranga *proto*, kalbant nuosaikiau, *racionalumo*, sampratos istorija apima niekaip neišsprendžiamą „loginio empirizmo“ klausimą: ar galima, o jei galima, tai kaip galima tinkamai suderinti, o ypač socialinėje eksperimentinėje praktikoje, „proto“ ir „patyrimo“ komponentus? Davidas Hume'as šį klausimą sprendžia nuosekliai, tačiau išvelgdamas apskritą (holistinį) šio klausimo likimą: tuo pačiu kiauuru laiveliu nepalančiomis sąlygomis plaukti aplink pasaulį (Hume 2007; 203). Yra du pagrindiniai *empiristiniai* šio klausimo sprendimo būdai. *Pirmasis* derina radikalų skepticizmą ir radikalų pozityvizmą, o *antrasis*, natūralizuodamas epistemologiją, atsargiai šliejasi prie „vienintelio tikro dalyko“, terapeutinės rekomendacijos „tik aprašyti“, „<...> būtent tai, ką Wittgensteinas turėjo pasiūlyti“ (Bloor 1997; 9).

²⁹ Jei tik, žinoma, pritarime H. Putnamo išvadai (o vis labiau natūralizuojantis epistemologijai ir siaurėjant alternatyvų laukui būtų sunkoka įrodyti priešingą faktą), kad „šiuo laikine tendencija – laikyti interpretaciją antros rūšies dalyku – yra ne objektyvumo, bet absoliuto troškimas (Putnam 1990; 131).

Pesimistinė nuostata, kuri emociškai lydi šį filosofinį klausimą („aistra yra pradinė esatis“; Hume 2007; 309), apima, pirma, melancholišką Hume'o euristiką ir, antra, optimistišką empirizmo natūralizmą, arba ideo-loginį sąjūdį: „<...> vyraujantį natūralizmą tinkamai galima apibūdinti kaip filosofinių projektų *šeimą*, apimančią iš esmės empiristinių polinkį“ (Cordero, Galparoso 2013; 8). *Tam tikru* radikalaus skepticizmo momentu Hume'as veikiau patiria, ne tik išprotauja, tai, ką Kantas galbūt pavadintų „būtinumo regimybe“: keistą dviejų priešingų polinkių – radikalaus skepticizmo (netikėjimo) ir radikalaus empirizmo (tikėjimo) – susidūrimą, po kurio „sugrįžta rimtas ir žvalus nusiteikimas“ (Hume 2007; 208). Kai tik baigiasi audros, palengva nusistovi palankus oras, kuris draugiškai siūlo kelti bures: nustatyti *aiškų* polinkį *aiškiai* svarstyti objektus taip, kaip jie man pasireiškia (ten pat; 204; išskirta autoriaus).

Šį unikalų skepticizmo virtimo pozityvizmu momentą vadintume *natūralizmo simfonijos re-priza*. Tai filosofinės melancholijos ir pozityvaus optimizmo derinys, kuris, atsikartodamas kitą pirmą kartą, ryškiai nušviečia netgi revoliucinius šių dienų mokslo filosofijos įvykius. Jei tik ir kai tik tinkamai įvertinsime, kodėl skeptikas, įvaręs save į tamsų kampą („aš negaliu paaiškinti priežasties ...“), iš jo išeina daug greičiau, nei įprasta manyti, suprasime ir tai, kodėl „natūralėjančios“ kryptys, pradžioje labai skeptiškos, paskui išsivaduoja iš šio nepaaiškinamo ciklo, išsklaido „proto debesis“ ir sugražina pagarbą

rutininei daiktų tvarkai, žmogaus prigimčiai, kitaip sakant, objektyvizuojasi:

„Laimei, jei protas neįstengia išsklaidyti šių debesų, tam visiškai užtenka pačios prigimties, kuri išgydo mane nuo šios filosofinės melancholijos ir kliesių arba sušvelnindama tokių mano proto polinkį, arba prablaškydama mane gyvu įspūdžiu, išdildančiu visas šias chimeras. Aš papietauju, sužaidžiu trik trak partiją, kalbuosi ir juokauju su savo draugais, ir jei po trijų keturių pramogavimo valandų grįžčiau prie minėtų apmąstymų, jie pasirodytų man tokie šalti, dirbtini ir absurdiški, kad neprisiversčiau toliau į juos gilintis.“ (ten pat; 207)

Paprasti, bet ne trivialūs, *epistemologinio natūralizmo* bruožai ne tik sugražina pagarbą atsargaus patyrimo nuostatai, bet ir teikia praksiologinę viltį, – „<...> sukurti mokslą, ne mažiau teisingą ir kur kas naudingesnį už bet kurį kitą, susijusį su žmogaus protu“ (Hume 2007; 14). Juo labiau priartėjama prie empiristinės prigimties (*aiškaus* polinkio *aiškiai* svarstyti objektus), tuo greičiau proto samprata išvedama iš šventyklos. Štai kodėl *šiuolaikinio natūralistinio holizmo* ir *empirizmo* santykis laikomas kone vienintelėmis tinkamomis loginio empirizmo tęstinumo sąlygomis: „Dominuojantis požiūris šiuolaikinėje mokslinėje filosofijoje – vienokia arba kitokia natūralistinio epistemologinio holizmo versija“ (Friedman 2001; xii).

Radikalus skeptikas, jei tik jis yra nuoseklus, *pirma*, atsikrato melancholijos: interpretacinio silpnumo akimirkos, kai saulė, net ir vaizduotėje, nepateka.³⁰ Nuskaidrinęs sąvokas (debesis) jis, *antra*, gerai papietauja ir sužaidžia trik trak

³⁰ Kelią nuo Davido Hume'o natūralistinės euristikos iki natūralizmo ideo-logijos lydi natūralistinė melancholija: net atsargiausiam mokslui niekada nepavyks rasti adekvačios prasmės kriterijų: „<...> pagal kokius kriterijus aš ją atpažinsiu, net jei likimas galų gale atvestų mane prie jos pėdsakų?“ (Hume 2007; 204).

partiją, – paprasčiausią kalbinį „kryžiukų žaidimą su įvairiais subjektais“ (Garfinkel 2005; 68). Tai yra fenomenologijos, redukuotos į natūralizmą, triukas, „Heideggerio triukas“ (Garfinkel 2002; 199): ne kalbėti apie metafiziką iš išorės, o paprasčiausiai stebėti ir aprašyti metafiziką iš vidaus.³¹

Natūralizuojantis patyrimui sunyksta racionalizmas, „vienas didelis ir visiems vienodas laikrodis“ (Garfinkel 2005; 246), tačiau racionalumo problemos sprendiniai, kaip ir numatė nepalenkiamas individualistas Descartes'as, tebesisuka užburtu socio-loginiu apskritimu, logikų vadinamu „ratu“ (Descartes 1978a; 153). Kai „ratas“ išspraudžiamas į „kvadratą“, gauname „loginį empirizmą“; o kai „kvadratas“ įstumiamas į „ratą“ gauname empiristinį natūralizmą. Būtent šį kalbinį „rato“ žaidimą natūralizuoja analitinė ir postanaliztinė pozicijos, atsiribodamos nuo Kanto *filosofinio* a priori: Descartes'as, kaip pažymi Michaelas Friedmanas, skiria, viena

vertus, *fiziką/gamtos filosofiją* ir, kita vertus, *metafiziką/ pirmąją filosofiją*, tačiau jokių būdų nemano, kad ši skirtis nurodo du iš esmės skirtingus – *mokslinį* ir *filosofinį* – tyrimo būdus, kantiška prasme (Friedman 2001; 8).

Talcottas Parsonsas, pirmasis dvidešimtojo amžiaus sociologas, įtikinamai išspraudęs Durkheimio „socialinį apskritimą“ į „loginio pozityvizmo kvadratą“, natūralizuoja epistemologiją kaip *analitinio realizmo*, sutampančio su technine sąvokų analizės metodologija, programą. Šioje programoje nelieta transcendentalinės Kanto nuostatos, aiškiai skiriančios sąvokų *analizę* ir sąvokų *analitiką*, natūralizuotą *mokslinę metodologiją* ir ne natūralizuotą *filosofinę metodologiją*.³²

Parsonso *empirinė teorija*, apimdama arki-racionalistinę struktūrą, akcentuoja *taikomąją* šios struktūros pobūdį ir, plačiąja prasme, liberalizuoja ortodoksinio empirizmo, kartais

³¹ Filosofinis natūralizmas tęsia būdingą „empiristinį“ požiūrį iš vidaus. Natūralu yra tai, kad visur – vandenynas: „Man regis, esu panašus į žmogų, daugybę kartų užplaukusį ant seklumų ir tik per plauką išvengusį laivo, plaukiančio per siaurą įlanką, sudužimo, vis dėlto beatodairiškai pasiryžusį išplaukti į jūrą tuo pačiu kiauuru ir audrų nuniokotu laiveliu ir netgi puoselejančiu ambicingą mintį tokiomis nepalankiomis sąlygomis apiplaukti aplink pasaulį“ (Hume 2007; 203). „Neurat-has palygina mokslą su valtimi, kuri, jei tik norime ją atstatyti, privalome atstatyti lentą po lentos vienu ir tuo pat metu likdami joje plūduriuoti“ (Quine 1960; 3).

³² I. Kanto perskyra šiame tekste dar aptariama kaip santykis tarp 1) mokslinio a priori ir 2) filosofinio a priori. Mokslinis a priori – tai pokantiškos analitikos idėja, kurią socialinių mokslų metodologijoje didele dalimi įtvirtina T. Parsonsas. Parsonsas įvardija mokslinio a priori modelį, t.y. „istorinių mokslų“ grupę, įskaitant geologiją ir meteorologiją, kuri sutelkia dėmesį į konkrečius reiškinius siekdama suprasti priežasties ir padarinio ryšius, o kartu ieško „bet kokios“ konceptualios paramos. Šios natūralistinių mokslų grupės paskirtis – kurti bendrosios teorijos sistemas, verifikuojamas ir taikomas plačiai konkrečių reiškinių skalei (Parsons 1949; 598). Kantas, skirdamas grynąsias ir empirines sąvokas (Kantas 1982; 107), analitiką apibrėžia plačiau, kaip transcendentalinės filosofijos uždavinį: „Sąvokų analitiką aš suprantu ne kaip jų analizę arba filosofiniuose tyrimuose įprastą būdą skaidyti pasitaikančias sąvokas pagal turinį ir padaryti jas aiškias, bet kaip dar mažai teiširtą *paties intelekto sugebėjimo skaidymą*, siekiant iširti apriorinių sąvokų galimybę, ieškant jų pačiame intelekto, kaip jų atsiradimo vietoje, ir analizuojant intelekto grynąją taikymą apskritai“ (ten pat; 108, išskirta autoriaus).

vadinamo naiviuoju empirizmu, sąjūdį. *Taikomąją* nuostatą išsaugo ir socioempirizmas. Socioempirizmas žingsnis po žingsnio artėja, Kanto žodžiais tariant, prie pačios „empirinio proto taikymo“ ribos – grakščių empirinio atsitiktinumo išlinkių, vadinamųjų „indeksinių išraiškų“. Šiuose empiristiniuose sąryšiuose natūralizuojamas *normatyvumas* kaip euristinė darbo *norma*.

Normatyvumo ir natūralizmo sutapimo empiristikoje rezultatas – *švelnaus determinizmo* forma: nebetikima, bent jau nepasitikima, „pirmosios filosofijos“ principais, kuriuos keičia *grynasis pragmatizmas*, nevengiantis „parazituoti“ (Quine 1975; 67) mokslo ir/arba sveiko proto (Lynch 1993) pradais *Parazituoti* skepticizmo vandenynė – lygu *dreifuoti* laikantis povandeninės srovės kurso. *Parazituoti* natūralizmo vandenynė – tolygu *orientuotis* laikantis sėkmingos empirinės krypties kurso: ne natūrali yra bet kuri pastanga gamtos mokslus grįsti remiantis principais, nepriklausomais nuo gamtos mokslų (Quine 1992; 19–20). Štai kodėl ypač sėkmingi „semantiniai akcentai“ aprašomi „nepriklausimai nuo pagrindinių teorinių sąvokų“ (Quine 1990; 19, 81).

Mąstančio daikto, vadinamo protu, o pasikui – racionalumu, kelias ir prasideda, ir baigiasi netiksliai, nefilosofiškai (jei tik empiristai yra teisūs): vien protavimu niekaip negalima sukelti jokio veiksmo, ir netgi užkirsti valios veiksmo (Hume 2007; 308), – tokia yra nuoseklus filosofinio empirizmo tezė. Epistemologinė baimė suklysti *verčia* nuolat siaurinti žmogaus

proto (bet ne prigimties!) apimtį. Pati epistemologija tampa labai atsargia specializuota gamtos mokslų šaka.

Kitaip nei siaubingais individualizmo laikais, kai žmogus kone kiekviename žingsnyje susidurdavo su „kažkoku labai galingu ir gudriu apgaviku“ (Descartes 1978; 170) ir įsitraukdavo su juo į pavojingus debatus, šiandienos filosofai yra apdairesni: „<...> be keleto išimčių dabartiniai filosofai yra daug atsargesni“ (Feyerabend 1999b; 52–3). Nors „tikroji žmogaus proto sritis“ (Hume 1995; 25) atrandama Apšvietos epochoje, tačiau tik dabar nustatoma prieštaravimų, kurie lydi šią sritį, tikroji priežastis: kai tik trūksta gerų socialinių sąlygų ir jei tik mąstoma atskirai nuo kitų žmonių, diskusija vien tik su pačiu savimi yra iš esmės prieštaringa. Kitaip sakant, ne *man* aišku ir ryšku, bet *mums* savaime suprantama, kad *apgavikas*, tiksliau, *prieštaravimo sąvoka*, priklauso nuo socialinių sąlygų.³³ Kalbant dar šiuolaikiškiau, racionalios diskusijos su savimi, ypač kūdikio lopšyje, yra neatsargios ir pavojingos, kol jos neatsiremia į „kamuolį, arba rinkinį, įvairių suvokinių“ (Hume 2007; 196), pasikartojančių empirinių požymių „holistinį rinkinį“ (Quine 1994; 36; angl. „holistic bundle“).

Abi sudedamosios – sociologinė ir filosofinė – mokslinio racionalumo dalys *radikalčiai empiriškėja* postuluojuot paradoksalią universalų partikuliarizmo tezė – „pažinimas yra tik situacinis, ir būtinai holistinis“. Stingant conceptualių racionalizmo kriterijų akcentuojami techniniai aprašomieji kriterijai. Liberalizuojant

³³ Dar prieš šimtmetį individualistinėje klasiko Durkheimio aplinkoje dar kirbėjo kai kurie neatsargūs klausimai: „Net kyla klausimas, ar tik pati prieštaravimo sąvoka nepriklauso nuo socialinių sąlygų“ (Durkheim 1999; 17).

racionalumo sampratą liberalizuojama epistemologijos samprata. Iš pažiūros ši tezė atrodo triviali. Tačiau „trivialumas“, t.y. dėmesingumas paprasčiausiems kasdienio pasaulio dalykams, yra minėtos subtilios Davido Hume'o skirties tarp *proto* ir *prigimties* blukimo (nuolat kartojamų tik aprašymo *ciklą*) rezultatas.

Minėta tezė būtų triviali, jei ji neatlieptų, *pirma*, liberalaus, *natūralistinio evoliucinio*, šių dienų filosofijos ir sociologijos polinkio (*nesikišti* į natūralią daiktų tvarką ir *palikti* viską taip, kaip yra) ir, *antra*, intriguojančių šiuolaikinio empirizmo ir klasikinio empirizmo ryšių, kurie proto sampratą kitą pirmą kartą, t.y. *postpozityvizmo* laikotarpiu, išveda iš šventyklos³⁴ ir liudija, kad intensyvi empiristinė *analitinio* ir *postanalitinio* momentų (tiek filosofijoje, tiek sociologijoje) sąveika leidžia pasiekti žinojimo lygmenį, vadinamą „visiškai sekuliarizuotu pažinimu“.

Racionalumo ir *epistemologijos* simetriško liberalizavimo implikacijos – ne trivialios, o veikiau pragmatiškos: prasmės adekvatumo postulatą, o ir kiti epistemologiniai kriterijai šlifuojami *tik empirizmo* kalvėse. Pagrindinė natūralizmo amžiaus idėja, kuri leidžia sugrįžti prie *tik empirizmo*, yra W. V. Quine'o „metodo-

logijos be apioriškumo“ metafizika. Postuluojamas *a priori*, *kad nėra jokio a priori*. Šis radikalus antikantiškas judesys, nenumatantis galimybės sugrįžti prie kitokių pažinimo formų, suporuojamas su tuo, ką Quine'as vadina *holizmu*: „<...> įvairių hipotezių, teorijų, įsitikinimų, tiesų konvergencija“ (Quine 1994; 36). Holizmas jau nuo pradžios apima praktines implikacijas – eksperimentinius numatymo rezultatus (ten pat). Randasi socio-loginis empirizmas.

Dar ir šiuo aspektu „metodologijos be apioriškumo“ idėja, – jei remsimės H. Putnamo daryta išvada, akcentuojančia ne tiek naujumą, kiek socialinę natūralizmo įtaką, – yra istorinė samprata (Putnam 1983; 87–8).³⁵ Šiandieną, po W. V. Quine'o natūralizuotos epistemologijos ir L. Witgensteino ne teorinės propedeutinės filosofijos, kurios darniai sugyvena su aprašomosiomis *ne metodologijoms*, ypač nepasitikima, Roberto Audi žodžiais tariant, „pilnos apimties epistemologijomis“.³⁶

Analitinio ir postanalitinio momentų normatyvinis sutapimas³⁷ atveria sąlygas *empiristiniam natūralizmui*. Šioji forma derina klasikinio ir šiuolaikinio empirizmo elementus. *Pirmasis* elementas – Hume'o radikalus skepticizmo

³⁴ „Hume'as nukelia proto sampratą nuo pjedestalo ir išveda iš šventyklos“ (Ryle 2009; 168).

³⁵ „Kabutės“, apimančios „metodologijos be apioriškumo“ idėja, šiuo atveju reiškia: „Aš nežinau, ar Quine'as iš tikro ketina užimti tokią radikalią poziciją, kaip kad ši, tačiau bet kuriuo atveju manau, jog dauguma jo rėmėjų supranta tai, kaip nuosaikesnės doktrinos gynimą“ (Putnam 1983; 98). Ne tik šiuolaikinė sociologija, bet ir filosofija šliejasi prie natūralizuotos epistemologijos, kurios šaknys, kaip tikslina P. M. S. Hackeris, – *šiuolaikinis Amerikos natūralizmas*: „Šiuolaikinis Amerikos natūralizmas kristalizuojasi Quine'o, dvidešimtojo amžiaus mokslo metafiziko, raštuose. Kaip ir daugelis kitų Quine'o doktrinų, natūralizmas formuojasi kaip atsakas Carnapui“ (Hacker 2007; 143).

³⁶ Natūralistinis pažinimas „<...> atsiejamas nuo tokių vertybiškai grindžiamų sampratų, kaip *pateisinimas*, ir susiejamas su fiziniiais, cheminiiais, biologiniiais ir psichologiniiais požymiais, postuluojančiant tarp jų priežastinį sąryšingumą“; Audi 2003; 227). Kai atsisakoma supratingos *epistemologijos lauko* – sąvokų, problemų ir metodų – koncepcijos (ten pat; xv), įtraukiančios ne tik *pažinimo teoriją*, bet ir *pateisinimo* bei *racionalaus įsitikinimo* teorijas (Audi 1993), klausimai, į kuriuos

nuostata, išvesta į nekomunikacinę „neben-dramatiškumo“ kalbą.³⁸ Hume'o nuostata yra ta: kad „operuojančios vaizduotės“ žmogaus proto kokybės yra „suvokinių rinkiniai“ (Hume 2007; 196), o didžiulis mūsų polinkis priskirti šiems vienas po kito einantiems sąvokiniams tapatybę „mažai paremtas samprotavimu“ (ten pat; 204). *Antrasis* elementas – radikalaus pozityvizmo, arba postempirizmo, nuostata: kad ir negalėdami pritarti radikaliausiai nuoseklaus skepticizmo, ardančio bet kokias prielaidas, priešasčiai, vis dėlto turime praktinį pasirinkimą – *aiškų* polinkį *aiškiai* svarstyti... (ten pat). Kai tik pateisinama *praktinio proto* samprata, atgyja šalta instrumentinė radikalaus empirizmo galia: „Kaip empiristas, aš tebemaštau apie koncepcinę mokslo schemą kaip įrankį, skirtą (galų gale) numatyti būsimą patyrimą remiantis praeities patyrimu“ (Quine 1961; 44).

Hume'o euristinis *aiškumo* pasirinkimas šiulaikinėse terapeutinės filosofijos ir natūralizmo tyrinėjimų programose virsta natūralizmu ir pakeičiamas *minimalistine maksima*. Kova su „tariamai nereikšmingais vaizduotės principais“ (Hume 2007; 196–7),³⁹ jei tik ji nuosekli, – *nepertaukiama*. Tai yra ilga ir nepertaukiama distancija.⁴⁰ Galbūt todėl empiristų *įsitikinimai* nesunyksta, – kaip galbūt pridurtų W. V. Quine'as, „normatyvinis elementas už borto neišmetamas“ (Quine 1992; 19). *Racionalumas* išverčiamas į *empiristinį normatyvumą*. Tai savitas minėtos „loginio empirizmo“ dilemos sprendimo būdas. Pridurtina, kad socio-logija, empiriškai pratęsdama epistemologinės natūralizacijos bruožus, *racionalumą* reliatyvizuoja radikaliai. Tai, kas keičiasi radikaliai, yra *intersubjektyvus* kalbinių žaidimų subjektas „tai“.⁴¹

---

negali atsakyti joks empirinis proto taikymas, suskliaudžiami neutralumo, indiferentiškumo, natūralizmo kabutėmis mikroskopinių kalbos ženklų aibėse. Šių kabučių paskirtis – drausti a priori, įskaitant eistemologinius klausimus, ar galima ir kaip galima apibrėžti *kognityvinių vertybių* (Bonjour, Sosa 2003; 2) arba *racionalumo pateisinimo* prigimtį?

³⁷ Šiuos momentus, pavyzdžiui, analitinio realizmo ir neopraksiologijos, jungia *normatyvumo* idėjos – arba aiškinimo, arba aprašymo užduoties – paslėptumas. Empiristinė pastanga – paaiškinti arba aprašyti normatyvumą „moksliškai“ – liberalizuoja racionalumo kriterijus artėdama prie sveiko proto, arba praktinio racionalumo lygmens: „Kita vertus, normatyvinė tvarka yra gimininga esamai normų, arba normatyvinių elementų, – tikslų, taisyklių bei kitų normų, – sistemai. Šiuo požiūriu, tvarka reiškia, kad procesas įgyvendinamas konformiškai, – būdų, kuriuos pagrindžia normatyvinė sistema atžvilgiu (Parsons 1949; 91)

³⁸ Šių dienų natūralistas skirtinas nuo klasikinio empiristo, kurio natūralistinė nuostata – ir euristinė, ir skeptiška: „Vis dėlto per visus gyvenimo įvykius turėtume neprarasti savo skepticizmo“ (Hume 2007; 208).

³⁹ „Nėra jokie pagrindo jokiai *a priori* išvadai nei dėl kokio nors objekto, kurio sąvoką gali suformuluoti žmogaus protas, operacijų, nei dėl trukmės. Bet kuri objektą galima įsivaizduoti visiškai neaktyvų arba akimirksniu sunaikinamą; o principas akivaizdus: *viskas, ką mes galime įsivaizduoti, yra įmanoma*“ (Hume 2007; 194).

⁴⁰ Ernestas Gellneris tinkamai apibūdina Ludwigą Wittgensteiną kaip „ilgos distancijos empiristą“ (Gellner 1998; 43).

⁴¹ Galima ir kitaip: „mes“ vietoj „aš“ (Putnam 1990; ix). Pirma, atmetamos fiksuotos koncepcinės schemos (vadinamoji *analitika*). Antra, kartezinį *epistemologinį subjektą* pakeičia holistinės „intersubjektyvumo“ (Davidson 1994; 41) koncepcijos.

Labai glaudi *racionalumo* ir *epistemologijos natūralizacijos* sandrauga vargu ar būtų galima, jei ji nebūtų glaudžiai susijusi su revoliucinio *nebendramatiškumo* kriterijaus pateisinimu postempiristinėje mokslo istorijoje ir filosofijoje. Intriguoja *nebendramatiškumo* išiskverbimo į socioempirizmą rezultatas – *bendramatiškumas*, o tiksliau, specifinės postfilosofinės kultūros plitimas, kurį apibūdina terapeutinė Richardo Rorty išvada: „<...> laipsniškas originalių loginio pozityvizmo tendencijų *pragmatizavimas*“ (Rorty 1982; xviii). *Nebendramatiškumo* kriterijus be kai kurių blogų darbų, padaro ir gerų, bendramatiškų: postuluoja *lygybės* ženklą tarp *filosofijos* ir *mokslo* ir analogišką ženklą tarp *sociologijos teorijos* ir *sveiko proto teorijos* lygmenų. Pirmoji „lygybė“ vadintina epistemologiniu natūralizmu, o antroji – socioempirizmu.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad originalių loginio pozityvizmo tendencijų pragmatizavimas įgyvendinamas *horizontalėjančioje* empirizmo linijoje. *Racionalumo* apibrėžimų natūralistinius kriterijus didžiąja dalimi formuoja *mokslinis filosofinis* loginio empirizmo ir postempirizmo, dviejų sudedamųjų šiuolaikinio empirizmo dalių, kontekstas. Šią ilgąs distancijos empiristinę liniją W. V. Quine'as, pradėdamas tinkama Rudolfo Carnapo *pradžia* (Quine 1961; 39), paradigmiskai pavadina „labai taupia“ (ten pat; 39).

Taupumas ir *atsargumas*, du natūralistinės euristikos bruožai, tik be *įtarumo hermeneutikos*, persikelia į kalbinių žaidimų *in situ* aplinkas. Pažinimas, kaip teigiama, yra tik lokalus. Ginčus tarp teorinių racionalumo sampratų ir praktinių teorinių racionalumo įgyvendinimo būdų išsprendžia konkrečiose situacijose

atsiskleidžiantis *reflektyvus atskaitingumas*, tapatinamas su vidiniais aprašomaisiais *prasmės* kriterijais. Viskas yra taip, kaip yra. „Diskusija tampa nuobodi“, – tinkamai apibendrina Hilary Putnamas (Putnam 1983; 288).

„Šiuolaikinė“ sociologija juda erdvėje tarp dviejų mokslinių – analitinės *empirinės teorijos* ir postanalitinio *tik aprašymo* – prielaidų. *Analitinė* pozicija ir *postanalitinė* pozicija, nors ir neigdamos viena kitos prielaidas, gina dviejų rūšių (aiškinamosios ir aprašomosios) *mokslinį a priori*, drauge brėždamos *nebendramatišką* santykį su *filosofiniu a priori*. Nors vidinės teorinių ir metodologinių krypčių diskusijos plėtojamos, tačiau *filosofiniai* sociologinių pagrindų klausimai svarstomi retai. Atkreiptinas dėmesys į tautologinį aspektą: mokslinis *a priori* sociologijoje taikomas natūralistiškai, kitaip tariant, neidentifikuojant *filosofinio a priori* ir *sociologinio a priori* skirtumų ir orientuojantis į *objektus*, bet „<...> ne į būdą, kuriuo mes pažįstame objektus, kiek šis būdas turi būti galimas *a priori*“ (Kantas 1982; 69). Tęstinis natūralistinės kilmės polinkis sociologijoje priskirtinas pastangoms nuo pradžios, kitaip nei filosofijoje, akcentuoti objektyvius techninius pažinimo aspektus: „objektyvi socialinių faktų tikrovė yra fundamentalus sociologijos principas“. Nenuostabu, kad šioji Durkheimio tezė yra ir pozityvizmo, ir postpozityvizmo (čia socioempirizmo) postulas.

Kad ir kaip skirtingai būtų suprantama mokslinių teorijų, filosofinių teorijų, socialinių teorijų, sociologinių teorijų ir t.t. struktūra, pagrindiniai klausimai ir atsakymai formuluojami *empiristinio natūralistinio kontinuumo* skalėje, kurioje vyrauja analitiniai ir postanalitiniai

prasmės adekvatumo kriterijai.⁴² Abi šios pozicijos atsiriboja nuo tradicinės epistemologijos ir fundamentinių jos prielaidų – pirminio pažinimo subjekto, universalių pagrindimo standartų, tiesos objektyvumo, *conceptus rationalis* ir *a priori žinojimo* pateisinimo. Teoriją pakeičia praksiologija.⁴³

Natūralizmą galima vadinti „postistoriniu“ laikotarpiu, kuris į dienos šviesą iškelia *sociologinius* mokslinio racionalumo bruožus. *Istoriniai* bruožai natūralizuotoje epistemologijoje ir mikrosociologijoje sunyksta – mokslinis požiūris darosi horizontalus empiristinis, stiprėjant *kontekstiniam* mokslinio tyrimo veiksniam: *racionalumas* dabar atsiskaito ne *teoretiko teorijai*, o *praktikos teorijai* – „detalių figūracijoms“ (Garfinkel 2002; 177). Šiuo požiūriu, reikšmingas yra ne tik ir ne tiek konkretus postempirizmo atsakas pozityvizmui, kiek stipraus epistemologijos natūralizavimo polinkio ir socialinio konteksto tarpusavio sąveika.

Natūralistinė prielaida, kad filosofiniai pažinimo klausimai neturi ir negali turėti autonomiško epistemologinio analizės lauko, sulaukia tiesioginio „tik aprašomojo“ pritarimo socialinių mokslų metodologijose. Tai yra specifinis loginio empirizmo – „logikos“ ir „empirinio

mokslo“ – suderinamumo problemos sprendimas. Šio sprendimo pagrindas – tęstinis pokalbis tarp *dviiejų empirizmo rūšių*, kurios žingsnis po žingsnio eliminuoja, fenomenologinės metodologijos požiūriu, kertinį dalyką – *subjektyvų požiūrį*. Dar kartą atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad *žinojimo sociologijos* (kaip filosofinės socialinės teorijos) neutralizavimą atliepia natūralistinė paralelė *metodologijos* srityje. „Objektyvus“ požiūris natūralizuojamas ir, priešingai, „subjektyvus“ požiūris eliminuojamas:

„Iš pirmo žvilgsnio nėra lengva suprasti tai, kodėl reikėtų paisyti subjektyvaus požiūrio socialinių mokslų srityje. Kodėl mes turime domėtis šiuo mistišku ir ne pernelyg įdomiu socialinių mokslų tironu, vadinamu veikiančio asmens subjektyvumu? Argi ne geriau garbingai aprašyti garbingais objektyviais terminais tai, kas realiai vyksta, o tai reiškia, kad turime kalbėti savo pačių kalba, kvalifikuotą ir moksliskai įgudusių socialinio pasaulio stebėtojų kalba? <...>

Tačiau neabejotina ir tai, kad netgi fundamentalus požiūris gali būti įsivaizduojamas, – pagal kurį socialinės srities mokslai turį vadovautis gamtos mokslų pavyzdžiu ir taikyti prie loginės išvados prieinamą biheviorizmo metodą“ (Schutz 1978a; 44–5).

Tęstinį pokalbį tarp dviiejų empirizmo – analitinės ir postanalitinės (Rudolfo Carnapo

⁴² Felixas Kaufmannas ir Alfredas Schutzas, du ryškūs tarpininkai tarp analitinės ir fenomenologinės pozicijų (tiek fenomenologija, tiek loginis empirizmas formuluoja filosofijos uždavinius visų pirma atsižvelgdami į *prasmės* analizę) yra išimtytys, tačiau tai tik patvirtina bendrąją *nediskursyvumo* taisyklę. Kaip pažymi Wolfgangas Huemeris, *aiškios demarkacijos linijos* tarp fenomenologinio sąjūdžio ir Vienos ratelio, kurią brėžia fragmentiški ir nekomunikaciniai mainai tarp Husserlio ir Schlicko, „paiso dauguma abiejų mokyklų narių“ (Huemer 2003; 152). Verta priminti sociologinę *analogiją* – nekomunikacinius mainus tarp A. Schutzo ir T. Parsonso (Grathoff 1978).

⁴³ Teorija – mokslinio racionalumo kaip *aksiominių teiginių sistemos* samprata – susvyruoja tada, kai į dienos šviesą iškyla *istoriniai* mokslinio teorizavimo bruožai. „Tai aiškiai anti-istorinis judėjimas, siekiantis orientuoti filosofiją moksliskai, o ne istoriskai“ (Rorty 1994; 107), – būtent šitaip apie loginių empiristų *teoriją* kritiškai atsiliepiama *postpozityvizmo* laikotarpiu.

ir W. V. Quine'o, T. Parsonso ir H. Garfinkelio) – rūšių galima apibendrinti kaip loginio empirizmo „kitą pirmą“ kartą. Po tariamos epistemologijos mirties kristalizuojasi specializuotos natūralistinės mokslo be prielaidų, pavyzdžiui, kognityvinės psichologijos, formos, atliepančios postpozityvines gamtos mokslų tęstinumo programą. Atliepančios ilgos distancijos empirizmo programą: Carnapo koncepcija labai skiriasi nuo tradicinio empirizmo, o Quine'o, priešingai, daug artimesnė tradiciniam empirizmui (Friedman 2007; 113). Kitaip sakant, „loginio empirizmo“ dilema šiomis dienoms sprendžiama kone vien tik empirizmo (natūralizuoto!) horizontalėje. Natūralizmas, eidamas nuo Hume'o išvados apie santykiškas proto ribas, prieina prie *empiriškai nemarios* natūralistinės išvados, tariant Immanuelio Kanto žodžiais, „<...> prie tokių klausimų, į kuriuos negali atsakyti joks empirinis proto taikymas“ (Kantas 1982; 67).

Paralelę tarp dviejų empirizmo formų galima sukongretinti kaip *teorinių schemų* ir *empirinių problemų* santykį (atsiribojant nuo subtilesnių perskyrų tarp *loginio pozityvizmo*

ir *pozityvistinės filosofijos*; Uebel 1992; Uebel 2007a; Uebel 2007b). Šis santykis, kaip liudija ir *racionalumo* apibrėžimų istorija, gali būti dvejopas. *Pirma*: filosofas, teoretikas, tyrėjas, mokslininkas, postuluodami *filosofinį a priori*, siekia apibrėžti *sąvokų* santykį su *empirinėmis problemomis*. *Antra*: tyrėjas akcentuodami *mokslinį a priori*, siekia apibrėžti *sąvokų* santykį su empirinėmis *procedūromis*. Minėtas dvejopas santykis, kurio ištakose – matoma, tačiau nepastebima racionalumo problema, rodo dvi skirtingas trajektorijas – *filosofinės empirinės teorijos* ir *mokslinės empirinės teorijos*. Kalbant konkrečiai, pirmoji iš jų sietina su epistemologine Maxo Weberio, Georgo Simmelio, Alfredo Schutzo linija, antroji – su Talcotto Parsonso analitiniu realizmu.⁴⁴

T. Parsonso „loginio empirizmo“ epistemologinė ašis – techninis *išgryninimo procedūrų* kriterijus: „Klausimas dėl demarkacijos linijos tarp sveiko proto teikiamų socialinių faktų interpretacijų ir mokslinių teiginių, mano požiūriu, yra tobulinimo, o ne pagrindinių metodologinių prielaidų, dalykas“ (Parsons 1978; 69).⁴⁵ Epistemologija keičiama „technine

⁴⁴ Pirmasis minėto santykio apibrėžimo būdas – „metodologinis“, antrasis – metodologinis. *Metodologijos* terminą, *šiandienos pasaulyje* savaime suprantamą, T. Parsonsas pačioje *empirinės teorijos* sąjūdžio pradžioje, matyt, skirdamas jį nuo europinės socialinio veiksmo epistemologijos tradicijos, atidžiai vartoja kabutėse (žr. toliau). Antrasis būdas – metodologinis, tiksliau, epistemologinis: sąvokų ir empirinių procedūrų santykis – ne norma, kurioje sutampa „*mokslinis* pažinimas ir *mokslinė* logika“ (Schutz 1978a; 28), ne „*mįslinga normatyvinės veiksmo vertės* samprata“ (ten pat; 30), o empirinė veiksmo subjektyvumo supratimo, prasmės konstitucijos, socialinio veiksmo ir prasmės santykio *problema*, empirinė *intersubjektyvumo* problema: „<...> subjektyvaus fenomeno remiantis objektyviais terminais analizė yra socialinių mokslų metodologijos *problema* (ten pat; 36; kursyvas autoriaus).

⁴⁵ Tobulinimo procedūros sociologiškai veiksmingos tiek, kiek atsiskiria nuo „spekuliatyvosios filosofijos“ ir apibrėžia techninį „teorijos“ ir „empirinių tyrimų“ tarpusavio priklausomybės ryšį: „<...> refinement remains to be done on the purely theoretical level, as well as its systematic use and revision in actual research“ (Parsons 1949; 212).

epistemologija“ (Parsons 1949; 753). Procedūriškai natūralizuota epistemologija, vartojant Talcotto Parsonso socialinio sistemų mokslo terminologiją, *adaptuojama* – pritaikoma *empirinio normatyvumo* tyrimams. Aprašymas susiejamas tik su lokaliomis, kontekstinėmis sąvokomis, kurias Kantas vadintų „išvestinėmis“ (Kantas 1982; 107). Šios empirinės sąvokos – ir natūralios, ir normatyvinės.

Žvelgiant gerokai plačiau, *vėberiškos istorinės tezės* požiūriu, paraleliniai Vakarų *racionalizacijos* ir *sekuliarizacijos* procesai – taip pat *normatyviniai*. Talcotto Parsonso bandymas koreguoti Maxo Weberio tezę remiantis a) pozityvaus empirinio mokslo, postuluojančio *racionalaus veiksmingumo normą* (suvokiama kaip *tikslų*, situacijos *sąlygų* ir *priemonių* derinimą, verifikuotiną empirinio mokslo kriterijais) ir b) Emilio Durkheimo *holizmo* (normų, taisyklių ir įsipareigojimų visumos) idėjomis išsirutulioja į *normatyvinę veiksmo struktūros* kategoriją. Parsonso veiksmo teoriją Alfredas Schutzas tinkamai apibendrina kaip pastangą apčiuopti normatyvumo veiksmų ir sąlygų veiksmų tarpusavio *įtampą*: „Kalbant apibendrintai, voliuntaristinė teorija apibūdintina kaip pamatinių vertybių sistemos įtraukimas į pozityvistinę schemą“ (Schutz 1978a;17).

Normatyviniai racionalizacijos ir sekularizacijos procesai laikomi, jau po radikalaus atkėrimo, *natūraliais-normatyviniais* empiristinių

korelacių aprašymais. Šiandienos natūralizmo skirtumas nuo vakardienos natūralizmo yra vos pastebimas: abiem šiais atvejais filosofinis stebinyš pakeičiamas empiristiniu stebiniu. Empiristą domina ne problema, o „konkrečios aplinkos vidinės taisyklės“ (Garfinkel 2005; 1). Šios aplinkos normatyvumas ne konceptualizuojamas, o tik endogeniškai aprašomas. Kaip ir filosofinis natūralizmas, sociologinis, kaip minėta, *gerokai atsargesnis*.

Nepaprastai atsargioje epistemologijoje (natūralizmas apima holistines epistemologines *metodologijos be a priori* prielaidas), rekomenduojančioje „tik stebėti“, „tik aprašyti“, sutampa *normatyvinė* ir *techninė* sociologijos pusės.⁴⁶ Šis sutapimas vadintinas technopoetika: natūralistinė atskaitingumo epistemologija pati save kuria, pati save aprašo. Quine'o natūralizuota epistemologija *analitinių* ir *sintetinių* teiginių skirtį keičia *mikro-holistiniais* simetrijos tarp mokslo ir epistemologijos apibrėžimais. Savo ruožtu Garfinkelio postuluojamą socioempiristinė *simetrija* tarp praktinio racionalumo įgyvendinimo ir natūralaus atskaitingumo aprašymo daugina „beprasmiškumo“, t.y. potencialiai begalinių indeksinių išraiškų aibių, bruožus.

Natūralizmas suprantamas kaip pozicija, kad „<...> gamtos pasaulyje nerastume jokių vertinamųjų dalykų būsenų ar požymių“ (Stroud 2011; 233). Vadinasi, ir žmogiškas

⁴⁶ Vadinamieji *tik aprašymai* matomai, tačiau nepastebimai suglaudžia indiferentiškumo nuostatą ir normatyvumo parametrus. Viena vertus, indiferentiška nuostata aiškiai atskiria mokslo žaidimą – „kaip tai apibrėžia Wittgensteinas“ – nuo „kitų gerų“ kalbinių žaidimų, literatūros ir poezijos (Quine 1990; 18). Kita vertus, normatyvumas išlieka inžinerinėje pozityvistinio normatyvumo nuostatoje: „Kiek teorinė epistemologija natūralizuojama teorinio mokslo sudėtyje, tiek normatyvinė epistemologija natūralizuojama inžinerinio veiksmo sudėtyje – anticipuojančių juslinių stimuliacijų technologijose“ (ten pat; 19).

kultūros pasaulis, kurį sudaro vertinimai (kaip teigia tradicinė teorija), gali būti aprašomas *analogiškai*: natūraliai, indiferentiškai, kaip gamtos pasaulis, kuriame nėra jokių vertinimų. Subjektyvią kitų žmonių veiksmų prasmę (natūralistinį socialinį pasaulį) galime aprašyti, jei tik „<...> nesiūlome patarimų, įvertinimų, kritikos“ (Garfinkel, Sacks 1986; 178).

Natūralūs akcentai, *natūralizmo sąjūdžiai* („natūralistinės programos“, netgi „filosofijos natūralizacija“; Pacho 2013; 155), nereikalauja jokio „tarpinio“ teorinio aiškinimo. *Ne teorinė* išvada, kurią rekomenduoja visada priešpaskutinis (prieš kitą pirmą kartą) natūralistinio atskaitingumo ratas, yra teorinė (tradicine šio žodžio prasme). Natūralizmas – tai praktikos teorija, kuri gali save maitinti *analitiniu kontrastu*: juo labiau ne praktiška tradicinė teorija, tuo praktiškesnė šiuolaikinė aprašymo praktika; juo labiau tuščios teorinės perskyros (tarp subjekto ir objekto, tarp struktūros ir veiksmo, tarp *makro* ir *mikro* ir pan.), tuo adekvatesnė holizmo kaip lokalizmo prasmė.

Kadangi holistinė prasmė visiškai nepriklauso nuo teorinių principų, natūralu yra tai, kad nėra prasmės šiais principais domėtis. Prasminga yra tik tai, kas pasirodo iš arti, kas yra betarpiška, kas yra lokalizuota „kokybinių rinkinių“ situacijose. Net „lengvas perėjimas“ (Hume 2007; 202) yra pernelyg *atsietas*, taigi, klaidinančios vaizduotės jungties požūriū, *įtartinas*. Kiek normos ir vertybės – ne natūralios (gamtos pasaulyje jų nerastume), tiek ne natūralus ir *pirmosios prasmės* patyrimas. Empiristiniu požūriū, tai tik *lengvas perėjimas*. Prasmė yra beprasmiška, priešingai nei manė tokie tradiciniai socialiniai teoretikai, kaip Alfredas Schutzas:

„Kadangi žmonės gaminami ne mėgintuvėliuose, o gimsta iš motinų, tai kitų žmonių egzistavimo ir jų veiksmų prasmės patyrimas yra pirmasis ir originaliausias empirinis stebėjimas, kurį įgyvendina žmogus“ (Schutz 1962; 57).

Skirtumas tarp gimimo iš motinos ir radimosi iš mėgintuvėlio yra ne vertinamasis, o tik procedūrinis. Tai tik techninė, aprašomoji paslaptis *už* mūsų. Stebiny pasą save aprašo raskdamasis kitą pirmą kartą, ir vis kitaip. Tik šitaip galima sukurti natūralistinį *mokslą be prielaidų*: kiek *epistemologiją* pakeičia *socialinė epistemologija*, o *teoriją – praktinę teoriją*. Kitaip sakant, „socio-“ yra matoma, tačiau nepastebima prielaida: „Normatyvumas yra visur“ (Turner 2010; 1). Normatyvumas, kitaip sakant, yra natūralus.

Socioempirizmas natūralizuoja normatyvumą iki gero, „nulinio“, lygmens: „Natūralizmą kaip būdą tyrinėti pasaulį visi laiko geru dalyku“ (Stroud 2011; 228), – šis glaustas Barry Stroudo apibrėžimas, nusakantis esminius panašumus tarp Carnapo ir Quinė'o *natūralistinių filosofijų*, taikytinas ir *natūrsociologijoms*. Natūralizuojantis epistemologijai formuojasi sociologinė kultūra, apimanti vis daugiau *natūralizmo* elementų. *Natūralizuotos epistemologijos* ir *natūralizuotos sociologijos* nuostatos sutampa. Abi šias nuostatas vienija pastangos kartą ir visiems laikams įveikti dilemą, su kuria susiduria pozityvistinė *mokslinio racionalumo* koncepcija, išsauganti gilius ryšius su hegeliška *objektyviaja* racionalumo samprata.

Kaip pažymi Hilary Putnamas, Hegelis suformuluoja dvi konstitucines idėjas, darančias įtaką Vakarų kultūrai. Pirmą, visos idėjos, įskaitant visų pirmą racionalumo idėjas, yra *istoriškai sąlygotos* (po Hegelio solipsistinė Descartes'o metodologija patiria krizę). Antra, Hegelis

postuluoja *objektyvią* racionalumo sampratą, kurią absoliutinė dvasia įgyja įgyvendindama progresyvias socialines ir intelektines reformas. Tarp šiųdviejų idėjų egzistuoja *įtampa*, būtent kurios nepaiso modernistinės racionalumo koncepcijos, perimančios ir tęsiančios „objektyvumo“ idėją, tačiau atsisakančios pripažinti, kad „šiuolaikinės“ racionalumo sampratos yra susijusios su „atgyvenusia“ Hegelio sistema:

„Pozityvistinė mokslinio racionalumo koncepcija kaip specifiskai modernus išradimas, kuriam skirta kartą ir visiems laikams pakeisti senasis sampratas (taip pat pakeisti „determinuotų neigimų“ seką pastovia ir progresyvia evoliucija, amžinu „mokslinio metodo“ savęs tobulinimu), daug kuo skolinga hėgeliškai koncepcijai“ (Putnam 1983; 287).

Skola Hegeliui gražinama kaip istoriškai sąlygota *objektyvumo* samprata, kuri nusėda mikroskopinėse *tik stebėjimo* technopoetikose, *tik aprašomojo* natūralizmo formose. „Objektyvumo troškulys“ virsta „indiferentiškumo troškuliu“, arba „natūralizmo troškuliu“. Natūralistinė normatyvinė socio-logija tik per plauką priartėja prie natūralaus kasdienio objektyvumo – „gyvenimo laboratorijų“ (Latour, Woolgar 1979), „mikrosociologinių žinojimo manufaktūrų“ (Knorr-Cetina 1981). *Racionalią rekonstrukciją* (teorinę Carnapo ir Parsonso logiką) keičia *natūralistinė rekonstrukcija* (Quine'o ir Garfinkelio unikalios adekvačių mokslinių aprašomųjų kriterijų paieškos).

Kiek racionalizacijos istorija Vakaruose *sutampa* su sekularizacijos procesu, tiek ši *grynoji paralelė* atliepia instrumentinę pažinimo natūralizacijos ir filosofinės vaizduotės atkerėjimo liniją, kurios kreivė šiandieną dar labiau komplikuojasi patekdama į *socioempiristinio reliatyvizmo* lauką. Tai, kas vadinama „objektyvumo troškuliu“, niekur neišnyksta. Mechanistinis proto instinktas, kaip pažymi Henri Bergsonas, yra stipresnis už mąstymą ir tiesioginį stebėjimą, – tikriausiai todėl šiandieną pasirenkamas geriausias tarp blogiausių (euristinės pagarbos konteksto vertei) variantas: „Mechanistinis proto instinktas stipresnis už mąstymą, stipresnis už tiesioginį stebėjimą“ (Bergson 2004; 31–2).

Socioempirizmas pačiu savimi liudija, kad nėra ir negali būti *jokio filosofinio* normatyvumo pateisinimo, išskyrus *empiristinį*. Filosofinį „protinga yra tikra, o tikra yra protinga“ pasakojimą empirizmas redukuoja į *matomą, tačiau nepastebimą* (imanentinę) aprašomąją *normatyvumo* technopoetiką. Pačios procedūros pateisina natūralizmo metafiziką. Tas pat – filosofijoje: epistemologinis natūralizmas *eina dar prieš gamtos mokslus* (Moser, Yandell 1996; 88). Jei tik ir kai tik šioji pastanga prigyja sociologijoje, atskaitingumo praksiologija tampa „teorija“.

Jei Parsonsas tik sekularizuoja filosofinę vaizduotę, atima iš jos paslaptį ir teisę skverbtis į empiriniu tikrinimu pagrįstą socio-loginio darbo sritį,⁴⁷ tai socioempirizmas išradinai

⁴⁷ Talcottas Parsonsas, pasiremdamas pozityvistiniu Vilfredo Pareto pavyzdžiu, nuodugnai atskiria „mokslą ir filosofiją, logiškai tarp savęs susijusias dvi sistemų aibes“ (Parsons 1949; 22): „Pareto nuodugnai atsiriboja nuo specialiųjų filosofinių problemų“ (ten pat; 304). Parsonsas *apdairiai padalija* profesinį darbą. Pripažindamas filosofijos ir teorijos *ryšius*, jis atskiria filosofiją nuo empiriškai orientuotos „metodologinės“ veiklos, suteikdamas šią *teisę* (tai poklasikinė iniciacija) naujai besiformuojančiai mokslinei teorijai: pasak jo, teisėta apibrėžti filosofiją kaip „liekamąją kategoriją“ (ten pat; 21).

užbaigia filosofinės vaizduotės sekularizaciją, sugrįždamas prie minėto pozityvistinio (kaip ir minėtoje Quine'o postempiristinėje filosofijoje) „Durkheimo aforizmo“: „Objektyvi socialinių faktų tikrovė yra fundamentalus sociologijos principas“ (Garfinkel 2002; 142). Proto istorija kartojasi, ir blėsta: „Refleksija mokslo metodo klausimais nuo Kanto darosi blausesnė. Jei kalbant apie šią moderniosios filosofijos dalį darytina kokia nors išvada, tai nebent ta, kad mokslininkai neturi paslapties“ (Roth 2007; 683). *Racionalu-yra-praktiška* ir *praktiška-yra-racionalu* holizmų sandūroje sutampa trys, ir ne tokie jau menki, momentai: hėgeliškas, pozityvistinis ir natūralistinis.

Konteksto teorijų šūkis – „Grąžinkite tyrėjams kontekstinį racionalumą!“ – siūlo ne sustoti, bet tęsti epistemologijos natūralizaciją: „Natūrali kalba tarnauja asmenims, kurie įgyvendina sociologiją“ (Garfinkel, Sacks 1986; 157). O „sociologiją“ įgyvendina visi, kurie, kitaip nei kartezininkai, „sėdintys krėslė“ (Sosa 2003; 201), gerina savo padėtį praktikoje ir praktiškai. Liberali mokslo politika, kaip ir negatyviosios laisvės politika, tolerantiška ne epistemologijai, o *praktikai*, reikalaujama niekam *nesikišti iš išorės* (Garfinkel 2005; 254). Kai tik kontekstinis racionalumas gražinamas „sociologams“, liaudies metodologijos darosi beveik nepažeidžiamos. Reliatyvizmas paslepiamas matomos, tačiau nepastebimos *simetrijos* tarp racionalumo ir veiksmo įgyvendinimo formose. Racionalumas reliatyvizuojamas pliuralistinėse praktinio racionalumo (geros padėties) aibėse, o *veiksmas* simetrizuojamas kaip praktinis šio racionalumo įgyvendinimas.

Tai neabejotina Otto Neuratho *mokslininkų respublikos* – pliuralizmo ir įvairovės (Stadler 2003; xx) – idėjos, išsiveržusios iš hierarchinės Rudolfo Carnapo loginio pozityvizmo priežiūros, pergalė. Geros padėties epistemologija randa savyje jėgų kitą pirmąkart nustebti: jei tik ir kai tik ji išsižiūri į *empiristinę* loginio pozityvizmo pradžią. Logikos ir patyrimo tarpusavio santykis *jau* eksplikuotas („<...> Carnapo filosofijoje *metodologinės* matematinio gamtos mokslo struktūros leidžia artikuliuoti empirinę pažinimo, kuri teikia „juslės“, pusę; Friedman 2000; 69–71).

Jei tik epistemologija kaip *socialinė epistemologija* išsilaisvina iš racionalizmo (pozityvizmo) ir skverbiasi į *praktikos* sritį, ji gali praktiškai smulkiai aprašyti socialinę mokslo atradimų prigimtį, – juk *socialumas* yra fenomenas, einantis dar *prieš* filosofiją ir netgi mokslą (ši naujausia atradimą padaro reliatyvistinė mokslo sociologija). Tai yra sociolingvistinis atsakymas į filosofinį klausimą: „Kaip tęsti?“ Dėl geros atsakančiojo padėties naujiems *holistinės* kilmės atradimams nėra pabaigos. „Mokslas yra socialinė veikla, todėl geriausiai suprantamas ir paaiškinamas remiantis sociologiniais terminais“ (Laudan 1996; 200), – natūralistinį kriterijų, kurį siūlo reliatyvistinė mokslo sociologija, glaustai apibendrina Larry Laudanas.

Natūralistinė tikrovės infliacija (kai tik kas nors randasi, tai galima aprašyti remiantis pačios tikrovės savęs aprašymu) yra *apskrita padėtis*, kurią socialiai konstruoja vadinamasis *mąstymas praktikoje*. Populiarus naujojo mąstymo pavadinimas – *socialinis konstrukcionizmas*. *Pirma*, mąstant praktikoje privalu gerbti rutininius natūralios tvarkos bruožus, kurie, kaip objektīvūs socialiniai faktai, daro natūralią prievartą

mažančiam daiktui. *Antra* išplaukia iš *pirmo*: „556. <...> Šioje padėtyje yra protinga manyti (arba tikėti) šitaip“ (Wittgenstein 2009; 121). *Trečia*, užėmus rutininę stebėjimo padėtį, proto ir prigimties santykį reikia tirti kaip „etnobotanikos faktus“ (Garfinkel 1974; 17).

Filosofinės nuostatos natūralizavimas sociologijoje: analitinė pozicija

Racionalumas yra normatyvinė sąvoka (Brandom 2009), – šią tezę gina tiek racionalistinė filosofija, tiek racionalistinė sociologija. „Normatyvinio aspekto eliminavimas, – kaip apibrėžiama Talcotto Parsonso racionalistinėje pozicijoje, – kartu eliminuoja pačią veiksmo sampratą ir verčia užimti radikalią pozityvistinę poziciją“ (Parsons 1949; 732). Tai svarbi *kritinė* tezė, kurios nepaisymas normatyvumo *problema* redukuoja į aiškinamąją arba aprašomąją sociologinio empirizmo formą. Šios tezės taikymas filosofijos ir sociologijos istorijai atskleidžia metodologines veiksmo ištakas ir rodo, kad platesnis *normatyvinis* ir siauresnis *norminis* komponentai mokslinio racionalumo sampratoje kartais klaidinančiai tapatinami.

Empirinių veiksmo mokslų klasikas Maxas Weberis, išsaugodamas reikiamą pagarbą loginėms, arba „dogminėms“, disciplinoms ir pabrėždamas, kad *empiriniai veiksmo mokslai* skirtini nuo *loginių disciplinų*, kurios siekia

„tikro“ ir „pagrįsto“ žinojimo (Weber 1978; 4), postuluoja ypatingą, stovišką *empirinių veiksmo mokslų* likimą. *Riba* tarp analitinių perskyrų negali būti nustatoma „griežtai empiriškai“ (ten pat). Subtilios ribos – nepermatomos (netgi Hume’ui). Galbūt todėl jos meta ilgesnį ar trumpesnį *už* šešėlį.⁴⁸ Tariant kito sociologijos klasiko Ė. Durkheimo žodžiais, ribos, jei tik jos apima socialiai reikšmingus faktus, pasižymi tokia jėga, kuri natūraliai „įkvepia pagarbą“ (Durkheim 1999; 230).

Nepermatomi normatyvumo ir empiriškumo sąryšiai kinta, o šiuos veiksmo mokslų *objekto* pokyčius apčiuopti – sunku: skirtinguose kontekstuose empirinis normatyvumo veidas – vis kitoks. Empirinė normatyvumo raiška – tai empirinių veiksmo mokslų *problema*. Viena vertus, normatyvumą galima postuliuoti dedukciškai, tačiau šis būdas – tai dogminis racionalizmo filosofijos principų taikymas. Kita vertus, normatyvumo negalima patikimai paliudyti ir indukciškai: metodai, kuriais remiasi socialiniai mokslai, interpretuodami kultūros vertybes, nėra indukciniai metodai (Weber 1949; 54), griežta šio žodžio prasme. Kaip pažymi Maxas Weberis, šioji užduotis – ne tik ir ne tiek analitinių mokslų, sakykim ekonomikos, kiek *socialinės filosofijos* uždavinys (ten pat).⁴⁹

Normatyvumo ir racionalių mokslinių normų tarpusavio santykis, kaip ne kartą minėta, yra

⁴⁸ Tamsiuose „už“ kampuose dažnai slepiasi filosofai: *Už objektyvizmo ir reliatyvizmo* (Bernstein 1983), *Už pozityvizmo ir reliatyvizmo* (Laudan 1996), *Už kognityvizmo* (Leidlmair [ed.] 2009).

⁴⁹ Nors Maxas Weberis „<...> pirmasis iškelia interpretacinę sociologiją į mokslo rangą“ (Schutz 1967; 241), kaip pažymi Alfredas Schutzas, tačiau *interpretacinė sociologija* ilgainiui pakeičiama *natūralistine sociologija*. Kelias, kurį nueina *epistemologijos natūralizavimo* idėja sociologijoje, kaip teigiama šiame straipsnyje, apima du esminius, *pradžios* ir *pabaigos*, momentus – *analitinio realizmo* ir *empiristinio natūralizmo*.

problema. Šio *santykio* institucionalizavimo požiūriu, Talcotto Parsonso vaidmuo yra ypatingas. 1937-ųjų Parsonso veikalas *Socialinio veiksmo struktūra* pateisina specifines, ilgainiui tapusias įtakingomis, mokslinio racionalumo normas, atliepiančias loginio empirizmo standartus. Kitaip nei kartais teigiama, Parsonsas atlieka ne tik ir ne tiek *sociologijos istoriko*, kiek *mokslo filosofo*, įtvirtinančio *analitinę poziciją* sociologijoje, vaidmenį. Mokslo filosofo uždavinys, kaip rašo Richardas Bernsteinas, yra racionaliai rekonstruoti mokslą formuluojant aiškius apibrėžimus, kriterijus ir procedūras (Bernstein 1983; 22). Tai įgyvendina, postulodamas *racionalistinę konvergencinę* tezę, Talcottas Parsonsas.⁵⁰

Tai – specifinės *racionalizmo metodologijos* socialinių mokslų srityje paradigma, kurioje normatyviškai sutampa dvi pagrindinės dalys – *racionalumo normos* ir *empiriniai procedūriniai kriterijai*. Normatyvumo *problema* normiškai racionalizuojama siaurinant metodologijos

apibrėžimą ir vengiant prielaidų lygmens klausimų bei filosofinio pobūdžio prieštaravimų (žr.: Grathoff R. 1978). Skirtingų socialinės teorijos krypčių „indukcinio apibendrinimo“ momentą fiksuoja vadinamoji konvergencijos tezė: keturių iš esmės skirtingų socialinės teorijos klasikų teorijos *sutampa* ir būtent dėl postuluojamo *sutapimo* tampa empiriniu metodologiniu aiškinimo pagrindu.

Normatyvumo problema⁵¹ racionalizuojama ir empirizuojama apriorinės metodologijos modelyje. Talcotto Parsonso *konvergencinis* argumentas savo ruožtu pateisina *empirinę sociologijos teoriją*. Svarbus legitimacinis iš principo naujos *empirinės teorijos* požymis – brėžiama *griežta riba* tarp mokslinės analitikos ir filosofijos. Skirtis savo ruožtu pateisina techninę *analitinio dalomumo* idėją, galinčią suteikti sociologijai aukštą techninio mokslo statusą ir padedančią išvengti būdingų klasikinės socialinės teorijos prieštaravimų.⁵²

⁵⁰ Skirtinos dvi *socialinio veiksmo teorijos* pusės – *epistemologinė* ir *metodologinė*. *Socialinio veiksmo struktūroje* Parsonsas aiškiai skiria šias, epistemologinę ir metodologinę, dimensijas. Pirmoji, filosofinė, kaip įprasta, nušviečiama tik bendraisiais bruožais. Parsonso žodžiais tariant, filosofiniai klausimai aptariami tik tada, kai jie „darosi svarbūs mokslinių sistemų analizei“, ir netgi tuomet jie apžvelgiami „keletu žodžių“ (Parsons 1949; 21; 473). Ir priešingai, metodologinė pusė artikuliuojama detalai.

⁵¹ Kartu reikia pažymėti, kad normatyvumo *problema* T. Parsonsas artikuliuoja aiškiai: „Tai labai aiškiai rodo faktas, kad normatyviniai elementai gali būti suprantami tik kaip „egzistuojantys“ veikiančiojo prote. Stebėtoji bet kuria kita forma jie prieinami tik juos įsisąmoninant, o tai užkerta kelią bet kuriai jų priežastinio ryšio su veiksmu analizei. Remiantis vien tik objektyviu požiūriu, veiksmas, ir tai reikia prisiminti, yra „loginis““ (Parsons 1949; 733).

⁵² *Analitinę* ir *postanalitinę* pozicijas jungia Parsonso nuoseklus *analitinio dalomumo* idėja, suartinti – net iki „konkrečių fenomenų“ – analitinį ir aprašomąjį aspektus: „Bet kuris konkretus fenomenas, kurį analizuojant taikytina teorija, gali būti aprašomas kaip veiksmo sistema konkrečia prasme. Tokią sistemą visada galima suaižyti į dalis, arba smulkesnes posistemas. Jei aižymas, arba analizė, įgyvendinama pakankamai nuosekliai, galiausiai prieinama prie to, kas vadintina elementariuoju aktu. Tai yra „smulčiausias“ veiksmo sistemos vienetas, turintis prasmę kaip konkrečios veiksmo sistemos dalis“ (Parsons 1949; 731). Parsonso socialinio veiksmo koncepcijos momentas etnometodologų perteikiamas kaip „savaime suprantamas“ naujos poklasikinės socialinės teorijos

Kartu atkreiptinas dėmesys į *techninę* mi-
nėtų natūralizacijos procesų pusę. Blunkant
skirčiai tarp filosofinio ir mokslinio a priori,
diskusijos orientuojamos į grynąją procedū-
rinę kriterijų sritį, kurią, nepriklausomai nuo
pasirinkto požiūrio, gina dvi – metodologijų
su a priori ir metodologijų be priori – ana-
litikų ir postanalitikų grupės.⁵³ Pavyzdžiui,
tai, ką T. Parsonsas vadina „realistine pozicija
technine epistemologine prasme“ (Parsons
1949; 753), H. Garfinkelis radikalčiai atmeta.
Postanalitinė etnometodologijos pozicija – tai
metodologija be a priori, be techninių analiti-
nių priemonių. Tačiau „nuostabios Parsonso
analitikos“, tapusios pasauliniu formaliosios
analizės metodu, H. Garfinkelis atsisakyti
nežada. *Realistinę analitinę* ir *empiristinę pos-
tanalitinę* pozicijas etnometodologijos klasikas
„sukabina“ neįprastu asimetriniu santykiu.
Kalbant tiksliau, „techninę epistemologiją“

suskliaudžia „ironijos“ kabutėmis. Rodos,
menka stilistinė priemonė leidžia užimti „gerą
padėtį“: būti „po“, o ne „prieš“ arba „už“.⁵⁴
Būti nei prieš ironiją, nei po ironijos, bet tik
po ironijos. *Tik* stebint ir *tik* aprašant, kaip
teigiama, *endogeniškai*.

Pasitelkiant *ne ironijos*, arba *indiferentiš-
kumo*, nuostatą (formaliosios analitikos atžvil-
giu) kvestionuojama normatyvinė Parsonso
racionalizmo dimensija. Tiksliau, ši dimensija
natūralizuojama tankiuose „identifikuojamų
detalių atskaitingumo“ (Garfinkel 1986; vi)
aprašymuose. Būtent šių detalių tankumo,
kaip teigiama, neįstengia identifikuoti analitinė
pozicija, postuluojanti analitinį a priori. Jei
Parsonsas normatyvumą redukuoja į fiksuotą
mokslinio racionalumo normų ir empirinių
procedūrų *santykį*, tai Garfinkelis šį santykį
natūralizuoja, *pragmatizuodamas* racionalumo
sampratą empiriniuose aprašymuose.⁵⁵

(sociologijos teorijos) akcentas: „Parsonsas [1937] formuluoja savo veiksmo teoriją kaip Weberio, Durkheimio, Pareto ir Marshallo idėjų sintezę, arba konvergenciją. Jo teorijoje išplėtojama loginė „elementariojo akto“ (angl. „unit act“) formulė, kuri apibrėžia minimalistinius konceptualius socialinio veiksmo elementus: postuluojuamas aktyvus veikėjas, įsisažmoninantis situaciją; uždaviniai, arba tikslai, į kuriuos nukreipiamas veiksmas; priemonių atranka, kurios reikalauja šie tikslai“ (Lynch 2007; 494).

⁵³ „Pagrindinė skirtis šiuolaikinėje epistemologijoje yra tarp tų, kurie gina a priori, ir tų, kurie atmeta a priori. Problemos reikšmingumas išsiplečia už epistemologijos ribų ir apima, galima sakyti, kiekvieną konkrečią filosofijos sritį“ (Casullo 2003; 3).

⁵⁴ „Etnometodologija ir formalioji analizė yra susijusios“ (Garfinkel 2002; 74). Dar daugiau. Jos susijusios „būtinios regimybės“ ryšiais: „Jos yra neišvengiamai susijusios. Tai nereiškia, kad etnometodologija yra ironiška disciplina. EM alternacijos nėra ironiški susiformavusių *literatūrų* aprašymai. Nors EM tyrimai dažnai įgyvendinami jau po susiformavusių socialinio mokslo *literatūrų*, tačiau tai nėra įgyvendinama taip, tarsi EM tai žinotų geriau, arba taip, tarsi EM darytų mokslines mokslą socialiniuose moksluose, arba taip, tarsi tai būtų ironiško sprendinio kontrastas <...>“ (ten pat). Vienaip ar kitaip, tai yra sprendinys „po“, kuris natūralistinėje mokslo filosofijoje ir mokslo sociologijoje kartais nepaprastai atvirai įvardijamas kaip būdas, leidžiantis „parazituoti kažkuo“. Būti „po kažko“ (ne „už kažko“) – yra *metodologijų be a priori* a priori.

⁵⁵ Pažymėtina, kad *normatyvinio racionalumo* (Parsonso teorijoje *mokslinio racionalumo*) pragmatizavimas vargu ar išvengia ironijos. Pati „ne ironijos“ samprata, pabrėžtinai siekianti išvengti ironijos požymių, yra ironiška. Kalbant ironizuojančiais ne ironiškos H. Garfinkelio kalbos žodžiais, at-

Pažymėtina, kad postanalitinei pozicijai iš principo nerūpi vėberiškas empirinių veiksmo mokslų klausimas: iš *kur* ateina, *kur* pasilieka ir *kaip* keičiasi *normatyvumas*? Filosofinę *normatyvumo* sampratą keičia socioempirinė tariamai *natūralaus atskaitingumo* samprata. Normatyvumas ne išnyksta, o tik natūralizuojamas, ir gana paslaptinai: socialinės teorijos ir socialinių mokslų srityse pasirodantys normatyviniai „objektai“ – Durkheimio *kolektyvinė sąmonė*, T. Parsonso *visuomenės vertybių sistema*, H. Garfinkelio *neįstaisomi nemarios visuomenės tik-tinumai* – turi, kaip ir platoniškos *formos*, mistiškų bruožų (Turner 2010; 15).

T. Parsonso pozicija šiuo aspektu vis dėlto konceptualizuojama gerokai aiškiau, nei H. Garfinkelio. *Teorinis* santykis tarp racionalių mokslinių stebėtojo normų ir pragmatinių socialinio veikėjo normų postuluojamas kaip *problema*: <...> normatyvinių elementų priskyrimas stebimam veikėjui neturi normatyvinių implikacijų stebėtojui“ (Parsons 1949; 75). Nors praktiškai šio reikalavimo laikytis sunku, tačiau „tai yra nepakeičiama mokslinės metodologijos dalis“ (ten pat). Neopraksiologijoje normatyvumo *problema* nepastebimai sunyksta. Atskaitingumo aprašymo būdai, kuriuos „adekvačiai unikaliai paliudyti“ galima tik aprašant kitą pirmą kartą, sutampa su pačios socialinės tvarkos etnometodais, vadinamaisiais *radikaliais*

tvarkos* fenomenais (Garfinkel 2002; 173). Šis „sutapimas“, arba lygybės ženklas tarp racionalumo ir veiksmo, leidžia užimti „gerą poziciją“: Parsonso *mokslinio racionalumo* modelis, kaip tvirtina radikalūs šio modelio kritikai, „atitraukia dėmesį nuo veiksmo supratingumo“ ir „pernelyg akcentuoja normatyvinį determinizmą“ (Heritage 1984; 34). Tai vienpusiška kritika, visiškai neatsižvelgianti į tai, kad racionalumo problema, įskaitant minėtą normatyvinio determinizmo problemą, yra *bendroji* (ne tik Parsonso) epistemologinė ir metodologinė problema.

Parsonsas bendrąją problemą identifikuoja pripažindamas, kad terminas *normatyvumas* turi būti laikomas veiksmo sistemos elementu tik tiek, kiek įtraukia konkretaus empirinio veikėjo arba veikėjų socialiai orientuotus ir abipusiškai prasmingus veiksmus (Parsons 1949; 75). Drauge Parsonsas atkreipia dėmesį į fundamentalią analitinę perskyrą, kurios nelinkęs paisyti socioempirizmas, akcentuojantis tik „vidinį kontekstą“: „Normatyviniai elementai gali būti susiję su veiksmu ir mąstymu, pirma, vidiniame kontekste, antra, kaip simbolinio santykio referencijos“ (ten pat; 483). Pirmasis santykis, kaip priduria analitinio realizmo pradininkas, priartėja arčiausiai pozityvistinio mąstymo būdų (ten pat).

Parsonsas, kaip ir loginiai empiristai, siekia integralios proto vienovės, „bendrosios proto

---

sisakoma „perspektyvios“ (suprask: ydingos) normatyvinės metodologijos. Etnometodologija atsisako šios, tariant ne ironiškais Garfinkelio žodžiais, „puikios perspektyvos“, ir klasikinio atskaitingumo istorijai gražina „<...> be galo daug socialinių mokslų veiklos sričių, kurios nagrinėja šią perspektyvą perskyrą ir pakeičiamumo problematiką“ (Garfinkel 2005; 11): „Indeksinių išraiškų bruožai teikia motyvaciją daugeliui metodologinių tyrimų, siekiančių juos ištaisyti. Mėginimai išvaduoti mokslo praktiką nuo šių keblumų iš tikrųjų suteikia kiekvienai mokslo šakai savitumą, siejamą su rūpinimusi metodologiniais klausimais“ (ten pat).

teisės siekti racionaliai nuoseklaus požiūrio į visą patyrimą⁵⁶. Mokslinis racionalumas – tai nuosekliai artikuliuojama racionali normatyvinė programa: „Racionalus pažinimas yra viena organinė visuma“ (Parsons 1949; 21). Kaip kad loginis empirizmas sutampa arba siekia sutapti su *metodu*, *būdingu filosofijai* (Popper 2002; xix), taip ir analitinė pozicija siekia sutapti su metodu, *būdingu sociologijai*. Toks metodas, jau po konvergencinės tezės postulavimo, yra analitinis realizmas. Remiantis griežtomis procedūromis, mokslinę metodologiją siekiama atskirti nuo metafizinių elementų (Parsons 1949; 293) ir nuosekliai empiriškai aprėpti proto vienovę. Tas pat – loginio pozityvizmo teorijoje:

„Teorija yra *aksiomatizuojama*, kai visi teorijos teiginiai pertvarkomi į dedukcinės sistemos formą, kurios pagrindą formuoja aksiomos, o visos teorijos sąvokos artikuliuojamos kaip konstrukcinės sistemos forma, kurios pagrindą sudaro fundamentinės sąvokos“ (Carnap 2003; 7).

Septintame ir aštuntame dešimtmečiuose, kai funkcionalizmo ir pozityvizmo programos sociologijoje⁵⁷ praranda pasitikėjimą (Turner 2007; 62), stiprėja socio-loginės lokalių kontekstų *holizmo* idėjos. Mirštant loginio

empirizmo dievui socialiai konstruojamas empiristinio holizmo dievas, kuriam suteikiamas nepaprastai aukštas *mokslinių tyrimų*, arba *proto praktikoje*, statusas.⁵⁸ Pirmuoju atveju siekiama ir logiškai, ir empiriškai aprėpti proto vienovę; *antruoju* atveju – aprašyti praktinio racionalumo raiškos vienovę, susidedančią iš kontekstinių „vietinių sąveikų“ (variant Hume'o terminais, „local unions“). Tiek vienu, tiek kitu atvejais *metodologinio natūralizmo* ir *etnometodologinio natūralizmo* sampratos pratęsia „tikslios kalbos svajonę, įtakingą dar septynioliktojo amžiaus Europoje“ (Toulmin 2003; 69). Svajonė įgyvendinama, ir pavadinama „techniniais šnekos analizės laukais“ (Coulter 2001; 37).

Normatyvumas abiem šiais atvejais redukuojamas į *būtinumo regimybę*: arba bandymą *tapatinti* logiką ir normatyvumą, arba mėginimą normatyvumą *natūralizuoti* empiriniuose aprašymuose. *Loginio empirizmo* pastanga „sukvadratinti apskritimą“ (Stadler 2003; xi) yra ne kas kita, kaip minėtas Hume'o bandymas „tuo pačiu kiauriu laiveliu nepalankiomis sąlygomis plaukti aplink pasaulį“ (Hume 2007; 203). T. Parsonso (R. Merton *et al.*) *empirinė teorija* laikytina analogišku bandymu *sukvadratinti apskritimą*:

⁵⁶ Parsonso *socialinio veiksmo teorija*, kurią, kaip minėta, reikia skirti nuo taikomosios *empirinės teorijos*, ilgainiui tapusios „loginio empirizmo“ sociologijoje atitikmeniu, *tęsia* žmogaus prigimties ir proto santykio problemos, nagrinėtos, be daugelio kitų, Davido Hume'o, Immanuelio Kanto, Maxo Weberio filosofinėse ir socialinėse teorijose, aptarimą. Nors Parsonso *empirinė teorija* nuo filosofinių klausimų atsiriboja, aiškiai pripažįstama šių filosofinių klausimų, o ir metateorinių sąlygų, kurioms esant faktai gali būti laikomi moksliskai pagrįstais, svarba socialinių mokslų metodologijoms.

⁵⁷ Ernesto Nagelio ir Carlo Hempelio įnašas į socialinių mokslų filosofiją vertintinas visų pirma *funkcinių aiškinimo sąlygų artikuliacinio* aspektu (Uebel 2007; 69).

⁵⁸ Turint mintyse populiarių natūralizuotos ortodoksinės epistemologijos (postempiristinės filosofijos) variantą šis statusas artimas empirizmo pirmtakui John'ui Locke'ui, kuris, kaip komentuoja Gilbertas Ryle'is, *nuosekliam moksliniam metodui* teikia tokį aukštą statusą, kad netgi rengiasi „<...> įrodyti, kad egzistuoja Dievas“ (Ryle 2009; 142).

stačiakampiu logikos laiveliu apiplaukti aplink normatyvinį apskritimą. Kitaip sakant, tai yra pastanga artikuliuoti mokslinį racionalumą kaip loginį empirizmą, kurio forma, kaip pripažįsta patys loginiai empiristai, yra *ne monistinė*, o *kontraversiška*, – „nuo pirminio momento“ (Naess 2003; 7).

Parsonso sprendinys rodo, kad normatyvumas turi būti grindžiamas *a priori*, kaip *formali struktūrinė* būtinybė. Priešingu atveju, racionalumo ir normatyvumo ryšiai tampa tik atsitiktiniais. Racionali mokslo rekonstrukcija⁵⁹ gali būti pateisinama tik atsižvelgiant į šį pozityvų mokslinio racionalumo vienovės ir normatyvumo ryšį. Rudolfio Carnapo racionalios rekonstrukcijos idėja pagrindiniais bruožais atitinka Talcotto Parsonso sociologijos teorijos kaip eksperimentinio mokslo, *empirinės teorijos*, modelį:

„Pagrindinė problema yra visų pažinimo sričių sąvokų racionalaus rekonstravimo galimybė. Racionalios rekonstrukcijos paskirtis – senoms sąvokoms ieškoti naujų apibrėžimų. <...> Toks sąvokų nuskaidrinimas, šiandieną dažnai vadinamas „eksplikacija“, tebėra, mano požiūriu, vienas svarbiausių filosofijos uždavinių, ypač kai nagrinėjamos pagrindinės žmogaus proto kategorijos. <...> Šioje knygoje aš plėtoju jau nurodytą tezę: tiksliau, kad iš principo visas sąvokas įmanoma redukuoti į betarpiškas duotybes. <...> Naujoji filosofijos rūšis formuojasi glaudžiai sąveikaudama su specialiujų mokslų, ypač matematikos ir fizikos, veikla. Atitinkamai laikomasi griežtos ir atsakingos mokslinio tyrimo kaip filosofinės veiklos vadovo orientacijos (tradi-

nio filosofo nuostata – labiau panaši į poeto). Nauja nuostata ne tik keičia mąstymo stilių, bet ir formuluojamos problemos tipą. Individas nesiekia vienu drąsiu užsimojimu sukurti ištisa filosofijos sistemą. Veikia kiekvienas dirba savo specialioje vietoje vieno unifikuoto mokslo rėmuose.“ (Carnap 2003; v, vi, xvi.)

Kaip kad normatyvinis santykis tarp *mokslo* ir *filosofijos* yra mokslinės filosofijos (loginio pozityvizmo) idėja, taip ir santykis tarp *mokslo* ir *sociologijos* yra mokslinės sociologijos (Parsonso *empirinės teorijos*) idėja. Šiuo aspektu natūralizmas sociologijoje susideda iš dviejų – nuosaikaus ir radikalus – etapų. Analitinė T. Parsonso pozicija vadintina *nuosaikiu empirizmu* (eksplikuojančiu mokslinį a priori), o postanalitinė pozicija – *radikaliu empirizmu*. Antruoju atveju normatyvumo ir būtinybės ryšiai išsaugomi, tačiau atsisakant racionalizmo ir normatyvumo ryšio (logikos) kaip a priori. W. V. Quine'as, atmetęs „analitinių“ ir „sintetinių“ teiginių skirtį ir inicijuodamas postempirizmo kryptį, siekia „pritaikyti empirizmą moksliai“. Lygiai taip pat H. Garfinkelis, postulodamas „klasikinio“ ir „natūralaus“ atskaitingumą asimetriją siekia paliudyti empirizmą moksliai. Sociologinis natūralizmas didžiąja dalimi yra šių dviejų pozicijų *tarpusavio pokalbis*. Juo labiau šis pokalbis tapatinamas su *dviejų*, ir *tik dviejų*, natūralizmo formų istorija, tuo didesnis įtarumo šešėlis krinta tariamai *nebendramatiškų* sociologijos istorijos komponentų atžvilgiu.

⁵⁹ Racionali rekonstrukcija – toli gražu ne tik Parsonso *socialinės fizikos* idealas. Teorijos *formos* klausimas nagrinėjamas Paulo Lazarsfeldo, Ernesto Nagelio, Roberto Mertono šeštojo dešimtmečio seminaruose Kolumbijos universitete. Ir nors septintame dešimtmetyje randasi vis daugiau „pozityvizmo“ sociologijoje kritikų, kai kurie jų, – „nors tai ironiška“, kaip pažymi Stephenas Turneris (Turner 2007; 27), – remiasi loginio pozityvizmo tekstais kaip analizės šaltiniais.

Radikaliame etape natūralizmas orientuojamas tik į *horizontalų* lygmenį. Parsonso normatyvinio racionalizmo samprata, viena vertus, atmetama, kita vertus, paradoksaliai kontekstualizuojama kaip socioempiristinės būtinybės koncepcija, reikalaujanti „ne ironiškai“ (tik detalėse) aprašyti vos atpažįstamus normatyvumo judesius. Minimalistinė forma gina *horizontalios* laikysenos paslėptį: išgrynintą stebėjimo-ir-aprašymo lygmenį, lokalias normas, kurios aprašo pačios save. Čia *sutampa* natūralizmo ontologija ir natūralizuota epistemologija: objektyvi socialinių faktų *tikrovė* ir *būdas*, aprašantis intersubjektyviai atskaitingą tikrovę. Du kartus atmetus analitiką (ne tik Parsonso, bet ir Kanto)⁶⁰ aprašymas susiejamas tik su lokaliomis, kontekstinėmis sąvokomis, kurias Kantas vadintų „išvestinėmis“. Šios empirinės sąvokos – *ir* natūralios, *ir* normatyvinės.

Asketiškoje šiūdvių – analitinės ir postanalitinės – pozicijų trajektorijoje racionalumo samprata modifikuojama ir natūralizuojama. Natūralizmo nuostatos evoliuciją galima pavaizduoti kaip judėjimą iš analitinės epistemologijos į socialinę epistemologiją, iš loginio empirizmo į socioempirizmą. *Pirma*. Loginio empirizmo teorijoje (kaip ir empirinėje *analitinio realizmo* teorijoje) empirizuojamas *filosofinis a priori* ieškant empiristinės alternatyvos.⁶¹ *Antra*. Alternatyvus a priori taikomas kaip nuosekli mokslinių sąvokų formavimo socialinių mokslų srityje priemonė.⁶² *Trečia*. Natūralistinis empirizmas, įgyvendinęs dvigubą neigimą (atmetęs ir filosofinį a priori, ir mokslinį a priori) tampa *labai atsargios* empiristinės metafizikos rūšimi.⁶³

Nors analitinė T. Parsonso pozicija formuluojama kaip „pozityvizmo“, o tiksliau, „utilitarizmo“, alternatyva, tačiau būtent *pozityvistinė*

⁶⁰ Analitikos idėją sociologijoje įtvirtina T. Parsonsas, skirdamas, pirma, „istorinių mokslų“ grupę, įskaitant geologiją ir meteorologiją, kuri sutelkia dėmesį į konkrečius reiškinius siekdama suprasti priežasties ir padarinio ryšius, o kartu ieško „bet kokios“ konceptualios paramos. „Analitinių mokslų“ grupės paskirtis – kurti bendrosios teorijos sistemas, verifikuojamas ir taikomas plačiai konkrečių reiškinių skalei (Parsons 1949; 598). Kantas, skirdamas grynąsias ir empirines sąvokas (Kantas 1982; 107), analitiką apibrėžia plačiau, kaip transcendentalinės filosofijos uždavinį: „Sąvokų analitiką aš suprantu ne kaip jų analizę arba filosofiniuose tyrimuose įprastą būdą skaidyti pasitaikančias sąvokas pagal turinį ir padaryti jas aiškias, bet kaip dar mažai teištirtą *paties intelekto sugebėjimo skaidymą*, siekiant ištirti apriorinių sąvokų galimybę, ieškant jų pačiame intelekto, kaip jų atsiradimo vietoje, ir analizuojant intelekto grynąjį taikymą apskritai“ (ten pat; 108, išskirta autoriaus).

⁶¹ Loginio empirizmo tradicijoje *a priori koncepcija*, kaip pažymi Michaelas Friedmanas, formuojasi atsižvelgiant į matematikos filosofijos reikmes: siekiama artikuluoti *alternatyvą* Kanto sintetinio a priori pažinimo atžvilgiu, t.y. alternatyvą, kuri būtų tinkama plėtojant empiristinę, tinkamesnę negu Johno Stuarto Millo, programą, ir taikyti ją matematinėje praktikoje (Friedman 2007; 91).

⁶² Otto Neurathas šiandieną laikomas jungiančiąja grandimi tarp loginio empirizmo ir postempirizmo. Kitaip tariant, Neuratho mokslinėje struktūroje randamos „šiuolaikinės“ – „realistinės“, „lokalioms kilmės“, „socializuotos natūralistinės epistemologijos“ – dimensijos (Uebel 1992; 347). Metodologizacijos judėjimas yra empiristinis, be jokių filosofinių a priori liekanų: Neurathas neatmeta *empatiško supratimo* socialinių mokslų srityje elementų, tačiau mano, kad „empatinis požiūris galėtų būti pakeistas moksliniu“ (Manninen 2003; 144).

⁶³ Diurheimiški „mums artimos nūdienos realybės“ (Durkheim 1999; 5) duomenys kaupiami betarpiškai sutampant *stebėjimo* ir *pranešimo* aktams, kalbant taupiais klasiko žodžiais, – „stebint-ir-pranešant“ apie atsiktines indeksinių šnekos požymių judėjimo tvarkas (Garfinkel 1974; 17).

metodologija (techninė epistemologija) yra šios įtakingos koncepcijos pagrindas. „Metodologija“ išrandama kaip vidurio grandis tarp mokslo ir epistemologijos. Šios grandies paskirtis – tikrinti mokslinių teiginių pagrįstumą: „Šiuo požiūriu, tai nėra nei griežta mokslinė, nei griežta filosofinė disciplina“ (Parsons 1949; 24). Originalus Parsonso kaip specializuoto mokslo filosofo įnašas konceptualizuojant filosofijos ir socialinių mokslų metodologijos tarpusavio santykį yra epistemologijos ir metodologijos uždavinių tapatinimas, traktuojamas kaip *empirinio mokslo teiginių pagrindimo* klausimo vienovė: „Iš tikro nėra pernelyg stipru teigti, kad pagrindinė moderniosios epistemologijos, apytikriai nuo Locke'o, yra būtent šis filosofinių pagrindų klausimas, sietinas su empirinio mokslo teiginių pagrįstumu“ (ten pat; 23).

T. Parsonsas, griežtai skirdamas *mokslinius* ir *filosofinius* uždavinius (Parsons 1949; 728), filosofines problemas, tarp jų – empirizmo, svarsto tik tiek, kiek jos padeda nuskaidrinti „mokslinių sąvokų“ ir „tikrovės“ tarpusavio santykį (ten pat).⁶⁴ Viena vertus, Parsonsas yra kritiškas „empirizmo“ (kad galima nustatyti *betarpiską atitikimą* tarp konkrečiai patiriamos tikrovės ir mokslinių teiginių ir kad *tik šis atitikimas* apibrėžia pagrįstą žinojimą; ten pat; 23).

Kita vertus, *atitikimo* tarp bendrosios mokslo logikos (normatyvinio racionalistinio modelio) ir teorinių teiginių, tarnaujančių eksplikuojant procedūrinius kriterijus, klausimu jis mažiau kritiškas. Prieštarinai derindamas „finalistinio racionalizmo“ ir „empiristinio konkretumo“ komponentus,⁶⁵ filosofinio empirizmo problemą Parsonsas natūralizuoja. Parsonso požiūriu, mokslinė teorija (kaip galbūt rekomenduotų K. Popperis) negali būti falsifikuojama, o normatyvinė racionalizmo struktūra negali būti atiduota skeptiškos *empirizmo filosofijos* teismui:

„Viena forma yra ta, kuri vadinama partikuliaristiniu empirizmu, t.y. doktrina, kad vienintelis objektyvus pažinimas yra tas, kurį sudaro konkrečių daiktų ir įvykių detalės. Neįmanoma nustatyti priežastinių ryšių tarp jų, analizuojamų remiantis bendrosiomis sąvokomis. Jos gali būti tik stebimos ir aprašomos, ir susiejamos su laikine seka. Aišku, kad tai yra metodologinis Hume'o skepticizmo epistemologijoje antrininkas. Visiškai aišku, kad toks požiūris šioje studijoje nepriimtinas, nes jis sugriautų šio tyrimo tikslą – artikuluoti būtent tokią bendrųjų teorinių kategorijų, įrodomų empirinio pagrįstumo būdu, sistemą.“ (Parsons 1949; 729)

Atmesdamas skeptišką Hume'o empirizmą epistemologiniame lygmenyje, Parsonsas pasirenka patogesnę oponentą, vadinamąjį *naivųjį empirizmą*, kurio negatyvius požymius aptaria

⁶⁴ Alfredas Schutzas nurodo būdingą T. Parsonsui ir apskritai Šiaurės Amerikos tradicijai polinkį – „vartoti metodologijos ir epistemologijos terminus siauresne prasme“ (Schutz 1978a; 101).

⁶⁵ Kaip pažymi Alfredas Schutzas, Talcottas Parsonsas, versdamas į anglų kalbą Maxo Weberio *tikslingo racionalumo* ir *vertybinio racionalumo* sąvokas suteikia joms finalistini – „racionalios orientacijos į pavienių tikslų sistemą“ [angl. „rational orientation to a system of discrete ends“] ir „racionalios orientacijos į absoliučias vertybes“ [„rational orientation to absolute value“] atspalvį: „Parsonsas tinkamai nurodo <...>, kad beveik neįmanoma rasti terminų „Zweckrational“ ir „Wertrational“ anglišku atitikmenų, tačiau apribojimas, kurį jis pasirenka versdamas, jau suponuoja Weberio teorijos interpretaciją ir užgožia reikšmingą problemą: nei „Zweckrationalität“, nei „Wertrationalität“ atvejais nekalbama apie *pavienių tikslų sistemą* arba absoliučias vertybes (Schutz 1966; 82).

jau metodologiniame lygmenyje: tai „<...> giliai išsisknijęs požiūris, kad mokslinio pažinimo progresą iš esmės sudaro kaupiamasis „faktinių atradimų“ rinkimas. Pažinimas laikomas tik kiekybinio pobūdžio dalyku“ (ten pat; 6). *Empirizmas*, kaip šią nuostatą apibrėžia Parsonsas, remdamasis jo cituojama Alfredo Marshallo fraze, – tai požiūris, „leidžiantis faktams ir skaičiams kalbėti patiems už save“ (ten pat; 11):

„Empirizmo terminas vartojamas taikant jį teorinei sistemai, kai daroma prielaida, eksplikitinė arba implicitinė, kad, siekiant paaiškinti moksliskai reikšmingus faktus apie konkretų reiškinį, kurį tiriant taikomos šios kategorijos, pačios teorinės sistemos kategorijos yra adekvачios“ (Parsons 1949; 69–70).

Atsiribodamas nuo filosofinio empirizmo Parsonsas tikslina, koreguoja *empirizmo* terminą, nurodydamas jį kaip pagrindinio savo teorinio oponento, utilitarizmo, antrininką, ne kaip klasikinę filosofinę empirizmo problemą. Empirizmą Parsonsas traktuoja kaip „teorinio redukcionizmo“ formą, kuriai priešpriešinama mokslinė sistemų teorijos logika. Pažymėtina, kad būtent šį specifinį „empirizmo“ variantą, išplėsdamas ir taikydamas jį „redukciniams“ formaliosios analizės teorijoms, perima socioempirizmas. Parsonsas savo rankomis įduoda „teoriją“ postanalitiniam oponentui tiesiai į

rankas. Tiksliau, Parsonsas, remdamasis, kaip šiandieną daugelis pripažįsta, „ne itin sėkmingu“ (veikiau pozityvistiniu) L. J. Hendersono *fakto* apibrėžimu, sudaro palankias sąlygas postanalitinei pozicijai: „<...> šioje studijoje faktas yra laikomas „empiriškai verifikuojamu teiginiu apie reiškinį remiantis koncepcinės schemos terminais““ (ten pat; 49).⁶⁶

Ši normatyvinį uždavinį pateisina analogija tarp *empirinės teorijos* ir *procedūrinio fizikos modelio*. Racionalus rekonstravimas grindžiamas mokslinės raidos nepriklausomo kintamojo – tarp savęs logiškai susijusių bendrųjų sąvokų sistemos (Parsons 1949; 6) – empirine referencine struktūra. *Struktūros* samprata Parsono ilgainiui scientizuoja,⁶⁷ akcentuojant „<...> šiuo metu vykstantį sociologijos tapsmo subrendusiu mokslu procesą“ (Parsons 1949; 212), ir sutelkiant dėmesį į mokslinės sistemos, kurioje svarbios *struktūrinės* kategorijos, radimąsi. Tai yra *ne elementų, o struktūrinių kategorijų sistema* (Parsons 1978; 73).

Parsonsas teikia pirmenybę mokslinės raidos „logikai“, o epistemologines socialinio pasaulio struktūros problemas laiko priklausomomis nuo *mokslinio požiūrio*, kurį iš principo tapatina su *apibendrinta mokslinės teorijos sistema*.⁶⁸ Ši sistema suponuoja „neokantišką“⁶⁹ logikos taisykles, grindžiamas sėkmingo fizikos mokslo

⁶⁶ Alfredas Schutzas visiškai pagrįstai šį apibrėžimą vadina ne tik kad „neįprastu“, bet ir „pavoju“ , painiojančiu tris esmines mokslų epistemologijos kategorijas: 1) faktus ir reiškinius, kaip jie pasirodo žmogaus protui, 2) šių faktų ir reiškinų interpretavimą koncepcinės schemos struktūroje, 3) teiginius apie faktus ir jų interpretavimą (Schutz 1978a; 10).

⁶⁷ Pasak Stepheno Turnerio, „Loginis pozityvizmas tarnauja kaip ištekliai, kurie gali suteikti „mokslo“ statusą (Turner 2007; 27).

⁶⁸ Ši sistema yra *mokslinė*: Parsonsas priekaištuoja socialinio veiksmo teorijos oponentui Alfredui Schutzui dėl „<...> visiško nesugebėjimo samprotauti remiantis teorinių sistemų logika“ (ten pat; 74).

⁶⁹ Parsonsas formuluoja „kantišką“ klausimą, tikrai nesvetimą dabartiniam epistemologiniam na-

„faktu“. Integrali loginės schemos dalis, sociologijos *mokslas*, tampa vis brandesniu mokslu (ypač Parsonso veiklos laikotarpiu). Socialinio veiksmo *struktūros* koncepcija išsišakoja į daugybę viduriniojo lygmens teorijų ir taikomųjų tyrimo programų. Tai *metametodologinė* vieningo mokslo idėja, kurią sudaro dedukcinė sistema, konstrukcinė sąvokų sistema ir empirinė sistema.

Struktūrinės rekonstrukcijos idėja susišaukia su minėta loginio pozityvizmo *racionalios rekonstrukcijos* idėja; judviejų ašis – *fundamentalus* santykis tarp teorinių schemų ir empirinių problemų (Parsons 1978; 73). Ši *metodologinė natūralistinė* kryptis vadintina *verifikacionizmu*.⁷⁰ Racionalus normatyvinis verifikacionizmo pateisinimas remiasi „moderniojo mokslo, ypač fizikos mokslo“ (Parsons 1949a; 57) analogija:

„Slūgstant religiniams interesams mokslas ir filosofinės problemos, besisukančios aplink mokslo ašį, pradeda formuoti turbūt pagrindinę proto orientaciją, susijusią su sisteminiu teorizavimu. Mokslas pradedamas plačiai traktuoti kaip racionalus žmogaus proto pasiekimas *par excellence*“ (Parsons 1949a; 57–8).

„Vargu ar būtų pernelyg stipru tvirtinti, kad svarbiausias mokslo brandumo indeksas yra sisteminės teorijos būklė. Tai apima apibendrintos conceptualinės schemos, naudojamos akademiname lauke, pobūdį, loginę skirtingų elementų rūšių ir laipsnių, sudarančių šią schemą, integraciją ir būdus, kuriais remiantis šioji schema tai-

koma empiriniuose tyrimuose. Remiantis tuo, kas pasakyta, formuluotina tezė, kad sociologija dabartiniuose formavimosi procesuose įgyja brandaus mokslo statusą. <...>

„Teorija“ yra terminas, apimantis plačią įvairovę skirtingų dalykų, kurių bendras bruožas yra apibendrintos konceptualizacijos pagrindas. Teoriniai interesai šiame tekste visų pirma sudaro „sistemą“ ir todėl skiriasi nuo paskirų „teorijų“, t.y. specifinių paskirų reiškinių arba reiškinių rūšių apibendrinimų. Šiuo požiūriu, teorinė sistema yra logiškai nepriklausomų apibendrintų sąvokų visuma, apimanti empirinius referentus. (Parsons 1949b; 212)

Nors *loginio pozityvizmo* ir *sociologijos mokslo* ryšių Parsonsas, kaip liudija atitinkamų referencijų stoka, nesvarsto, *pozityvizmą* tapatindamas su *utilitarizmu*, tai, kas vadinama „racionalios mokslinės sistemos kintamųjų dydžių empirinio tikrinimo dinamiškais apibendrinimais“, atitinka natūralistinės mokslo filosofijos, loginio empirizmo, tikslus ir uždavinius. Mokslinio racionalumo sandaros vieningo artikuliavimo požiūriu, Parsonso natūralizmą atliepia „Tarp-tautinės vieningo mokslo enciklopedijos“ iščiose publikuoto Carlo Hempelio veikalo *Sąvokų formavimosi empiriniame moksle pagrindai* apibrėžimas, kurio paskirtis – filosofinius, teorinius ir metodologinius klausimus redukuoti į *racionalias aksiomines*⁷¹ mokslinių struktūrų rekonstrukcijas:

tūralizmui. Pasak jo, iki Kanto keliamas epistemologinis klausimas: kokius turime filosofinius pagrindus, kurie leistų mums įsitikinti, kad turime pagrįstą žinojimą apie išorinį pasaulį? Kantas klausimą „aperčia“ postuluodamas: „Tai faktas, kad mes turime tokį pagrįstą žinojimą. Ir tik tada klausia: kaip tai galima? Nors Kanto atsakymas nėra visapusiškai priimtinas, tačiau jo keliamas klausimas turi revoliucinę reikšmę“ (ten pat).

⁷⁰ Verifikacionistinį polinkį – „tolstant nuo metafizikos“ eiti „betarpiškos tikrovės“ link – Arthuras Pap'as vadina „loginio pozityvizmo judėjimo siela“ (Pap 2006; 249).

⁷¹ „Teorija yra *aksiomatizuojama*, kai visi teorijos teiginiai pertvarkomi į dedukcinės sistemos formą, kurios pagrindą formuoja aksiomos, o visos teorijos sąvokos artikuluojamos kaip konstrukcinės sistemos forma, kurios pagrindą sudaro fundamentinės sąvokos“ (Carnap 2003; 7).

„Empirinis mokslas turi du pagrindinius tikslus: aprašyti specifinius mūsų patyrimo pasaulio reiškinius ir nustatyti bendruosius principus remiantis priemonėmis, kurių paskirtis yra aiškinti ir numatyti. Mokslinės disciplinos aiškinimo ir numatymo principai formuluojami kaip hipotetiniai apibendrinimai ir teorijos; jie apibūdina bendruosius pavyzdžius arba pasikartojimus, kuriems paklūsta individualūs reiškiniai ir dėl kurių jų pasikartojimą galima sistemingai numatyti“ (Hempel 1952; 1).

Čia pateiktuose apibrėžimuose (tiek Parsonso *analitinio realizmo*, tiek *analitinės filosofijos*) akcentuojama procedūrinė empirinio tikrinimo metodologija. Noras įsitikinti, kad mokslas, kitaip negu religija arba mitas, gali būti *pagrindžiamas* remiantis empirinėmis procedūromis ir priemonėmis, verčia be paliovos formalizuoti *techninius* pagrindimo kriterijus.

Natūralistinius filosofijos redukavimo į mokslinę technologiją kriterijus idealiai atitinka vadinamieji *viduriniojo lygmens aiškinimo* modeliai ir metodai. Tęsdamas *procedūrinę* mokslinės sociologijos liniją Robertas Mertonas pabrėžia, kad ypač svarbu *skirti* dalyko uždavinius – so-

ciologijos teorijos istorijos plėtrą ir procedūrinę sisteminimą (Merton 1968; 38). Būtent ši perskyra, orientuojanti į stabilizuojantį *sisteminimą*, padeda Mertonui pertvarkyti Karlo Mannheimo *žinojimo sociologijos* pagrindus. Mertonas pripažįsta, kad empiriškai orientuoti Manheimo koncepcijos principai, jei tik jie atribojami nuo epistemologinių galvosūkių, „<...> nuskaidrina žinojimo ir socialinės struktūros santykį, kuris iki tol buvo miglotas“ (ten pat; 563).⁷²

Talcottas Parsonsas, pabrėždamas, kad tyrimas, kurį jis įgyvendina, yra *ne filosofinis*, o *mokslinis* (Parsons 1949; 728), inicijuoja ir pateisina dvi natūralistines – *pozityvistinės metodologijos*⁷³ ir *empirinės teorijos* – nuostatas, svarbias paskesnei socialinių mokslų metodologijų raidai. *Pirma*. T. Parsonsas traktuoja analitiką kaip *empirinių sąvokų analizę*, kuri sutelkia dėmesį į konkrečius reiškinius siekdama suprasti priežasties ir padarinio ryšius, o kartu ieško konceptualios paramos (išskyrus *filosofinio a priori* sritį).⁷⁴ *Antra*. Parsonsas formuoja *mokslinės empirinės teorijos*, griežtai skiriamos

⁷² Santykį tarp *žinojimo* ir *struktūros* laikydamas adekvačiu teoriniu atskaitos pagrindu Mertonas apibrėžia *viduriniojo lygmens teorijų paradigmą* kaip *empirinio tyrimo vadovą*: „Middle-range theory is principally used in sociology to guide empirical inquiry“ (ten pat; 38). Mertono *viduriniojo lygmens paradigma* atitinka natūralistinę racionalios mokslo rekonstrukcijos idėją, grindžiamą gamtos mokslo modelio analogija. Natūralizmo kryptis vienija *procedūrinio darbo socialinėse laboratorijose* idėją, nors, kaip primena Martinas Hollis, „<...> socialinės srities mokslininkai laboratorijos sąlygomis niekada nedirba“ (Hollis 1987; 3).

⁷³ Kaip pažymi teoretikas pozityvistas Jonathanas Turneris, Parsonso modelis, kad ir kritikuotinas, teikia bendrąją strategiją, skatindamas „<...> konceptualizuoti esamus veikalus, artikuliuoti naujins prielaidas ir derinti jas siekiant naujų sintetinės konceptualizacijos būdų. Aš pritariu Parsonso prielaidai, kad yra nekintami socialinio pasaulio požymiai ir kad galima juos nustatyti modeliuojant jų santykius analitinėse schemose“ (Turner 1988; vii).

⁷⁴ Kantas, skirdamas grynąsias ir empirines sąvokas (Kantas 1982; 107), analitiką apibrėžia plačiau, kaip transcendentalinės filosofijos uždavinį: „Sąvokų analitiką aš suprantu ne kaip jų analizę arba filosofiniuose tyrimuose įprastą būdą skaidyti pasitaikančias sąvokas pagal turinį ir padaryti jas aiškias, bet kaip dar mažai teiširtą *paties intelekto sugebėjimo skaidymą*, siekiant iširti apriorinių

nuo filosofinių socialinės teorijos pagrindų, modelį: „Atsižvelgiant į šio tyrimo – nors nebūtinai kitų – tikslus teisėta apibrėžti filosofiją kaip liekamąją kategoriją“ (Parsons 1949; 21). Mokslinės metodologijos paskirtis – kurti bendrosios teorijos sistemas, verifikuojamas ir taikomas plačiai konkrečių reiškinių skalei (Parsons 1949; 598).⁷⁵

Tai pirmasis aiškus ir ryškus natūralistinis akcentas. Parsonsas parengia *natūralistinę propedeutiką*: specializuotą ir paprastą empirinės teorijos metodologiją, kurios paskirtis yra sujungti „loginę“ ir „empiristinę“ dalis. Logika – tai *modernus mokslas par excellence*: veiksmas yra racionalus, jei tik veikiantis asmuo vadovaujasi moksliniu, bent jau moksliskai grindžiamu, savo situacijos aplinkybių žinojimu (Parsons 1949; 21). Pirmumo teisę turi „metodologija“, ir būtent todėl, kad mokslinė empirinė teorija yra „nebendramatiška“ filosofijos atžvilgiu: „Būtent tai, o ne metodologija ir epistemologija, ir

yra pagrindinis mano interesų laukas“ (Parsons 1978; 65).

Sėkmingas mokslas yra sisteminis mokslas. Kaip pažymi moderniosios empirinės teorijos kūrėjas *Socialinio veiksmo struktūros* antrojo leidimo „Pratarmėje“, tai *sisteminis socialinis mokslas*, skirtinas nuo *socialinės minties istorijos*. Tai esminė skirtis. Parsonso akcentas yra *teorija*, o ne *teorijos* (ten pat; v), kurios, jei tik jos plačiai išsišakoja, rizikingai artėja prie „pavojingų filosofijos vandenių“ (ten pat; 21). Nors Parsonsas pripažįsta (ten pat; 22–3), kad kiekviena mokslinės teorijos sistema apima ir filosofines prielaidas, ir filosofines pasekmes (tiek pozityvias, tiek negatyvias), tačiau filosofinių prielaidų *pliuralizmo* problemą sprendžia paprastai. „Pliuralistinė metodologija“ suskliaudžiama kabutėmis (ten pat; 23) ir gana lengvai iškeičiama į procedūrinę mokslinių teiginių empirinio pagrindimo logiką (ten pat).⁷⁶

sąvokų galimybę, ieškant jų pačiame intelekto, kaip jų atsiradimo vietoje, ir analizuojant intelekto grynąjį taikymą apskritai“ (ten pat; 108, išskirta autoriaus).

⁷⁵ T. Parsonsas eina paskui pozityvistinę V. Pareto *mokslinę metodologiją*: „Pareto patyrimas gamtos mokslų srityje didžiaja dalimi formuoja eksplikitinę jo metodologiją. Tačiau ši metodologija apima ne senąjį mechanistinį pozityvizmą, kuriuo vadovaujasi Comtė’s ir Spenceris, bet daug skeptiškesnę ir sofistikuotą mokslinio metodo versiją, kuri siekia atskirti loginį eksperimentinį mokslą nuo bet kokių metafizinių elementų, – daug griežčiau, negu pirmtakų atveju, apibrėžiant metafiziškumo standartą“ (Parsons 1949; 293). Mokslinės metodologijos idėją paremia du specifiniai akcentai – „skeptiškumas“ (*čia* atsiribojimas nuo filosofinio a priori) ir „sofistikacija“ (orientacija į sąvokų operacionalizaciją). Abu jie padeda išrutulioti antimetafizinį *verifikacionizmo* kriterijų, grindžiamą loginės fizikos mokslo formos ir metodo pritaikymu ir „betarpiškumo“ idėja, kurią paremia tinkamas teorinių sąvokų taikymas empiriniuose tyrimuose.

⁷⁶ Pagirdamas Kantą už dėmesingumą gamtos pasauliui, o ypač už tinkamą *erdvės* sampratą („Kanto požiūriu, fenomenai yra daiktai arba įvykiai *erdvėje*“), kuri atitinka „fizinę klasikinės mechanikos erdvę“ kaip „nepakeičiamą intuicijos schemą“ (ten pat; 473–4), Parsonsas natūralistinėje prielaidoje randa loginę *bet kokio* empirinio pažinimo prielaidą. Ne mažiau svarbi ir *konvergencijos* idėja, kurią Parsonsu rekomenduoja Lawrence J. Hendersonas, nurodydamas Vilfredo Pareto analitinį postulatą – *bendrąją mokslinę metodologiją* (ten pat; vii): „Pareto, ir tai reikia prisiminti, pagrindžia bendruosius metodologinius pagrindus, bendrus visiems empiriniams aiškinamiesiems

„Empiristinė“ Parsonso mokslo filosofijos dalis yra ne nauja, bet gerokai nuosekliau, nei ankstesniais laikotarpiais, įgyvendinama programa: *mokslinis racionalumas* turi pakeisti *filosofinį racionalumą*; būtina remtis mokslinių, ypač gamtos mokslų, pažinimo būdų ir atitinkamų priemonių analogijomis; filosofinę spekuliaciją turi pakeisti fizikalistinė teorija, empiriškai išsiplečianti už grynojo kognityvinio racionalumo ribų. Kalbant trumpai: empirinių mokslų teorija turi atrasti „kažką daugiau“, negu tik racionalistinės filosofijos logiką. O kadangi „kažko daugiau“ paieškos negali būti atsitiktinės, pasitelkiama mokslinio racionalumo ir praktinės veiklos *abipusiškumo* (dar ne *lygybės*, kaip Garfinkelio koncepcijoje) analogija: „Kadangi mokslas yra racionalus pasiekimas *par excellence*, čia formuluojamas požiūris įvardija analogiją tarp mokslininko tyrėjo ir kasdienės praktinės veiklos“ (Parsons 1949; 58).

Monistinė Parsonso metodologijos rekonstrukcija skiriasi nuo klasikinės socialinės teorijos *metodologinio pliuralizmo*. Terminą „metodologija“ Parsonsas suskiaužia kabutėmis, liudijančiomis *naują požiūrį*. „Metodologija“ nusako *mokslinių teiginių* ir *empirinio pagrindo*

dimo tarpusavio santykio procedūras (ten pat; 23). *Metodologinis* požiūris – lygu *procedūrinis* požiūris, kiek jis atitinka bendresnio pobūdžio *empirinės teorijos* taisykles. Mokslui bręstant kabutės „savaimė“ nukrenta: pačios teiginių ir jų empirinio pagrindimo *procedūros* pateisina analitinės pozicijos *mokslinio objektyvumo* statusą. Juo sistemingiau eksplikuojamas sąvokinis lygmuo, tuo adekvatesnė procedūrinė teorinių teiginių taikymo pusė ir objektyvesnė empirinės tikrovės kontrolė.

Klasikinis teorijos apibrėžimas kinta: teoriją Parsonsas pateisina ne plėtodamas diskursyvius jos aspektus, bet pragmatiškai siaurindamas *teiginio* ir *patyrimo* tarpusavio santykio parametrus.⁷⁷ Kaip kad kasdienės praktikos sakinio prasmė priklauso nuo jį sudarančių žodžių prasmių, taip ir teorinio teiginio prasmė priklauso nuo jį sudarančių sąvokų prasmių, tiksliau, procedūrinių prasmės nustatymo kriterijų, empirinio pagrindimo. *Teorijos autonomiją* Parsonsas apgina kontekstiškai,⁷⁸ tačiau kartu atriboja nuo filosofinio teorinio diskurso ir paverčia *metodologiniu nepriklausomu kintamuoju*. *Filosofinę socialinę teoriją* Talcottas Parsonsas pakeičia *empirine*

---

mokslams, tiek gamtos, tiek socialiniams“ (Parsons 1949; 590). Geometrinė *erdvės* idėja leidžia dalinti socialinio veiksmo struktūrą į paskiras dalis (tai analitinė programos dalis), o *bendrieji metodologiniai pagrindai* teikia progą „romantinį empirizmą“ (ten pat; 598) pertvarkyti į realistinę *empirinę teoriją*. Pragmatiškai pertvarkyta Kanto „erdvinės intuicijos schema“ neprieštarauja visus racionalistus filosofus vienijančiai nuostatai. Kaip pažymi Henri Bergsonas: „Dauguma filosofų yra vieningi šiuo klausimu, todėl „kad sutartinai teigia gamtos vienybę ir įsivaizduoja tą vienybę abstrakčia geometrine forma“ (Bergson 2004; 213).

⁷⁷ Vartodamas Thorsteino Vebleno apibūdinimą Parsonsas pažymi, kad specifiniame JAV kontekste bendroji nuomonė apie „teoriją“ indukcinio metodo šalininkų kartais laikoma tik „tuščio smalsumo impulsu“ (Parsons 1949; 6).

⁷⁸ „*Turiu pripažinti*, kad esu skeptiškas *femenologinės analizės* atžvilgiu“ (Parsons 1978; 79; kursyvas autorius), – improvizacinės Parsonso sinkopės 1941-ųjų vasario 2 d. laiške Alfredui Schutzui išduoda natūralų polinkį *moksliniam a priori*.

teorija. Mokslinis a priori – lygu empirinių mokslų metodai (Parsons 1949; 21).

Filosofija perkeliama į „trečią vietą“: skyriuje „Teorija, metodologija ir filosofija“ (ten pat; 20–6) akcentuojama „gyvybinė“ skirtis tarp *empirinių mokslų* ir *filosofijos*. Šios skirties svarba išryškėja kartu su „enciklopediniais fizikalistiniais“ užmojais.⁷⁹ Vertybiškai natūralistinėje – mokslinė teorija, metodologija, filosofija – sekoje filosofija priklauso nuo gamtos mokslų grupės postulatų, o ne atvirkščiai. „Teisėtai apibrėžus“ filosofiją kaip liekamąją kategoriją (tas pat – ir natūralizuotoje epistemologijoje; Quine 1981; 21), teorijos ir metodologijos sampratos *siaurinamos*. Šias kategorijas natūraliai pakeičia *procedūrizacija*, arba tai, ką loginiai pozityvistai vadina *mokslo kalbos logine sintakse*, kuri netikslius pseudo-filosofijos (metafizikos) sakinius verčia tiksliais, o filosofiją keičia mokslo logika, t.y. logine mokslo sąvokų ir teiginių analize.

T. Parsonsas randa būdą, leidžiantį neutralizuoti (filosofinių problemų atžvilgiu) sociologijos istoriją, atskirti ją nuo filosofinių problemų istorijos ir įtvirtinti „analogiją tarp mokslininko tyrėjo ir kasdienės praktinės veiklos“, kuri praktiologų išverčiama į mikro-analogiją tarp mokslininko tyrėjo ir kasdienės praktinės veiklos. *Horizontalėjanti* Parsonso empirinės teorijos tiesė taktiškai, dar ne strategiškai, kaip neopraksiologijoje, nukerta ryšius su filosofinės socialinės teorijos istorija.

Veiksmo sistemų teorija padaro turbūt didžiausią teorinį poveikį empirinių tyrimų praktikai dvidešimtame amžiuje. Socialinė fizikinė programa pritraukia gausiausią tyrėjų būrį pasauliniu mastu. Elementarus racionalumas artikuluojamas struktūriniame proto lygmenyje kaip socialinės sąveikos atomų visuminė reprezentacija mokslinėje procedūrinėje schemoje. Nustačius *racionalius mikroelementus* ir atitinkamas *deviacijas* (neracionalaus veiksmo, iracionalaus veiksmo ir pan.) teoriškai konstruojamos lyginamosios racionalumo modelių arki-struktūros. Šis įtakingas *racionalistinis požiūris* gyvybingas ir šiomis dienomis.

Filosofinės nuostatos natūralizavimas sociologijoje: postanalitinė pozicija

Iš pirmo žvilgsnio susidaro išpūdis, kad keturių didžiųjų epistemologinių tradicijų, *empirizmo, pragmatizmo, racionalizmo* ir *sintetinio požiūrio*, siejamo su Kanto pastangomis derinti skirtingas dimensijas (Brandom 2009; 180–1), apsuptyje atsidūrusi etnometodologija yra labai kukli ir sukasi tik apie „vietinio“ socialinio žinojimo ašį. Etnometodologija, kaip teigiama, siekia tik „lokalių“ uždavinių: aprašyti, kaip vartojamos indeksinės išraiškos kasdienėse situacijose ir kaip jos susijusios su kontekstu ir prasme (Lynch 2007; 497). „Iš antro žvilgsnio“ išpūdis jau visai kitoks. „Lokalių“ pažinimo pretenzijų apimtis

⁷⁹ Nors nei Otto Neuratho pavardės, nei šio socialinių mokslų metodologo *empirinės sociologijos* tezių Parsonso klasikiniame veikle nerastume, tačiau bent jau numanoma analogija – verta dėmesio: Neurathas formuluoja *enciklopedinį fizikalistinį* požiūrį, kuris, kaip ir analogišku Parsonso atveju, akcentuoja mokslinių teiginių teorinio susietumo ir jų suprantamumo tik pagal santykį su stebima empirine dalykų būkle aspektus, – nors, kaip įrodinėja Thomas Uebelis, Neurathas pakeičia šį ankstyvąjį požiūrį atmesdamas socialinių mokslų dėsnių *redukavimo* į fizikos dėsnius postulatą (Uebel 2007; 261).

stulbina, nes „<...> apima kritines implikacijas visoje sociologijoje“ (ten pat).⁸⁰

Dar daugiau: vėlyvoji etnometodologija, arba socioempirizmas, apima kritines implikacijas ne tik sociologijoje, bet ir filosofijoje, ir siekia, tariant jos pačios žodžiais, „samčiais iškasti kalną“: užduoties įgyvendinimo *būdas* daugina jos bruožus“ (Garfinkel 2005; 29; kursyvas autorius). Etnometodologija, atmetusi *klasikinio atskaitingumo* paradigmą – „konstruktyvaus analitinio teorizavimo praktinę technologiją“ (Garfinkel, Sacks 1986; 177), išstobulina *tai-koją* terapeutinio filosofavimo („kaip tai daro Wittgensteinas“) programą, skiriamą nuo ankstyvojo *hermeneutinio įtarumo* tarpsnio ir vadinamą jau ne etnometodologija, bet *socioempirizmu*. Tai savita minimalistinio natūralizmo versija, kurios praksiologinių giminaičių aibę taupiu sakiniu kone tobulai apčiuopia mokslo filosofas Stephenas Turneris: „<...> mes esame tik mokslininkai“ (Turner 2010; 11). Kitaip tariant, mes tik-stebime-ir-tik-aprašome.

Natūralizmo sociologija postuluoja *hygybės* ženklą tarp semantinių normų ir pragmatinių normų. Kiek prasminių kalbos vartojimo akcentų *aprašymas* sutampa su pačios tikrovės *atskaitingumu* sau pačiai, tiek sociologija, paisydama *indiferentiškumo* kriterijaus ir *nesikišdama* į pačią daiktų tvarką, gali *empiriškai pratešti* epistemologinį natūralizmą filosofijoje

ir tapti *moksline empirine* disciplina, skirtina nuo *teorinės empirinės* analitikos. Tai kokybiškai naujas *natūralizacijos* momentas. Racionalumo samprata sutampa su kognityvinio veiksmo (praktinio racionalumo) įgyvendinimo aprašymu. Kaip kad epistemologija natūralizuodamasi pasirenka brandžius mokslo vaisius ir tiria jų subrandinimo ištakas (Quine 1995; 16), taip ir metodologija natūralizuodamasi siekia tik aprašyti „unikaliai adekvačiai organizuotas *struktūros detales*“ (Garfinkel 2002; 163; kursyvas autorius), artėdama prie „vidurio“, t.y. natūralizmo idealo. Reikia, kaip teigiama, gebėti būti labai atsargiems, t.y. rasti ne tiek „vidujai“, kiek „vidujai-su“ (ten pat). Pakartotina: stebėjimo pačiame „viduryje“ teiginiai *prasmės akcentus* tapatina su *empiriniu turiniu*, t.y. lokaliai išskleidžiamomis specifinio turinio detalių koherencijomis, vadinamosiomis atskaitomis.

Kalbant apie mokslinio racionalumo kriterijų kaitą, šį „vidurio“ (absoliutaus natūralizmo) momentą reikia skirti nuo fenomenologinės sociologijos nuostatos, kuria hermeneutinio įtarumo laikotarpiu vadovaujasi etnometodologija. Šiuo aspektu skirtini Alfredo Schutzo ir Haroldo Garfinkelio požiūriai. Principinė Schutzo nuostata *metodologinę nuostatą* išsaugo:

„Aš ginsiu šią tezę: racionalumas griežta šio žodžio reikšme yra mokslinė socialinio pasaulio stebėjimo kategorija, o ne socialinio pasaulio

⁸⁰ Tariant Michaelo Lyncho žodžiais, etnometodologija – tai alternatyva dvidešimtojo amžiaus socialinės teorijos ir sociologinės metodologijos tradicijomis ir konvencinėmis *veiksmo, tvarkos, racionalumo, prasmės* ir *struktūros* traktuotėmis (Lynch 1993; 1). Viena artimiausių H. Garfinkelio bendradarbių Anne Rawls brėžia plačios apimties istorinę Hume'o, Durkheimo ir Garfinkelio įgyvendinamą *proto* ir *racionalumo* tyrimų trajektoriją: „Durkheimas yra tiesioginis Garfinkelio pirmtakas. Garfinkelis tęsia žmogaus supratingumo – proto ir logikos – pagrindų tyrimus kolektyvinės socialinės praktikos detalėse“ (Rawls 2002; 62). Durkheimas, kaip teigiama, vienintelis „atsiliepia į disputą tarp Kanto ir Hume'o dėl žinojimo kilmės“ (ten pat).

veikėjo proto kategorija. Vadinas, konceptualios racionalumo schemas pirminė artikuliacija yra pagrįsta tik teorinio stebėjimo lygmenyje; jos taikymas kitiems mūsų socialinio pasaulio patyrimo lygmenims yra galimas tik modifikuota ir apribota prasme.“ (Schutz 1996; 7)

Socioempirizmas panaikina bet kokią „nelygybę“ tarp mokslinio ir praktinio racionalumo formų. Racionalumą ir veiksmą simetrizuoja, tačiau Haroldo Garfinkelio koncepcijoje *racionalumas* tampa *racionalumu veiksmu*: kadangi žodžio ištarimas „įvardija kažką tokio, ko neįvardija žodžio kopija“, indeksinių išraiškų „vartojimas priklauso nuo vartotojo santykio su objektu“ (Garfinkel 2005; 10). Kalbos vartotojo *santykis* su objektu – tai *reflektyvus* momentas: vartojant neopracsiologinius terminus, tai *protas veiksmu* (Coulter 1989). Teorinę *racionalumo* sampratą keičia laisvai pasirenkamų ir vartojamų terminų – *reflektyvumo veiksmu*, *kasdienio proto*, *praktinio protavimo*, *protavimo praktikos*, *praktikos*, *sveiko proto*, *įkūnyto proto*, *kasdienės šnekos* – aiš. *Normatyvinio racionalumo* samprata pakeičiama *normatyvinio reflektyvumo* (praktinių įgūdžių situacijose) samprata.

Kaip ir epistemologinio natūralizmo filosofijoje atveju, empiristinėje „proto veiksmu“ sampratoje sutampa *aprašomoji* ir *normatyvinė* pusės. Teorinio ir praktinio momentų *sutapimas* yra natūralizmo ženklas, kurio neprilygstamą svarbą liudija nuolat primenama racionalistinės loginio empirizmo filosofijos „nesėkmė“, t.y. *pernelg logizuota* racionalumo reikšmė. Logika sėkmingai sutampa su praksiologija.

Sunykus analitinei skirčiai sunyksta Alfredo Schutzo pastangos artikuliuoti *mokslinę* socialinio pasaulio stebėjimo kategoriją: tam, kad būtų galima skirti *homogeniško racionalumo* ir *heterogeniško racionalumo* pačioje *natūralioje nuostatoje* dimensijas.⁸¹

Homogeniškas komponentas, vadinamas „pagrindo lūkesčiais“, apima *proto veiksmu* ir *normatyvumo* santykį, kuris išlieka mįslingas, kad ir koks konkretus būtų praksiologinių detalių aprašymas. „Praktinio racionalumo“ sampratoje randasi matomas, bet nepastebimas *normatyvumo* ir *empiriškumo* dualizmas. *Normatyvumas* slepiamas gilesnėje tikrovėje, kurią *numanomai* primena prasminiai praktinio racionalumo sinkopių akcentai:

„Kitaip nei gamtos daiktai, kurie neturi būdingos prasmės, garsai ir judesiai, sudarantys socialinį veiksmą, yra prasmingi dariniai, kurie įgyja prasmę iš bendrųjų socialinių lūkesčių kontekstų, kuriuose jie įgyvendinami. Jų reikšmė (angl. *significance*) neturi būti išvedama iš nuodugnių fizinių požymių išmatavimų. Ji yra numanoma (angl. *intended*).“ (Rawls 2002; 57)

Praksiologinė nuostata, vengdama ne natūralių (konceptualių) klausimų, pagrindo lūkesčius laiko „natūraliais gyvenimo faktais“, kurie (natūraliems nariams) be išlygų esti moraliniai gyvenimo faktai“ (Garfinkel 2005; 37). Natūralizuotoje praktinio racionalumo koncepcijoje sutampa *kognityvinė* ir *moralinė* (normatyvinė) dimensijos. Prasmės akcentai lokalizuojami ne a priori filosofijoje, o a posteriori sociologijoje: „Garfinkelio požiūriu, nėra individų arba

⁸¹ *Loginis heterogeniškumas*, kurį išvelgia Maxas Weberis, nurodydamas kompleksiskus ryšius tarp empirinio pobūdžio teiginių ir normatyvinių sprendinių (Weber 1949; 51), savo ruožtu padeda apčiuopti glaudų ryšį tarp *racionalumo* ir *prasmės*, esminio *žmogaus veiksmo požymio*, kurį reikia skirti nuo *natūralaus įvykio*.

struktūrų, kaip tvirtina Parsonsas arba postmodernizmas. Socialinės tikrovės pobūdis nėra konceptualus“ (Rawls 2002; 57). Kontrastas tarp *konceptualumo* ir *ne konceptualumo*, tarp *metodologijos* ir *ne metodologijos* vis dėlto tampa *konceptualia skirtimi*, kurios dichotominis pobūdis turi paliudyti konkretumo svarbą:

„Garfinkelis siekia aprašyti konkretybes, partikuliarumus, *tik-tinumus*, savitumus, kuriuose įgyvendinami ir kuriais remiantis sukuriami kasdienio socialinio gyvenimo reiškiniai. Nors eksplikuojant ir aprašant svarbu yra loginis nuoseklumas, tačiau visai nebūtina (kadangi neartikuliuojama „tipinių konstrukcijų sistema“), kad šios konstrukcijos skirtųsi nuo sveiko proto konstrukcijų, vartojamų kasdieniame gyvenime. Nėra reikalo „pranokti“ kasdienio gyvenimo konstrukcijas, t.y. pakeisti jas konstrukcijomis, kurios yra „geresnės“ arba „logiškesnės“.

Svarstydamas subjektyvios interpretacijos klausimą Garfinkelis rekomenduoja: „jokių socialinio veiksmo aiškinimų“ ir jokių sukonstruotų aiškinimo modelių. Garfinkelis nesiemia Schutzo formuluojama prielaida, kad žmonių veiksmams yra „proto veiklos“ rezultatas. „Protas“ veikiau yra įgyvendinamas „veiksmuose“, kitaip sakant, veiksmams įgyvendinami į-pročiuose (angl. „actions are minded“), kurie yra pramingi patiems veikiantiems žmonėms.“ (Psathas 1999; 50)

„Apie ką negalima kalbėti, apie tai reikia tylėti“, – šis sociologiškai interpretuotas Wittgensteino fragmentas yra „labai radikalaus“ socioempirizmo šerdis. Postempirizmo laikotarpiu, kaip teigiama nuo W. V. Quine'o, visiškai pakanka natūralizuotos mokslo filosofijos kaip „filosofijos“. Tą patį teigia ir socioempiristai, atsiribodami nuo sociologijos istorijos: pakanka praktinio racionalumo sociologijos kaip sociologijos. T. Parsonsas epistemologiją natūralizuoja, remdamasis technine „metodologijos“

samprata. H. Garfinkelis natūralizuoja ir šią techninę metodologijos sampratą – sutapatina sociologiją ir grynąjį aprašymą. Stipri (vargu ar gali būti stipresnė) radikalaus empirizmo tezė apribojama atskaitingumo procedūrų inžinerija: „Tvarkos fenomenai sutampa su procedūromis, kurios šią tvarką atgamina lokaliai endogeniškai ir atskaitingai“ (Garfinkel 2002; 72).

„Garfinkelio vartojama kalba yra sudėtinga“ (Rawls 2002; 18), – pažymi Anne Rawls. *Tvarka**, *tik-tinumai*, *atsitiktinumai* ir t.t. yra neįprastą stilistiką puoselėjanti koncepcija, semiologija, sauganti empiristinio natūralizmo „logiką“, visiškai nepanašią, kaip teigiama, į vidujai prieštarinę mokslinio racionalumo teorijų istoriją. Viena vertus, tai „<...> pastangos *neprarasti fenomeno* darant apibendrinimus“ (ten pat; kursyvas mano – A. V.). Kita vertus, tai pastangos pateisinti natūralizmo metafiziką, t.y. specifinis būdas sukurti naują aprašomojo mokslo koncepciją, išgryninti *lygybės ženklą* tarp semantinių normų ir pragmatinių normų. Garfinkelio socioempirizmas grindžiamas reikalavimu – „<...> vengti terminologijos, kuri suponuotų, jog daiktai egzistuoja atskirai nuo situacijų ir santykių, kuriais remiantis jie yra sukuriami“ (ten pat). Be nieko naujo nepasakančio empirizmo postulato čia slypi ir naujas dalykas. Į dienos šviesą iškeliamas nominalistinis (terminologinis) lygmuo. Siekiama sukurti tokią terminologiją, kuri nebūtų konceptuali terminologija. Terminas čia turi „sutapti“ su „tikrovės judesiu“, „indeksine išraiška“, „nuostabiu gyvūnu“. Kai negalima atskirti, kur yra „nuostabaus gyvūno vardas“, o kur – „judesio tikrovė“, epistemologija (nominalistinė) tampa natūralistine ontologija.

Šioje ontologinėje semiologijoje paslepia-
mas natūralizmas kaip *metafizinis polinkis*.
Tiksliau, šio polinkio net nereikia slėpti: bent
jau remiantis kantišku požiūriu, šis polinkis
egzistuoja visur ir visada. Kad ir socialiniame
Vienos „ratelyje“: „pagrindinis ratelio propa-
gandistas ir organizatorius“ Otto Neurathas
rekomenduoja „natūralistinę epistemologiją“,
kuri, kaip rašo Thomas Uebelis, reprezentuoja
„anuomet neigtą“ alternatyvą, atnaujinamą da-
bartiniais laikais (Uebel 1992; vii). Empiristinio
natūralizmo formos, kad ir labai skirtingos, yra
giminiškos: nuo Emilio Durkheimio, Otto Neu-
tratho iki Haroldo Garfinkelio kaip akies vyzdys
saugomi du būdingi požymiai: *pirma*, holistinė,
o kartu – reliacionistinė, nuostatos; *antra*, soci-
alinės aplinkos reflektyvumas, įkūnintas, kalbant
socioempiriškai, natūralizmo epistemologijoje:

„Neuratho, kaip ir Quine'o, programa prieš-
priešinama antipsichologizmui epistemologi-
joje, tačiau, kitaip negu Quine'o, ši programa
ne redukcinė, – „įgyvendina sociologizmą“ ir
įtraukia reflektyvumo sampratą į natūralistinę
epistemologiją“ (ten pat; 294).

Socioempirizme reflektyvumo samprata
įtraukiama į natūralistinės moralės sampratą.
Garfinkelio sociologijos išskirtinis bruožas,
kaip rašo Johnas Heritage'as, yra „moralės“
ir „pažinimo“ elementų integracija (Heritage
1984; 76). Šioje „integracijoje“ imanentiškai
slypi mįšlingas normatyvinis kognityvizmas –
holistinės „kolektyvinės sąmonės“ įkūnijimai
konkrečiose socialinio gyvenimo praktikose,
„etnometoduose“. Kitaip nei I. Kanto filosofinė
moralės „mumyse“ paslaptis, sociologinė empi-

ristinė paslaptis – moralinė tvarka „už mūsų“
(Garfinkel 2005; 37). *Normatyvinis* individu-
alizmo komponentas pakeičiamas holistiniu
aprašomuoju.

Tai ir ne *sociologinė holistinė* moralė. Kitaip
nei Durkheimio *dalies* dalyvavimo *bendrybė-
je* – „Taip susijungę individai jaučiasi vieni su
kitais susiję bendro tikėjimo saitais“ (Durkheim
1999; 48) – koncepcija, Garfinkelio „moralinio
atskaitingumo“ koncepcija akcentuoja *atranki-
nius* ir *parankinius*, reflektyvius kognityvinius
aspektus. Sąveikos normos – lygu pragmatiškai
įkūnyti metodai konkrečiose situacijose, „speci-
finėse darbo vietose“ (Garfinkel 2002; 72). Tai
yra *natūralistinis* tvarkos problemos sprendimo
būdas. Konvenciniu teoriniu požiūriu, prakti-
nis protavimas teikia postūmį veiksmui: kiek
racionalumo sampratoje lieka autonomiškumo,
tarp protavimo ir veiksmo elementų egzistuoja
analitinis tarpusavio ryšys. Praksiologiniu požiū-
riu, racionalumo ir veiksmo elementai sutampa.
Todėl bent kažką pasakyti apie racionalumo
ir veiksmo normų tarpusavio santykį gali tik
atsitiktinis „kitas pirmas kartas“.

Konkretinant filosofinės nuostatos natū-
ralizavimo sociologijoje istoriją pažymėtina:
nors *analitinė* T. Parsonso ir *postanalitinė* H.
Garfinkelio racionalumo koncepcijos atrodo
skirtingos (viena didelė, kita maža), tačiau jos
turi fundamentalų *natūralizmo* polinkį. Filo-
sofinė *normatyvumo problema* redukuojama į
empirini aiškinamąjį arba *empirinį aprašomąjį*
praktinio protavimo normų aprašymą. Abiem
šiais atvejais *normatyvumas* nejučia virsta empi-
rinėmis *normomis* (taisyklėmis).⁸² *Aiškinamoji* ir

⁸² *Normatyvumo problema* reikalauja skirti daugiau dėmesio *supratumo metodologijai*. Šiuo požiūriu,
T. Parsonso *veiksmo analizė*, nors ir nurodanti „artimą panašumą“ su Maxo Weberio metodolo-

aprašomoji stilistikos, be abejo, skiriasi. Parsonso analitinėje teorijoje aiškiai apibrėžiamas *visumos* ir *dalis* santykis. Garfinkelio praktikos teorijoje aiškiai matoma tik *dalis* – konkretūs narių metodai, o *visuma* (normatyvinės pagrindo sąlygos, lūkesčiai, praktiniai istoriniai kontekstai) lieka mįslinga ir nepermatoma.

Didelėje empirinėje teorijoje aiškiai matomas paprasčiausias analitinis *veiksmo teorijos vienetą*, kurį sudaro elementarūs *veiksmo* – „konkreto tikslo, konkrečių sąlygų, konkrečių priemonių ir vienos ar daugiau normų, reguliuojančių priemonių pasirinkimo ir tikslų santyki“ (Parsons 1949; 731) – elementai. Mažoje praktikos teorijoje prasmės, subjektyvumo, objektyvumo, mokslinio racionalumo, praktinio racionalumo elementai sudaro mįslingą homogenišką „kognityvinės kasdienės praktikos“ visumą. Čia „dalis“ idealiai sutampa su „visuma“. „Bendrybių“, kaip teigiama, nėra ir negali būti: tik „praktinio veiksmo ir praktinio protavimo struktūrų praktinis objektyvumas ir praktinis pastebimumas“ (Garfinkel 2002; 171).

Formaliosios analizės metodai, kaip formuluoja H. Garfinkelis ir H. Saksas, ne tik neįstengia apčiuopti elementariausių – indeksinių išraiškų – prasmės akcentų, bet ir siekia „išnaikinti“ šiuos „neišnaikinamus“ bruožus. Nenuostabu, kad pasirenkamas gynybinis reliatyvistinis mokslo politikos pateisinimo bū-

das – „simetrija“ tarp racionalumo ir veiksmo. Pažymėtina: *vengimo apibendrinti* politika yra ne tik radikalus nepasitikėjimas apibendrinimais, bet ir specifinė socialinio mokslo filosofija, natūralistiškai pateisinanti „tik šią praktiką“, „tik tai“, „tik šiuo metu“ kaip imanentinę, nebendramatišką „logiką“.⁸³

Vienas pagrindinių T. Parsonso atsisakymo įtraukti *filosofinę nuostatą* į sociologinę analizę argumentų yra tas, kad filosofija, ypač nuo Hume'o, yra pernelyg skeptiška, todėl skatintų dar papildomai reflektuoti mokslinio racionalumo prielaidas. O sociologijos *mokslas*, priešingai, akcentuoja pozityvią, nuoseklią racionalių mokslinių normų sklaidą: „Fundamentalus mano pozicijos akcentas yra tas: pagrindinių logikos ir stebėjimo kategorijų tęstinumas, viena vertus, labiausiai išplėtotuose moksluose, kita vertus, paprasčiausiuose sveiko proto veiksmuose“ (Parsons 1978a; 75). Logikos ir stebėjimo tęstinumo idėją H. Garfinkelis apibrėžia kaip *analitinę poziciją*, tačiau tik tam, kad neužilgo būtų galima ją atmesti ir rekomenduoti „atvirkščią“ postanalitinio tęstinumo idėją, kylančią ne iš filosofinių, o iš lingvistinių apibrėžimų.

T. Parsonsas *normatyvumo problemą* ir identifikuoja, ir konceptualizuoja. Kitai nei H. Garfinkelis, kuris šią *problemą* suskliaudžia natūraliomis kabutėmis, atkirsdamas ją nuo *problemų* socialinėje teorijoje istorijos ir pasirink-

gija, kaip pažymi kritikai, mažai ką bendro turi su Weberio prasmingo veiksmo analize (Heritage 1984; 15).

⁸³ „Etnometodologiniai metodai yra veikiau metodai, vangiantys formalios analizės, negu tyrimo metodai“ (ten pat). Šis atviras etnometodologijos pirmtako pripažinimas rodo, kad skirtumai tarp analitinės ir postanalitinės pozicijų yra *bendramatiški*: „Profesionali sociologija ir etnometodologija sutaria, kad gyvūnas, kurį jos medžioja, yra tvarkos* kaip nemarios, kasdienės visuomenės atgaminimas ir atskaitingumas“ (ten pat). Tik žinoma, kaip priduria Garfinkelis, „be vaizduotės“ (ten pat), o tik stebint „objektyvią socialinių faktų tikrovę“, „detalių figūracijas“ (ten pat; 142, 177).

damas asketišką radikalai empiristinę poziciją: „Daiktų konkretume tvarka yra“ (Garfinkel 2002; 142; kursyvas autoriaus). Asketiškumas, pačioje pradžioje konceptualiai intriguojantis, paskui tampa redukciniu. *Konceptuali* tvarkos problema redukuojama į *konkrečius* narių metodus, praktinio racionalumo formas.⁸⁴ T. Parsonsas, priešingai nei H. Garfinkelis, *tvarkos problemas* socialinėje teorijoje nelaiko tuščia intelektualizmo iliuzija (racionalistinė *vaizduotės junginių* struktūra). Kritikuodamas materialistinių utilitarinių tvarkos problemas lygmenį, kurį vadina „faktine tvarka“, Parsonsas aiškiai nurodo problemą, su kuria susiduria bet kuri ir bet kokia socialinė teorija, jei tik ir kai tik ji nepaiso „normatyvinės tvarkos“ lygmens.

Talcottas Parsonsas aiškiai apibrėžia dilemą, rekomenduodamas skirti *aprašomąjį* ir *analitinį* lygmenis (Parsons 1949; 732–3). Jei šie lygmenys neskiriami, socialinių mokslų metodologija neįstengia konceptualizuoti *normatyvumo* sutapdama su empiristine *faktiškumo* koncep-

cija. Veiksmas visada apima *įtampos būklę* tarp *normatyvinio* veiksnio ir *sąlygų* veiksnio. Veiksmas – tai galimybė keisti *sąlygas* konformiškumo *normų* atžvilgiu kryptimi (ten pat). Parsonsas, šiuo konkrečiu atveju formuluodamas anti-natūralistinę poziciją, pabrėžia epistemologinę *subjektyvaus požiūrio* problemos reikšmę. Pasak jo, pozityvistinis Durkheimo „objektyvizmo“ polinkis yra tas, kad socialinis veikėjas apibūdinamas kaip asmuo, natūraliai suvokiantis tikrovę kaip socialinę tikrovę ir prisitaikantis prie jos (ten pat; 428). Šiuo atveju sunyksta įtampa tarp *normatyvinio* veiksnio ir *sąlygų* veiksnio. Mokslinės socialumo reprezentacijos tampa „faktinėmis“. Eliminuojama *normatyvinės tvarkos* problema.⁸⁵

Pats Parsonsas, kaip dažnai pažymi kritikai (Camic 1989; Gould 1991), ne visada nuosekliai laikosi šio metodologinio principo suplakdamas *analitinę* veiksmo schemą ir *empirinių* veiksmo aprašymą. Kitaip tariant, painiodamas *normatyvinę* ir *empirinę* praktikos teorijos kon-

⁸⁴ Tai pripažįsta ir patys postanalitikai, rekomenduodami neapsiriboti natūralia technopoetinių tyrimų sėkme, o veikiau „<...> sistemingai nuskaidrinti kasdienių praktikų logiką (įskaitant komunikacines praktikas) kasdienio gyvenimo aplinkybėse. Jei tai reiškia, kad turime peržiūrėti ankstesnes „etnometodologines“ temas, tai pasakyčiau: geriau vėliau, negu niekad“ (Coulter 2001; 37).

⁸⁵ Kaip aiškina Parsonsas, Thomas Hobbesas *tvarkos problemą* sprendžia vienpusiškai, postulodamas „faktinę“ tvarką ir pamatinį „baimės“ motyvą. Čia *veiksmas* paklūsta aistrai – savisaugos instinktui, *proto minimumui*, kuris ir pasiūlo specifinį „visuomeninės sutarties“ būdą. Žmonės sutinka atiduoti prigimtinę laisvę *suvereno* valdžiai, garantuojančiai saugumą, kurį užtikrina teisėta valdžios kontrolė. Parsonsas, nurodydamas esminį *normatyvinės tvarkos*, kurią jis skiria nuo Hobbeso *faktinės tvarkos*, trūkumą, konstatuoja: šiuo „utilitariniu“ atveju „žmogaus veiksmo pagrindą sudaro *aistros*“ (Parsons 1949; 90). Utilitarinis racionalumo sprendinys – ribotas. Protas paverčiamas „aistrų vergu“; racionalistas Parsonsas, kitaip nei empiristas Hume'as, nedaro melancholiškos išvados, kad protas vergauja aistroms. Kadangi utilitarinei proto formai rūpi tik techninis *priemonių* Utilitarinis racionalumo sprendinys tapatina du tvarkos – *faktinės* ir *normatyvinės* – lygmenis. *Faktinė* tvarka susijusi su statistinių tikimybės dėsnų, kuriuos artikuliuoja mokslo teorija, reiškiniais, o *normatyvinė* tvarka susijusi su jai gimininga norminių elementų – tikslų, taisyklių bei kitų normų – sistema. panaudojimo klausimas, susiduriama su „fundamentalia empirine problema“ (ten pat; 91).

cepcijas. Šis realistinis polinkis, rodos, yra „specifiškai sociologinis“.⁸⁶ Durkheimas, konkrečius socialinius faktus laikydamas skiriamaisiais socialumo („religijos“) bruožais, kaip rašo Parsonsas, pavojingai artėja prie *lygybės* tarp religijos ir visuomenės ženklo: „Durkheimas priartėja prie religijos ir visuomenės lyginimo pabrėždamas ne materialųjį religijos aspektą, bet veikiau idealųjį visuomenės aspektą“ (ten pat; 427).

Lygiai taip pat ir etnometodologija, nepaisydama *analitinio* ir *aprašomojo* lygmenų skirties, teikia postūmį realistinei metafizinei *imanentinio normatyvumo* koncepcijai. Etnometodologai lengvai išporuoja *racionalumo* ir *normatyvumo* komponentus, „liudamiesi traktuoti mokslinius racionalumo tipus kaip metodologinę taisyklę“ (Garfinkel 2005; 250). Normatyvumas ne išnyksta, o yra endogenizuojamas: „<...> veikla, kuria remdamiesi veikėjai kuria ir valdo organizuotas kasdienių reikalų aplinkas, yra tapati veikėjų procedūroms, kurios daro šias aplinkas „atskait-ingomis““ (Garfinkel 2005; 7). Pakirtus šaknis metodologinėms racionalumo taisyklėms, normatyvumas natūralizuojamas empiristiniuose „konkrečių kokybių rinkinių“ aprašymuose. Randasi natūralistinis *praktinio racionalumo* ir *normatyvumo* suporavimo būdas. Metodologija be a priori normatyvumą įkūnija etnometoduose, praktinės veiklos figūracijose. „Indeksinius natūralios kalbos požymius“ (Garfinkel, Sacks 1986; 158) galima paliudyti *be postuluojamų struktūrų*, *be matematinių metodų* (ten pat).

„Naujosios sociologijos“ (Lynch 1993; 12) skiriamasis bruožas – sisteminga formalios analitikos „vengimo politika“. Atmetusi struktūras ir metodus, naujoji sociologija lyg ir išvengia *normatyvumo*, siejamo su racionalistinėmis struktūromis. Todėl kartu su Wittgensteinu gali postuluoti: „Taigi *kitas* negali suprasti *šitos* kalbos“ (Wittgenstein 1995b; 224; kursyvas mano – A. V.). Kaip taupiai taria socioempiristai: „ne struktūrinės“ išraiškos tiesiog „yra“, nors būtent „tai“ formaliuosius analitikus „įvairiai nuvilia“ (ten pat). Išvada, prie kurios prieinama, yra natūrfilosofinė: epistemologiją galima natūralizuoti iki „nulinio“ normatyvumo lygmens, kuris normatyvines atskaitas prilygina „pačios tikrovės“ atskaitingumui, t.y. „moralei už mūsų“. *Normatyvumas* ištirpsta techninėje *kognityvinių procedūrų* detalizacijoje. Atmetus a priori, natūralistinėmis *a posteriori būtinybėmis* tampa „visa-persmelkiantys“ (angl. „omnipervasive“; ten pat; 177) indeksinių išraiškų bruožai. Draudžiama žengti už interpretacinės schemas, kuri vadinama *natūralia atskaita*, ribų, pavyzdžiui, vertinti, lyginti, kritikuoti *unikaliai aprašytą* detalių koherenciją. *Interpretacinis* referencinių schemų statusas lieka neapibrėžtas.

Jei „pavyzdinis formaliosios analizės delegatas Parsonsas“ (Garfinkel 2002; 141) įgyvendina klasikinio atskaitingumo tyrimus *savokiniam* lygmenyje, tai „pavyzdinis natūraliojo atskaitingumo aprašymo delegatas“ H. Garfinkelis įgyvendina tyrimus *sąveikos in situ* lygmenyje. Šios dvi tvarkos – veikiau *simetriškos*, o ne

⁸⁶ Sociologinis realizmas išvengia metafizikos *vardo*, bet ne *metafizikos*. Metafizika egzistuoja jei ne kaip mokslas, tai vis dėlto kaip natūralus polinkis: <...> tad visi žmonės, kai tik jų protas pakyla iki spekuliacijos, tikrai visada turėjo ir visada turės kokią nors metafiziką“ (Kantas 1982; 67).

asimetriškos, kaip teigia socioempiristai: „Garfinkelis ir Parsonsas kalba apie dvi skirtingas socialinės tvarkos koncepcijas – sąveikos tvarkas vs. institucines tvarkas“ (Rawls 2002; 59). Net po racionalumo ir normatyvumo išporavimo normatyvinis komponentas, kaip minėta, niekur neišnyksta. Tik saugiai natūralizuojamas. Tai, kas anksčiau vadinta „socialine struktūra“, dabar vadinama „socialumu“, „praktika“, „protu veiksmė“. Ir Parsonsas, ir Garfinkelis skirtingais būdais pateisina normatyvumo (holizmo, kontekstualumo, praktikos, visuomenės) prasmę vadovaudamiesi klasikine Durkheimio socioempirizmo *koncepcija*. Anne Rawls tai vadina filosofo Durkheimio *socioempirizmu*:

„Durkheimio socioempirizmas sutelkia dėmesį į dinamišką ryšį tarp grupės narių kaip dalyvių ritualiniuose socialiniuose procesuose ir socialinių procesų, kuriuos įgalina jų dalyvavimas. Racionalaus individo samprata atmetama ir pakeičiama socialumo samprata, tačiau tai nesibaigia reliatyvizmu. Durkheimas suvokia tam tikrus socialinius santykius kaip pamatinius ir būtinus: norint, kad egzistuotų žmogaus protas, jie privalo būti įgyvendinami tam tikra forma visose kultūrose.“ (Rawls 2004; 13)

Normatyvinius Durkheimio sociologijos principus Parsonsas sistemingai išplėtoja suteikdamas jiems *empirinės teorijos* pavidalą. Haroldo Garfinkelio socioempirizme empirinė teorija ir mokslinio racionalumo sampratos *pragmatizuojamos*. Juo arčiau lokalių ir natūralios socialinės tvarkos, kurią saugo mįslingi pagrindo lūkesčiai, tuo arčiau normatyvumo kaip reiškinių, kuris galiausiai darosi nepastebimas. *Socialinė* epis-

temologija empiriškai apčiuopia normatyvinę *socialumo* vertę pateisindama ją kaip faktų srities sąryšius, „praktikos loginį atskaitingumą“ (Lynch 2001; 155).

Kelią, kuri nuneina „naujoji sociologija“ nuo etnometodologijos iki socioempirizmo, galima apibūdinti kaip fenomenologinės nuostatos ištirpimą mokslinėje nuostatoje. Jei pačioje pradžioje normatyvumas („pagrindo lūkesčiai“) traktuojamas kaip iki-teorinė ir iki-lingvistinė heterogemiškos kilmės holistinė realybė, turinti daugybę aiškumo, ryškumo, tikslumo ir pažįstamumo laipsnių,⁸⁷ tai paskui normatyvumas iki minimaliausių detalių išnarstomas lingvistinėje praktikoje (*šnekos analizėje*).

„Numanomos“ normatyvumo dimensijos virsta materialiais, įkūnytais „vulgarios kompetencijos“ (proto veiksmė) paliudijimais matomoje, tačiau nepastebimoje praktinio racionalumo struktūroje. Fenomenologinės nuostatos pakeitimas mokslinė savo ruožtu reikalauja aprašymą sieti tik su *horizontaliu* lygmeniu, viską palikti taip, *kaip yra*: a) atmesti „teorinio bendrumo troškimą“ ir pasikliauti tik „empirinio konkretumo troškimu“; b) sustiprinti natūralistinio pažinimo statusą, – kasdienės kalbos sąvokos ir sveiko proto žinojimas didžiąja dalimi yra ne menkesnės žinojimo formos, negu pažinimas, reikalaujantis mokslinio pagrindimo (Lynch, Bogen 1996; 272). Natūralistinis žavėjimasis *tik horizontaliu* lygmeniu priartina prie ribos, kurią Robertas Brandomas vadina „banaliu empirizmu“: „*Banalus empirizmas* apsiriboja

⁸⁷ „Žinojimas turi daugybę aiškumo, ryškumo, tikslumo ir pažįstamumo laipsnių“ (Schutz 1962; 14); „<...> abipusiškas žinojimas turi būti aiškus ir ryškus – nepakanka vien tik daugiau ar mažiau tuščių lūkesčių kito elgsenos atžvilgiu“ (ten pat; 32).

stebėjimais, teigdamas, kad be percepcinio suvokimo mes negalime pažinti atsitiktinių fakto dalykų ir, dar daugiau, kad koncepcinis turinys yra nesuprantamas be jo santykio su percepciniu patyrimu“ (Brandom 2000; 23–4).⁸⁸

Šiuo perėjimo iš fenomenologijos į mokslą požiūriu, analitinis *sisteminio teorizavimo* kodas (Parsons 1949; 57–8) ir reliatyvizuojantis postanalitinis „Mannheimo dokumentinių liudijimų kodas“ (Garfinkel 2005; 75),⁸⁹ kuris randasi „empatiškai“ iš analitinės pozicijos (Garfinkel 1991; 12), sudaro du reikšmingus natūralizmo sociologijoje etapus. Šį empatišką jungties tarp analitikos ir postanalitikos momentą paliudija ir H. Garfinkelis:

„*Socialinio veiksmo struktūra*, išvelgdama ir giliai apmąstydamą bendruosius, plačiai atkar-
tojamus žmogaus veiksmo požymius kaip visuomenių ir visuomenėse požymius, sukūrė pavyzdį formaliajai analitinei sociologijai ir tapo analitinės sociologijos ir pasaulinės apimties socialinių

mokslų sąjūdžio simboliu. Etnometodologija išaugo iš šios nuostabios knygos. Jos pirminės iniciatyvos glaudžiai susijusios su šiuo tekstu. [Žinoma, atidžiai rekonstruojant perskaitytus dalykus.] (Garfinkel 1991; 11, 18.)⁹⁰

Garfinkelis, rekonstruodamas analitiką, jungia tris natūralistinio požiūrio į „stulbinančią visuomenės kaip praktinio įgyvendinimo viziją“ fragmentus: 1) Hobbeso formuluotą socialinės tvarkos problemą, 2) praktinio objektyvumo ir praktinių veiksmų stebimumo problemą, 3) kasdienės visuomenės atskaitingumo, t.y. reflektivaus įprastumo, specifikacijos problemą (ten pat; 11–2).

Pirma, racionalistinis Hobbeso normatyvumas natūralizuojamas labai konkrečiose kalbos ir numanomo žinojimo detalėse. Antra, socialinių teoretikų protas respecifikuojamas kaip į-protis. Trečia, *natūralaus atskaitingumo* (Garfinkel 2002; 173) euristika apskritai „<...>

⁸⁸ Tas pat – ir natūralistinėje filosofijoje. Tiesiog *reikia tęsti* – pradėti *natūralaus atskaitingumo (nuli)*, o ne tradicinio „intelektualistinio išprotavimo“ momentu: „Kartezinė abejonė – ne tas kelias, kuriuo reikia pradėti“ (Quine 1975; 68). Filosofijoje epistemologinis natūralizmas, o tiksliau, „Quine’o pozityvizmas“ (Putnam 1983; 240–4), tampa „epistemologinio eliminacionizmo“ pavyzdžiu, tobulai derančiu su antiteoriniu socioempirizmu: „<...> turime tik *atmesti* pateisinimo, tinkamų argumentų, patvirtinamų teiginių ir pan. sampratas ir *rekonstruoti* „evidencijos“ sampratą (šiuo atveju „evidencija“ – tai juslinės stimuliacijos, kurios, kaip *priežastys*, suponuoja mūsų mokslinius įsitikinimus“ (ten pat; kursyvas autoriaus). Kaip pasakytų dar ne natūralistas Hume’as, „<...> neturime kitokios substancijos idėjos, išskyrus atskirų kokybių rinkinio idėją“ (Hume 2007; 27).

⁸⁹ Pasak Mannheimo, du tyrimo tipai – *empirinis tyrimas* ir *epistemologinis tyrimas* – „<...> nebūtinai tarp savęs susiję, ir galima paisyti empirinių rezultatų nepaisant epistemologinių išvadų“ (Mannheim 1966; 267).

⁹⁰ Tarp keturių H. Garfinkelio įvardytų neopraksiologijos krikšto tėvų T. Parsonsas įvardijamas kaip „pirmasis“: „Straipsniai buvo parašyti remiantis Talcotto Parsonso, Alfredo Schutzo, Arono Gurwitsch’iaus ir Edmundo Husserlio tekstų analize“ (Garfinkel 2005; 2). Stulbina atrankinis ir parankinis socialinės teorijos problemų traktavimas (Durkheimas, reikalui esant, gali būti neparankus pozityvistas, kitu atveju – etnometodologas, kaip, beje, ir Hobbesas): „Stulbinanti visuomenės kaip praktinio įgyvendinimo vizija būdinga „plačios apimties“ socialinės teorijos tradicijai: nuo Hobbeso iki Parsonso (Lynch 2001; 140).

siūlo vertingą terapijos formą šiuolaikiniams socialiniams teoretikams“ (Lynch 2001; 156).⁹¹

Kitaip sakant, „ne tik filosofija, bet ir sociologija gimsta iš nuostabos“. Pofilosofinio stebinio ištakos – įprasčiausias: *epistemologinis reliacionizmas*, numatantis „laispnišką epistemologinių problemų išnykimą“ (Mannheim 1971; 61). Vartojant Th. Kuhno apibrėžimus, tai yra *mokslo revoliucijos* momentas: „Kitaip sakant, racionaliojo elgesio požymius sociologas gali atskirti nuo filosofinio komentavimo srities ir įtraukti juos į empirinio tyrimo veiklą“ (Garfinkel 2005; 254). Pridurtina, kad netgi Alfredo Schutzto mokiniai, savaip praverdami duris natūralistinėms tendencijoms, linkę „pašalinti iš žinojimo sociologijos epistemologines ir metodologines problemas“ (Berger, Luckmann 1999; 25). K. Mannheimas *epistemologiją* pakeičia *socialine epistemologija*, o H. Garfinkelis hermeneutiškai *atsargų etnometodologinį* požiūrį („nebūtinai atsižvelgti į teoretiko nuostatą“) pakeičia *praksiologiniu* („būtinai neatsižvelgti į teoretiko nuostatą“).

„Būtinai neatsižvelgti į teorinę nuostatą“ tampa asketiško mokslinio darbo norma dvejopa prasme. Pirmą, visos lokalaus racionalumo *atskaitos* – ir stingant stebėtojų ir esant stebėtojų

perviršiui (visi mes esame etnometodologai) – perrašomos vis kitą pirmą kartą, taigi kiekvienas stebėjimas ir aprašymas yra „unikalus“, kaip postuluoja Haroldo Garfinkelio tik-tinumo praksiologija (Garfinkel 2002). Antra, dekonstruojamas epistemologinis „aš“ ir jai ar jam priskiriamas „subjektyvus požiūris“. Šį požiūrį pakeičia subjekto ir subjektyvumo vengianti Wittgensteino „Tai yra“ (!) draugija.⁹²

Holistinio natūralizmo⁹³ istorijoje ypatingas vaidmuo tenka analitinės ir postanalitinės pozicijų tarpusavio pašnekiesiui. Sociologija, tik pradėjusi analizuoti *socialinį veiksma*, kitaip nei filosofija, tiesiogiai susiduria su racionalumo ir socialinio veiksmo santykio problema. Socialinių mokslų metodologijos pirmtakas Maxas Weberis, suprasdamas kompleksiską racionalumo problemos pobūdį, renkasi *asketišką metodologinį* kelią, kuris klasikinę sociologiją išgelbsti, – *kartą* priimtomis mokslinio racionalumo prielaidomis reikia mažiausiai abejoti, turint galvoje specifiską klausimą, kad tai verta žinoti (Weber 1990; 73). *Asketiškas* sociologinis pasirinkimas bent laikinai paslepia tamsią sociologinę paslaptį.⁹⁴ *Problema* (tai, kad sėkmingo mokslinio darbo prielaida yra *atranka*, mokslin-

⁹¹ „Tai yra aliuzija, gretinama su Wittgensteino rekomendacija: kad jo tyrimai terapeutiskai atmeta „objektyvumo troškimą“, kuris persmelkia mokslinę filosofiją. Etnometodologija yra empirinė, tačiau ji neapima, veikiau, mano požiūriu, neturėtų apimti loginių empiristų svajonės sukurti specialią tyrimų formą, kuri atskleidžia realybes, dar nežinomas „sveikam protui“ arba klaidingai jo pažintas“ (ten pat).

⁹² *Aš keičia tai*: „588. Aš žinau“ turi prasmę tik tuomet, kai tai ištaria asmuo. Tačiau tada būna nesvarbu, ar ištartis yra „Aš žinau...“, ar „Tai yra...“ (Wittgenstein 2009; 127).

⁹³ Kalbant trumpai, bet ir esmės: 1) taisyklė yra socialinis institutas, 2) vadovautis taisyklėmis – lygu dalyvauti socialiniame institute, 3) institutas gali būti analizuojamas performatyviškai (Bloor 1997; 134).

⁹⁴ Sąvokos, vadinamos įvairiais „racionalumo“ vardais, yra heterogeniškos (Schutz 1996; 7). Analogišką išvadą, išplaukiančią iš socialinio veiksmo ir veiksmo idėjos *tarpusavio santykio* daro ir Henri Bergsonas: „<...> laisvas veiksmas nėra bendramatis su idėja, o jo „racionalumą“ turi apibrėžti tas pats nebendramatiškumas, leidžiantis jame rasti kiek tik nori racionalumo“ (Bergson 2004; 64–5).

ninko akcentuojama racionalumo *norma* ir jos *vertė*) primirštama, epistemologiją siaurinant į „techninę epistemologiją“ (Parsons 1949; 753), o paskui natūralizuojant.

Lemiamas lūžis sociologijoje įvyksta po racionalizmo, ypač loginio empirizmo, krizės, kai racionalumo sampratą reliatyvizuoja neben-dramatiškos paradigmos, kalbiniai žaidimai, gyvenimo formos. Sociologinio natūralizmo idėja įsitvirtina gerai išmokdama natūralistinę loginio empirizmo pamoką: jei *tradicinio empirizmo* ir *tradicinio racionalizmo* sintezė vargu ar galima, tai verta grįžti prie radikalios klasikinio empirizmo, radikaliai priešpriešinamo racionalizmui. Socioempirizmas detalai išplėtoja *empiristinę* savo programos pusę.⁹⁵ Daug žada ir reliatyvistinis momentas: racionalumą – ne mokslinį, o praktinį – atskaitingai aprašo pati socialinė tikrovė.

Jei Parsonsas, atmesdamas tris empirizmo rūšis (*pozityvistinį empirizmą, partikuliaristinį empirizmą, intuityvų empirizmą*), dar viliasi, kad „bent kai kurios bendrosios mokslo sąvokos adekvačiai „apčiuopia“ objektyvaus išorinio pasaulio aspektus“ (Parsons 1949; 730), tai Garfinkelio vizijoje nelieka jokių bendrųjų sąvokų. Objektyvi socialinių faktų tikrovė sutampa su aprašomaisiais „įprasčiausių daiktų pasaulyje“ (Garfinkel 2002; 93) bruožais. Nekantri išvada, kurią daro neopraksiologija yra ta: filosofai nuo Descartes'o laikų beviltiškai tikina, „kad filosofija turinti kažką pasakyti“ (Hutchinson, Read, Sharrock 2008; 125).

Anksčiau ar vėliau atrandama *metaphysica naturalis*: „indeksiniai natūralios kalbos požy-

miai“ (Garfinkel, Sacks 1986; 158). Tai yra moralinio kognityvinio įsipareigojimo veikiau technopoetikai, o ne gyvenimo-pasauliui, nuostata, nes „<...> tie stebiniai niekada negali padėti man išeiti už patyrimo srities“ (Kantas 1982; 310).

Technopoetika, kaip minėta, pasirodo su sena *radikalios empirizmo* kepure, tačiau vilkėdama naują apsiaustą. Atsakis pernelg logizuotos Rudolfo Carnapo idėjos randasi besąlygiška pagarba *reliatyvizmo postūmiui humanistikoje*. Nors šiuolaikinių natūralistų kartos mielai užmiršta savo pirmtako, „<...> pirmojo profesionalaus mokslinio filosofo Moritzo Schlicko“ vardą, kurį entuziastingai rėmė „reliatyvistas“ Einšteinas, kaip ir pastarąjį – Moritzas Schlickas (Friedman 2001; 12), tačiau lieka natūralus reliatyvistinis holizmo *polinkis* ir *gera padėtis*, šįkart ne tik mokslo filosofijoje, bet ir humanistikoje.

Išvados

Epistemologijos sampratos *natūralizavimas* filosofijoje ir racionalumo sampratos *pragmatizavimas* sociologijoje apima dvi reikšmingas implikacijas. *Pirma*. Tiek bendresnėje filosofijos, tiek konkretnesnėje socialinių mokslų metodologijos srityse *epistemologinis natūralizmas* pamažu išstumia *įtarumo hermeneutiką*. Teorinė vaizduotė, kurios ištakos – filosofijos ir socialinių teorijų istorija, *natūralizuojama*.

Dar prieš randantis *nebendramatiškumo* tezei mokslo filosofijoje, vyrauja loginio empirizmo, plačiąja prasme, taisyklės, akcentuojančios

⁹⁵ Suprasdama esminį prieštaravimą tarp logikos ir patyrimo, loginio empirizmo programa kažkodėl dar atkakliau pabrėžia *loginės ir matematinės racionalumo sistemos* pirmenybę (Zammito 2004; 10).

sisteminę logiką ir taikomųjų empirizmo procedūrų tarpusavio ryšį. Socialinių mokslų metodologijoje šias taisykles atitinka funkcinis „Parsonso kodas“, racionalų pažinimą laikantis vieninga organinė visuma, o loginio empirizmo taisyklės – mokslinės metodologijos gairėmis. Racionalizmo taisyklės postempirizmo laikotarpiu patiria krizę, kuri liudija, kaip sunku suderinti racionalų mokslinį socialinio pasaulio modelį ir racionalumo įgyvendinimo pačioje praktikoje formas. Euristinei *nebendramatiškumo* tezei tampant skirtingų kalbinių žaidimų *neišverčiamumo* postulatu, racionalumo samprata reliatyvizuojama. Metodologiją pakeičia metodologija *be a priori*.

Antra. Atmetus filosofinį *a priori* ir mokslinį *a priori*, *racionalumas* ir *veiksmas* simetrizuojami metodologijos *be a priori* *horizontalėje*. Stipri skepticizmo forma (nėra „pirmosios filosofijos“) epistemologiniame natūralizme paremia stiprią skepticizmo formą (nėra „pirmosios teorijos“) socioempirizme. Randasi *sisteminio epistemologijos tradicijos neigimo* postulatai: kad skirtingos teorinės kalbos negali būti išverčiamos viena į kitą, kad sąvokos yra neapibrėžiamos, kad išprotavimo ryšiai grindžiami klaidinančiais vaizduotės junginiais. Radikalaus nepasitikėjimo *racionalizmu* formos derinamos su absoliučiu pasitikėjimu *natūralaus atskaitingumo* procedūromis.

Natūralizmo institucionalizavimas išpureną kultūrinę reliatyvistinę dirvą. Grynojo empirinio tyrimo „asketizacija“, kitą pirmą kartą po Maxo Weberio, nepalieka jokių specialiųjų epistemologinių privilegijų, išskyrus natūralistines aprašymo privilegijas. Randasi dvi natūralistinės technopoetikos: anticipojuojanti juslines stimuliacijas

filosofinė psichologija ir socioempirizmas. Abi šios formos pasirodo su sena *radikalaus empirizmo* skrybėle.

Modernioji epistemologijos natūralizavimo istorija susideda iš dviejų, *nuosaikaus* ir *radikalus*, etapų: *skeptiško euristinio* (Hume'o radikalios empiristinės abejonės) ir *pozityvaus natūralistinio* (Quine'o mokslinio tik stebėjimo). Gerokai trumpesnę socialinių mokslų metodologijos natūralizavimo istoriją dvidešimtame amžiuje sudaro *analitinės pozicijos* (T. Parsonso empirinės teorijos) ir *postanalitinės pozicijos* (etnometodologijos bei kitų praksiologinių formų) sąveika.

Juo labiau pabrėžiami natūraliųjų kalbų „neišverčiamumo“ vieni į kitas aspektai, o ne komunikaciniai ryšiai tarp skirtingų racionalumo sampratų, tuo labiau sutampa radikalaus empirizmo ir natūralizmo tendencijos. Natūralizmas atsiriboja nuo racionalizmo tradicijos, tačiau išsaugo gyvybinius ryšius su *klasikine* filosofinio empirizmo tradicija. Šiuolaikinio natūralizmo horizontalė ištiesia draugišką ranką Davidui Hume'ui, kurio šaltakraujiška išvada yra *radikali*. Metafizinė prasmė – absoliučiai nesuprantama: nėra nei *priežasties-padarinio* ryšių, nei *substancijų*. Tiek Hume'o, tiek šiuolaikinių empiristų natūralistinė nuostata rekomenduoja tik aprašyti „vietines sąsajas“. Kitaip sakant, aprašyti genealoginį ryšį tarp vietinių praktikų ir šių praktikų atskaitų.

Sąvokinių mąstymą, išprotavimą, normatyviškai įpareigojantį dėsnių keičia procedūrinis faktinės tvarkos įgyvendinimas. Racionalumas ir normatyvumas *vienu ir tuo pačiu metu* natūralizuojami. *Normatyvumas* paslepiamas atskaitingoje, pačią save aprašančioje, technopoetikoje.

Sunyksta racionalizmo ir normatyvumo ryšiai, tačiau jokiū būdu ne empirizmo ir normatyvumo ryšiai. Minimalistiniai racionalumo ir normatyvumo ryšiai empirizuojami. Postuluojamas lygybės ženklas tarp semantinių normų ir pragmatinių normų: *prasmė* – lygu *vartojimas*.

Susiaurintoje empirizmo normoje, atskirtoje nuo koncepcinių elementų, sutampa *mokslinė*

teorinė ir *kasdienė teorinė* kalbos vartojimo praktikos. Juo *detalesnis* aprašymas, tuo *adekvatesnis* atskaitingumo vaizdinys; juo *adekvatesnis* vaizdinys, tuo labiau *sutampa* racionalumo, normatyvumo ir atskaitingumo komponentai. Ši empiristinė sanglauda slepia dualizmą, kurio ištakos – neidentifikuojami *normatyvumo* ir *natūralizmo* komponentai.

LITERATŪRA

Audi, Robert. 1993. *The Structure of Justification*. Cambridge: Cambridge University Press.

Audi, Robert. 2003. *Epistemology: A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge, 2nd edn.* London: Routledge.

Barnes, Barry. 2001. „Practice as collective action“ in Theodore R. Schatzki Karin Knorr Cetina and Eike von Savigny (eds.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London and New York: Routledge: 25–36.

Bauman, Zygmunt. 1973. „On the Philosophical Status of Ethnomethodology“, *Sociological Review*: 5–23.

Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas. 1999 [1966]. *Socialinis tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas* (iš anglų kalbos vertė Aldona Radžvilienė). Vilnius: Pradai. [Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas. 1967. *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.]

Bergson, Henri. 2004. *Kūrybinė evoliucija* (iš prancūzų kalbos vertė Petras Raščius). Vilnius: Margi raštai.

Bernstein, Richard J. 1983. *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*. Philadelphia, Pennsylvania: Pennsylvania University Press.

Bernstein, Richard J. 1983. *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*. Philadelphia, Pennsylvania: Pennsylvania University Press.

Bloor, David. 1976. *Knowledge and Social Imagery*. London: Routledge and Kegan Paul.

Bloor, David. 1997. *Wittgenstein, Rules and Institutions*. London and New York: Routledge.

Bonjour, Laurence. 1998. *In Defence of Pure Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bonjour, Laurence; Sosa, Ernest. 2003. *Epistemic Justification. Internalism vs. Externalism, Foundations vs. Virtues*. Malden, MA, Oxford, UK: Blackwell Publishing.

Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice* (trans. by Richard Nice). Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre; Wacquant, Loïc J. D. 2003. „Reflektyviosios sociologijos praktika“. Kn.: Pierre Bourdieu ir Loïc J. D. Wacquant, *Išvadas į reflektyviąją sociologiją* (iš anglų kalbos vertė Vilija Poviliūnienė). Vilnius: Baltos lankos: 270–319.

Bird, Alexander. 2000. *Thomas Kuhn*. Chesham: Acumen Publishing Limited.

Brandom, Robert B. 2000. *Articulating Reasons. An Introduction to Inferentialism*. Cambridge, Mass., London, England: Harvard University Press.

Brandom, Robert B. 2009. *Reason in Philosophy. Animating Ideas*. Cambridge, Mass., London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.

Bubandt, Nils; Otto, Ton. 2010. „Anthropology and the Predicaments of Holism“ in Ton Otto and Nils Bubandt (eds.) *Experiments in Holism. Theory and Practice in Contemporary Anthropology*. Malden, MA, USA, Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.: 1–16.

Camic Charles. 1989. „Structure After 50

Years. The Anatomy of a Charter”, *American Journal of Sociology* 95: 38–107.

Carnap, Rudolf. 2000 [1937]. *Logical Syntax of Language*. London and New York: Routledge.

Carnap, Rudolf. 2003. *The Logical Structure of the World and Pseudoproblems in Philosophy* (trans. by Rolf A. George). Chicago and La Salle, Illinois: Open Court.

Carnap, Rudolf. 2003. *The Logical Structure of the World and Pseudoproblems in Philosophy* (trans. by Rolf A. George). Chicago and La Salle, Illinois: Open Court.

Carr, David. 1970. „Translator’s Introduction“ in Edmund Husserl, *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology. An Introduction to Phenomenological Philosophy*. Evanston: Northwestern University Press: xv– xliii.

Carr, David. 1994. „Alfred Schutz and the Project of the Phenomenological Social Theory“ in M. Daniel and L. Embree (eds.) *Phenomenology of the Cultural Disciplines ...*: 319–32.

Carr, David. 1999. *The Paradox of Subjectivity. The Self in the Transcendental Tradition*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Casullo, Albert. 2003. *A Priori Justification*. New York: Oxford University Press.

Coulter, Jeff. 2001. „Human practices and the observability of the “macrosocial”“ in Theodore R. Schatzki Karin Knorr Cetina and Eike von Savigny (eds.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London and New York: Routledge: 37–49.

Cordero, Alberto; Galparoso, José Ignacio. 2013. „Introduction: Naturalism and Philosophy” in Alberto Cordero and José Ignacio Galparoso (eds.) *Reflections on Naturalism*. Rotterdam, Boston, Taipei: Sense Publishers: 1–14.

Coulter, Jeff. 1989. *Mind in Action*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International Inc.

Coulter, Jeff. 2001. „Human practices and the observability of the „macrosocial”“ in Theodore R. Schatzki, Karin Knorr Cetina and Eike von Savigny (eds.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London and New York: Routledge: 37–49.

D’Amico, Robert. 1999. *Contemporary Continental Philosophy*. Boulder, Kolorado: Westview Press.

Davidson, Donald. 1984. *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press.

Davidson, Donald. 2001. *Subjective, Intersubjective, Objective*. New York: Clarendon Press.

DePierri, Graciela. 2003. „Quine’s Historical Argument for Epistemology Naturalized“ in Friedrich Stadler (ed.) *The Vienna Circle and Logical Empiricism. Re-evaluation and Future Perspectives*. New York: Kluwer Academic Publishers: 189–204.

Endress, Martin. 2005a. „Introduction: Alfred Schutz and Contemporary Social Theory and Social Research” in Martin Endress and George Psathas (eds.) *Explorations of the Life-World. Continuing Dialogues with Alfred Schutz*. Dordrecht: Springer: 1–15.

Endress, Martin. 2005b. „Reflexivity, Reality, and Relationality. The Inadequacy of Bourdieu’s Critique of the Phenomenological Tradition in Sociology” in Martin Endress and George Psathas (eds.) *Explorations of the Life-World. Continuing Dialogues with Alfred Schutz*. Dordrecht: Springer: 50–73.

Endress, Martin. 2014. „Interpretative Sociologies and Traditions of Hermeneutics” in Michael Staudigl and George Berguno (eds.) *Schutzian Phenomenology and Hermeneutic Traditions*. Dordrecht: Springer: 33–54.

Dordrecht / Boston / London: Kluwer Academic Publishers: 319–32.

Carr, David. 1999. *The Paradox of Subjectivity. The Self in the Transcendental Tradition*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Davidson, Donald. 1985. „Incoherence and Irrationality”, *Dialectica* 39: 345–54.

Davidson, Donald. 2004. *Problems of Rationality*. Oxford: Clarendon Press.

Davidson, Donald. 1994. „Post-Analytic Visions” in Giovanna Borradori, *The American Philosopher. Conversations with Quine, Davidson, Putnam, Nozick, Danto, Rorty, Cavell, MacIntyre, and Kuhn* (transl. By Hosanna Crocitto). Chicago and London: The University of Chicago Press: 40–54.

Descartes, René. 1978a. *Metafiziniai apmąstymai*. Kn.: Descartes, René. *Rinkiniai raštai* (iš prancūzų k. vertė Gvidonas Bartkus, Petras Račius). Vilnius: Mintis.

- Descartes, René. 1978b. *Filosofijos pradai*. Kn.: Descartes, René. *Rinktiniai raštai* (iš prancūzų k. vertė Gvidonas Bartkus, Petras Račius). Vilnius: Mintis.
- Dicker, Georges. 1998. *Hume's Epistemology and Metaphysics. An Introduction*. London and New York: Routledge.
- Durkheim Émile. 1999. *Elementarios religinio gyvenimo formos* (iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Karazijaitė ir Jonė Ramunytė). Vilnius: Vaga.
- Elster, Jon. 1983. *Explaining Technical Change. Studies in Rationality and Social Change*. Cambridge, London, New York: Cambridge University Press.
- Habermas, Jürgen. 1988. *On the Logic of the Social Sciences* (trans. by Shierry Weber Nicholsen). Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Hacker, P.M.S. 2007. „Passing by the Naturalistic Turn: On Quine's Cul-De-Sac“ in Georg Gasser (ed.) *How Successful is Naturalism?* Frankfurt, Paris, Ebikon, Lankaster, New Brunswick: Ontos Verlag: 143–58.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1990. *Istorijos filosofija* (iš vokiečių kalbos vertė Arvydas Šliogeris). Vilnius: Mintis.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1997. *Dvasios fenomenologija* (iš vokiečių kalbos vertė Arvydas Šliogeris). Vilnius: Mintis.
- Hempel, Carl G. 1952. *Fundamentals of Concept Formation in Empirical Science*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Hempel, Carl G. 2001. „Logical Positivism and the Social Sciences“ in James H. Fetzer (ed.) *The Philosophy of Carl G. Hempel. Studies in Science, Explanation, and Rationality*. Oxford: Oxford University Press: 253–275.
- Heritage, John. 1984. *Garfinkel and Ethnomethodology. Durkheim, Weber, and Garfinkel*. Cambridge: Polity Press.
- Hollis, Martin. 1987. *The Cunning of Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huemer, Wolfgang. 2003. „Logical Empiricism and Phenomenology: Felix Kaufmann in Friedrich Stadler (ed.) *The Vienna Circle and Logical Empiricism. Re-evaluation and Future Perspectives*. New York: Kluwer Academic Publishers: x: 151–61.
- Hume, David. 1995. *Žmogaus proto tyrinėjimas* (iš anglų kalbos vertė Kęstutis Rastenis). Vilnius: Pradai.
- Hume, David. 2011. An Inquiry Concerning Human Understanding in Tom Griffith (ed.) *David Hume. The Essential Philosophical Works*. London: Wordsworth Classics of World Literature.
- Hutchinson, Phil; Read, Rupert; Sharrock, Wes. 2008. *There is No Such Thing as a Social Science. In Defence of Peter Winch*. Hampshire, England; Burlington, USA: Ashgate Publishing Company.
- Garfinkel, Harold; Hinkle, Gisela J. et al. 1977. „When is Phenomenology Sociological?“ [Panel: Harlod Garfinkel, James Heap, John O'Neill, George Psathas, Edward Rose, Edward Tiryakian, D. Lawrence Wieder, Helmut R. Wagner (Chairperson – Gisela J. Hinkle)], *The Annals of Phenomenological Sociology* 2: 1–40.
- Garfinkel, Harold. 1974. „The Origins of the Term 'Ethnomethodology'“ in Roy Turner (ed.) *Ethnomethodology. Selected Readings*. Middlesex, England: Penguin Education. 15–18.
- Garfinkel, Harold; Sacks, Harvey (ed.). 1986. „On formal structures and practical action“ in Harold Garfinkel (ed.) *Ethnomethodological Studies of Work*. London and New York: Routledge.
- Garfinkel, Harold. 1991. „Respecification: evidence for locally produced, naturally accountable phenomena of order*, of the essential haecceity of immortal ordinary society, (I) – an announcement of studies“ in Graham Button (ed.) *Ethnomethodology and the Human Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press: 10–19.
- Garfinkel, Harold. 2011. „Etnometodologijos programa“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (28): 5–26.
- Gattei, Stefano. 2008. *Thomas Kuhm's "Linguistic Turn" and the Legacy of Logical Empirism*. Aldershot, England; Burlington, USA: ASHGATE.
- Gellner, Ernest. 1998. *Language and Solitude. Wittgenstein, Malinowski and the Habsburg Dilema*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibson, Roger F. 1989. „Review of C. Hookway, *Quine: Language, Experience and Reality*, *The British Journal for the Philosophy of Science* 40: 557–67.

Giddens, Anthony. 1993. *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretive Sociologies* (second ed.) Stanford, California: Stanford University Press.

Gould, Mark. 1991. "The Structure of Social Action: At least Sixty Years Ahead of Its Time" in Roland Robertson and Bryan S. Turner (eds.) *Talcott Parsons. Theorist of Modernity*. London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications: 85–107.

Grathoff, Richard (ed.) 1978. *The Theory of Social Action: The Correspondence of Alfred Schutz and Talcott Parsons* (ed. by R. Grathoff). Bloomington / London: Indiana University Press.

Gupta, Anil. 2006. *Empiricism and Experience*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Farber, Marvin. 1943. *The Foundation of Phenomenology, Edmund Husserl and the Quest for a Rigorous Science of Philosophy*. Albany: State University of New York Press.

Feyerabend, Paul K. 1993. *Against Method*. London, New York: VERSO

Feyerabend, Paul K. 1999a. „The Problem of the existence of theoretical entities“ in John Preston (ed.) *Paul K. Feyerabend: Knowledge, Science and Relativism. Philosophical Papers, Vol. 3*. Cambridge: Cambridge University Press : 16–49

Feyerabend, Paul K. 1999b. „Knowledge without foundations“ in John Preston (ed.) *Paul K. Feyerabend: Knowledge, Science and Relativism. Philosophical Papers, Vol. 3*. Cambridge: Cambridge University Press: 50–77.

Friedman, Michael. 1998. „On the Sociology of Scientific Knowledge and Its Philosophical Agenda“, *Studies in the History and Philosophy of Science* 29 (2): 239–71.

Friedman, Michael. 2000. *A Parting of the Ways. Carnap, Cassirer, and Heidegger*. Chicago and La Salle, Illinois: Open Court.

Friedman, Michael. 2001. *Dynamics of Reason*. Sanford, California: CSLI Publications.

Friedman, Michael. 2007. „Coordination, Constitution, and Convention: The Evolution of the A Priori in Logical Empiricism“ in Alan Richardson and Thomas Uebel (eds.) *Logical Empiricism*. Cambridge, New York: Cambridge University Press: 91–116.

Fuller, Steve. 2003. *Kuhn VS Popper*. Cambridge: Icon Books UK.

Kantas, Immanuelis. 1982. *Grynojo proto kritika* (iš vokiečių kalbos vertė Romanas Plečkaitis). Vilnius: Mintis.

Kantas, Immanuelis. 1993. *Prolegomenai* (iš vokiečių kalbos vertė Romanas Plečkaitis). Vilnius: Mintis.

Kincaid, Harold. 2007. "Functional Explanation and Evolutionary Social Science" in in Stephen P. Turner and Mark W. Risjord (eds.) *Philosophy of Anthropology and Sociology*. Oxford: NH:: 213–48.

Knorr-Cetina, Karin D. 1981. *The Manufacture of Knowledge. An Essay on the Constructivist and Contextual Nature of Science*. Oxford, New York: Pergamon Press.

Kuhn, Thomas. 1994. „Paradigms of Scientific Evolution“ in Giovanna Borradori, *The American Philosopher. Conversations with Quine, Davidson, Putnam, Nozick, Danto, Rorty, Cavell, MacIntyre, and Kuhn* (transl. By Hosanna Crocitto). Chicago and London: The University of Chicago Press: 154–67.

Latour, Bruno, Woolgar, Steve. 1979. *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Laudan, Larry. 1996. *Beyond Positivism and Relativism. Theory, Method, and Evidence*. Oxford: Westview Press, Inc.

Lynch, Michael. 1993. *Scientific Practice and Ordinary Action: Ethnomethodology and Social Studies of Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lynch, Michael; Bogen, David. 1996. *The Spectacle of History. Speech, Text, and Memory at the Iran-contra Hearings*. Durham and London: Duke University Press.

Lynch, Michael. 2001. „Ethnomethodology and the logic of practice“ in Theodore R. Schatzki Karin Knorr Cetina and Eike von Savigny (eds.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London and New York: Routledge: 140–57.

Lynch, Michael. 2007. „The Origins of Ethnomethodology“ in Stephen P. Turner and Mark W. Risjord, (eds.) *Philosophy of Anthropology and Sociology*. Oxford: NH: 485–516.

MacIntyre, Alasdair. 1988. *Whose Justine? Which Rationality?* Notre Dame: Notre Dame University Press.

McDowell, John. 2009. „Why Is Sellars’s Essay Called ‚Empiricism and the Philosophy of Mind‘“ in Willem A. deVries (ed.) *Empiricism, Perceptual Knowledge, Normativity, and Realism*. Oxford, New York: Oxford University Press: 9–32.

Mannheim, Karl. 1966. *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge* (transl. by Louis Wirth and Edward Shils). New York: Harcourt, Brace and World.

Manninen, Juha. 2003. „Towards a Physicalistic Attitude“ in Friedrich Stadler (ed.) *The Vienna Circle and Logical Empiricism. Re-evaluation and Future Perspectives*. New York: Kluwer Academic Publishers: 133–150.

Marcus, George E. 2010. „Holism and the Expectations of Critique in Post-1980s Anthropology: Notes and Queries in Three Acts and an Epilogue“ in Ton Otto and Nils Bubandt (eds.) *Experiments in Holism: Theory and Practice in Contemporary Anthropology*. Blackwell Publishing Ltd.

Martínez, Sergio F. 2013. „The Scientific Undercurrents of Philosophical Naturalism“ in Alberto Cordero and José Ignacio Galparoso (eds.) *Reflections on Naturalism*. Rotterdam, Boston, Taipei: Sense Publishers: 105–28.

Mills, Charles Wright 1959. *The Sociological Imagination*. Harmondsworth: Penguin.

Moser, Paul K.; Yandell, David. 1996. „Naturalized Epistemology, Rationality and Normativity“, *Proto Sociology (An International Journal of Interdisciplinary Research)* 8/9: 86–102.

Naess, Arne. 2003. „Pluralism of Tenable World Views“ in Friedrich Stadler (ed.) *The Vienna Circle and Logical Empiricism. Re-evaluation and Future Perspectives*. New York: Kluwer Academic Publishers: 3–8.

Nathanson, Stephen. 1994. *The Ideal of Rationality*. Peru: Illinois: Open Court Publishing Company.

Nozick, Robert. 1993. *The Nature of Rationality*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Nozick, Robert. 1994. „Anarchy at Harvard“ in Giovanna Borradori, *The American Philosopher. Conversations with Quine, Davidson, Putnam, Nozick, Danto, Rorty, Cavell, MacIntyre, and Kuhn* (transl. by Hosanna Crocitto). Chicago and London: The University of Chicago Press: 70–85.

Pacho, Julián. 2013. „Naturalism and the Naturalization of Philosophy: Disputed Questions“ in Alberto Cordero and José Ignacio Galparoso (eds.) *Reflections on Naturalism*. Rotterdam, Boston, Taipei: Sense Publishers: 151–67.

Pap, Arthur. 2006. *The Limits of Logical Empiricism. Selected Papers of Arthur Pap (with an Introduction by Sanford Shieh)*, ed. by Alfons Keupink and Sanford Shieh. Dordrecht: Springer.

Papineau, David. 1993. *Philosophical Naturalism*. Oxford: Blackwell.

Parsons, Talcott. 1949. *The Structure of the Social Action. A Study in Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*. Glencoe, Ill.: The Free Press.

Parsons, Talcott. 1949b. „The Present Position and Prospects of Systematic Theory in Sociology“ in Talcott Parsons *Sociological Theory* (revised ed.). Glencoe, Illinois: The Free Press

Parsons, Talcott. 1978. „I must confess to being skeptical of phenomenological analysis“ in Richard Grathoff (ed.) *The Theory of Social Action*. Bloomington and London: Indiana University Press: 79–93.

Platinga, Alvin. 2006. How naturalism implies skepticism“ in Antonella Corradini, Sergio Galvan and E. Jonathan Lowe (eds.) *Analytic Philosophy Without Naturalism*. London and New York: Routledge : 29–44.

Popper, Karl Raimund. 1998. *Atviroji visuomenė ir jos priešai* (iš anglų kalbos vertė Arvydas Šliogeris). Vilnius: Pradai.

Popper, Karl Raimund. 2002. *The Logic of Scientific Discovery*. London and New York: Routledge.

Psathas, George. 1995. *Conversation Analysis. The Study of Talk-in-Interaction*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.

Psathas, George. 1999. „On the Study of Human Action: Schutz and Garfinkel on Social Science“

in Lester Embree (ed.) *Schutzian Social Science*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers: 47–68.

Putnam, Hilary. 1983. *Realism and Reason. Philosophical Papers, Vol. 3*. Cambridge: Cambridge University Press.

Putnam, Hilary. 1987. *The Many Faces of Realism*. La Salle, Ill.: Open Court.

Putnam, Hilary. 1990. *Realism with a Human Face*. Cambridge, MA, and London, England: Harvard University Press.

Quine, W. V. O. 1960. *Word and Object*. Cambridge, MA: MIT Press.

Quine, W. V. O. 1961. *From a Logical Point of View*. New York, Hagerstown, San Francisco, London: Harper and Row Publishers.

Quine, W. V. O. 1969a. *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press.

Quine, W. V. O. 1969b. „Epistemology Naturalized“ in *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press.

Quine, W. V. O. 1975. „The Nature of Natural Knowledge“ in S. Guttenplan (ed.) *Mind and Language*. Oxford: Clarendon Press: 67–81.

Quine, W. V. O. 1981. *Theories and Things*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Quine, W. V. O. 1992. *Pursuit of Truth*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Quine, W. V. O. 1994. „Willard Van Orman Quine: Twentieth-Century Logic“ in Giovanna Borradori (trans. by Rosanna Crocitto) *Conversations with Quine, Davidson, Putnam, Nozick, Danto, Rorty, Cavell, MacIntyre, and Kuhn*. Chicago and London: The University of Chicago Press: 27–40.

Quine, W. V. O. 1995. „Things and Their Place in Theories“ in Paul K. Moser and J. D. Trout (eds.) *Contemporary Materialism. A Reader*. London and New York: Routledge: 199–215.

Thévenot, Laurent. 2001. „Pragmatic regimes governing the engagement with the world“ in Theodore R. Schatzki Karin Knorr Cetina and Eike von Savigny (eds.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London and New York: Routledge: 64–82.

Quine, W. V. O. 1995. *From Stimulus to Science*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Rawls, Anne Warfield. 1998. „Durkheim’s Challenge to Philosophy: Human Reason Explained as a Product of Enacted Social Practice“, *American Journal of Sociology* 38: 887–901.

Rawls, Anne Warfield. 2002. „Editor’s Introduction“ in Harold Garfinkel *Ethnomethodology’s Program. Working Out Durkheim’s Aphorism* (edited and Introduced by Anne Warfield Rawls). Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, Inc: 1–64.

Rawls, Anne Warfield. 2004. *Epistemology and Practice. Durkheim’s The Elementary Forms of Religious Life*. Cambridge: Cambridge University Press.

Reisch, George A. 2007. „From „the Life of the Present“ to the „Icy Slopes of Logic“: Logical Empiricism, the Unity of Science Movement, and the Cold War“ in Alan Richardson and Thomas Uebel (eds.) *Logical Empiricism*. Cambridge, New York: Cambridge University Press: 58–90.

Ryle, Gilbert. 2009. *Collected Papers. Vol. 1. Critical Essays*. London and New York: Routledge.

Rorty, Richard. 1982. *Consequences of Pragmatism (Essays: 1972-1980)*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Rorty, Richard. 1994. „After Philosophy, Democracy“ in Giovanna Borradori, *The American Philosopher. Conversations with Quine, Davidson, Putnam, Nozick, Danto, Rorty, Cavell, MacIntyre, and Kuhn* (transl. By Hosanna Crocitto). Chicago and London: The University of Chicago Press: 103–17.

Rouse, Joseph. 2002. *How Scientific Practices Matter. Reclaiming Philosophical Naturalism*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

Roth, Paul. 2003. „Beyond Understanding: The Career of the Concept of Understanding in the Human Sciences“ in Stephen P. Turner and Paul A. Roth (eds.) *The Blackwell Guide to the Philosophy of the Social Sciences*. Malden, MA, Oxford UK: Blackwell Publishing Ltd: 311–333.

Schatzki, Theodore R. 2001. „Introduction: practice theory“ in Theodore R. Schatzki Karin Knorr Cetina and Eike von Savigny (eds.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London and New York: Routledge: 10–23.

Schutz, Alfred. 1962. *Collected Papers I. The Problem of Social Reality* (ed. M. Natanson). The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff.

Schutz, Alfred. 1966. *Collected Papers III. Studies in Phenomenological Philosophy* (ed. M. Natanson). The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff.

Schutz, Alfred. 1967. *The Phenomenology of the Social World* (trans. by George Walsh and Frederick Lehnert). Evanston, IL: Northwestern University Press.

Schutz, Alfred. 1978a. "Parson's Theory of Social Action: A Critical Review" in R. Grathoff (ed.) *The Theory of Social Action: The Correspondence of Alfred Schutz and Talcott Parsons* (Bloomington / London: Indiana University Press: 8–60.

Schutz, Alfred. 1978b. "You have to go a few steps further in radicalizing your theory: March 17. 1941." in R. Grathoff (ed.) *The Theory of Social Action: The Correspondence of Alfred Schutz and Talcott Parsons* (Bloomington / London: Indiana University Press: 95–106.

Schutz, Alfred. 1996. *Collected Papers IV* (ed. by Helmut Wagner and George Psathas in collaboration with Fred Kersten). The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff.

Shapin, Steven. 1994. *A Social History of Truth*. Chicago, IL.: University of Chicago Press.

Sosa, Ernest. 2003. „Knowledge of Self, Others, and World“ in Kirk Ludwig (ed.) *Donald Davidson*. Cambridge, Ne York: Cambridge University Press: 163–82.

Stadler, Friedrich. 2003. „What is the Vienna Circle?“ in Friedrich Stadler (ed.) *The Vienna Circle and Logical Empiricism. Re-evaluation and Future Perspectives*. New York: Kluwer Academic Publishers: xi–xxiii.

Stern, David G. 2003. „The Practical Turn“ in Stephen P. Turner and Paul A. Roth (eds.) *The Blackwell Guide to the Philosophy of the Social Sciences*. Malden, MA, Oxford UK: Blackwell Publishing Ltd: 185–206.

Stroud, Barry. 2011a. *Engagement and Metaphysical Dissatisfaction. Modality and Value* Oxford, New York: Oxford University Press.

Stroud, Barry. 2011b. *Philosophers Past and Present. Selected Essays*. Oxford: Clarendon Press.

Toulmin, Stephen. 2001. *Return to Reason*. Cambridge, Mass., London, England: Harvard University Press.

Turner, Stephen P. 2007. „Defining Discipline: Sociology and Its Philosophical Problems, From Its Classics to 1945“ in Stephen P. Turner and Mark W. Risjord (eds.) *Philosophy of Anthropology and Sociology*. Oxford: NH: 3–70.

Turner, Stephen P. 2010. *Explaining the Normative*. Malden, MA; Polity.

Uebel, Thomas E. 1992. *Overcoming Logical Positivism From Within. The Emergence of Neurath's Naturalism in the Vienna Circle's Protocol Sentence Debate*. Amsterdam-Atlanta, GA.

Uebel, Thomas E. 2003. „Twentieth-century Philosophy of Social Science in the Analytic Tradition“ in Stephen P. Turner and Paul A. Roth (eds.) *The Blackwell Guide to the Philosophy of the Social Sciences*. Malden, MA, Oxford UK: Blackwell Publishing Ltd: 64–88.

Uebel, Thomas E. 2007. „Philosophy of Social Science in Early Logical Empiricism: The Case of Radical Physicalism“ in Alan Richardson and Thomas Uebel (eds.) *Logical Empiricism*. Cambridge, New York: Cambridge University Press: 250–77.

van Dijk, Teun A. 1997. „The Study of Discourse“ in Teun A. van Dijk (ed.) *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Vol. 1*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications: 1–34.

Vollmer, Gerhard. 2007. „Can Everything be Rationally Explained Everywhere in the World? in Georg Gasser (ed.) *How Successful is Naturalism?* Frankfurt, Paris, Ebikon, Lankaster, New Brunswick: Ontos Verlag: 25–48.

Wittgenstein, Ludwig. 1995a. *Tractatus Logico-Philosophicus* kn. Liudvikas Vitgenšteinas *Rinktiniai raštai* (iš vokiečių ir anglų kalbų vertė Rolandas Pavilionis). Vilnius: Mintis.

Wittgenstein, Ludwig. 1995b. *Filosofiniai tyrinėjimai* kn. Liudvikas Vitgenšteinas *Rinktiniai raštai* (iš vokiečių ir anglų kalbų vertė Rolandas Pavilionis). Vilnius: Mintis.

Wittgenstein, Ludwig. 2009. *Apie tikrumą* (iš vok. kalbos vertė Saulenė Pučiliauskaitė). Vilnius: Baltos lankos.

Weber, Max. 1949. *The Methodology of the Social Sciences* (trans. and ed. Edward A. Shils and Henry A. Finch). New York: Free Press.

Weber, Max. 1978. *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* (eds.: Guenther Roth and Claus Wittich). Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Weber, Max. 2000. *Religijos sociologija* (iš vokiečių kalbos vertė Zenonas Norkus). Vilnius: Pradai.

Winch, Peter. 1990 [1958]. *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*. London: Routledge.

Whitcomb, Dennis. 2011. "Introduction" in Alvin I. Goldman and Dennis Whitcomb (eds.). *Social Epistemology: Essential Readings*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Zammito, John. 2007. „What's ‚New‘ in the Sociology of Knowledge?“ in Stephen P. Turner and Mark W. Risjord, (eds.) *Philosophy of Anthropology and Sociology*. Oxford: NH: 791–858.

ABSTRACT

THE PROBLEM OF RATIONALITY IN SOCIOLOGY (II)

The second part of the article aims to articulate and explicate the parallels between post-empiricist scientific philosophy and post-analytical sociology, and between the conception of naturalistic epistemology in philosophy and the conception of pragmatic rationality in sociology. The article argues that the methodological problem of rationality in sociology is the part of the larger epistemological relationship between philosophy and science. Normative relationship between the norms of rationality and the criteria of scientific objectivity is analyzed in two main perspectives of contemporary sociology – analytical and post-analytical.

Sociologijos katedra,
Filosofijos fakultetas
Vilniaus universitetas,
Universiteto 9/1; LT-01513 Vilnius